De Revisor. Jaargang 2016

bron
De Revisor. Jaargang 2016. De Bezige Bij, Amsterdam 2016

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_rev002201601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. de Revisor

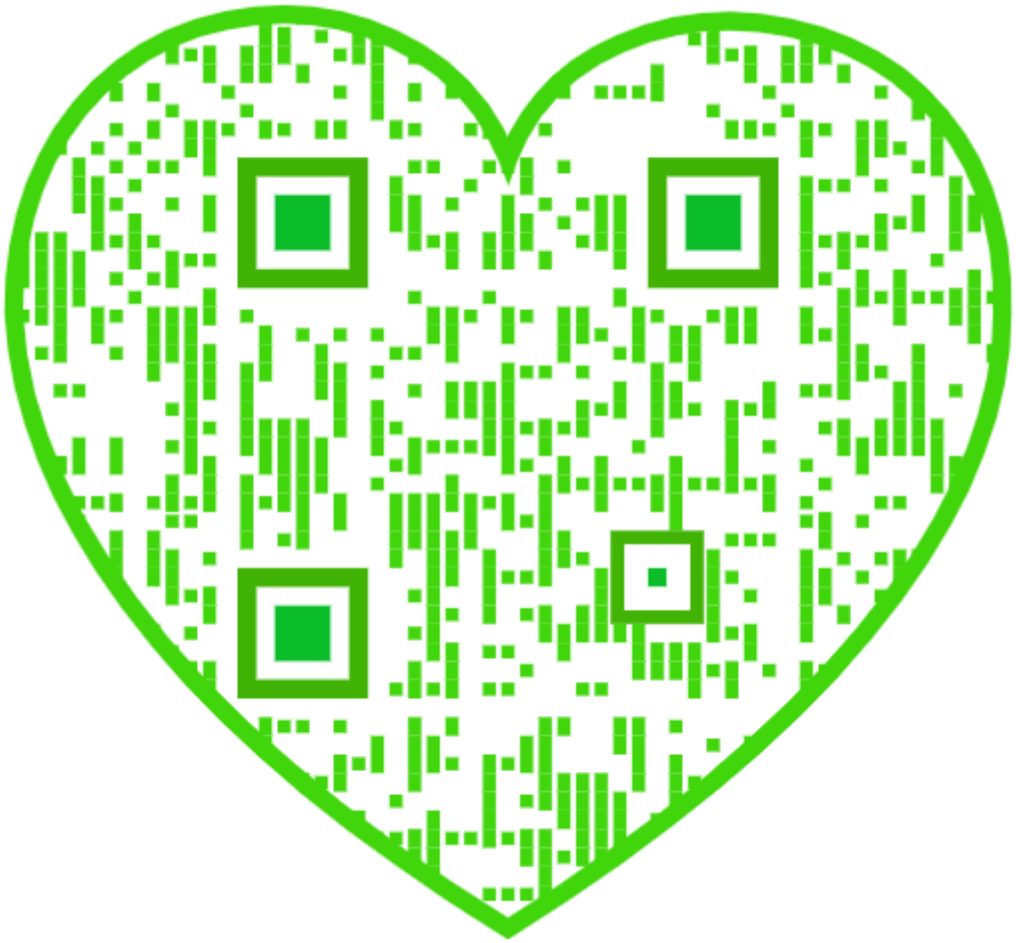

[2016/11]

Redactioneel

Dit blad werd ruim veertig jaar geleden gepresenteerd als tijdschrift dat niet in het teken stond van ‘ideologische of esoterische wijsheid’. Toch ontstond er vrij snel een duidelijke *Revisor*-poëtica: het tijdschrift verzette zich tegen realistische, anekdotische literatuur. Althans, zo is het mij later verteld. Toen ik in 1990 geboren werd bestond *Revisor* al zestien jaar, ik ken alleen de verhalen. Net zoals ik alleen de verhalen ken van wat er na dat idealistische begin met het tijdschrift gebeurde - de inzinkingen en oplevingen, de interne ruzies en redactiewijzigingen, de wisselende uitgevers, de grote schrijvers die in *Revisor* debuteerden, de thematische koerswijzigingen die het blad onderging.

De afgelopen jaren is daar steeds nadrukkelijker een ander, breder verhaal bovenop gekomen: dat van het de ondergang van het literaire tijdschrift. En, meestal in dezelfde zin nog genoemd, het optimisme van dat-ene-blad of dat-ene-initiatief dat de boel eens flink op de schop gaat nemen en het allemaal anders gaat doen.

Wij beweren niet dat we het allemaal anders gaan doen. Traditie is niet iets om je tegen af te zetten, ook niet om je nadrukkelijk in te voegen. Het is eerder iets om je bewust van te zijn en vervolgens niet al te veel van aan te trekken. Wat de verhalen, gedichten en beschouwingen in dit nummer bindt, is niet één gedachtegoed, behalve dat wij ze de moeite waard vinden. Dat ze de moeite waard *zijn*. ‘Levendigheid en afwisseling’ noemde oprichter Dirk Ayelt Kooiman de belangrijkste selectiecriteria in het eerste *Revisor*-redactioneel dat ooit verscheen, en dat zijn criteria die wij, hoe algemeen ze ook klinken, nog steeds nastreven. Of het nu de zoekende hoofdpersoon is uit het indrukwekkende korte verhaal van Roelof ten Napel, de in burgerlijkheid gevangen personages uit het werk van Sanneke van Hassel, of de mysterieuze drukinkt bij Gyrðir Elíasson - in alle teksten zien we

eenzelfde doordachte, levendige taal, een heldere achterliggende gedachte over de opbouw, het perspectief, de spanningsboog.

Jong, oud, bekend, onbekend, dat is dan allemaal van secundair belang. Het gaat om de verhalen zelf. Daar stond *Revisor* voor, daar zullen wij voor blijven staan. Wij presenteren u dat wat wij tot de beste literatuur rekenen, en zijn ervan overtuigd dat u net zo enthousiast zult worden als wijzelf.

En dat terwijl 'wij' ook verandert. Jan van Mersbergen en Daan Stoffelsen blijven in de redactie, en zijn nu aangevuld met Marieke Rijneveld en mijzelf. In de nieuwe samenstelling werken we aan een vernieuwde *Revisor*. De eerste veranderingen zijn al zichtbaar. Verhalen die verder gaan op Revisor.nl of die, omgekeerd, een nieuw publiek krijgen op papier. Redacteurs die zich, verderop in dit nummer, als lezer manifesteren. Wist u waarover Jan van Mersbergen en Stephen King van mening verschillen? En wat *Jungle Book* en Ronald Gipharts laatste roman gemeen hebben? Ik niet. Vragen, antwoorden en nieuwe vragen, verhalen en stijl, dat was en blijft *Revisor*.

Namens de redactie,
THOMAS HEERMA VAN VOSS

Roelof ten Napel *Dit is water*

Roelof ten Napel (1993) groeide op in Friesland en ging daarna wiskunde studeren in Utrecht. Zijn debuut *Constellaties* verscheen in 2014 bij Uitgeverij Atlas Contact, en hij was in 2015 laureaat van een C.C.S. Crone-stipendium; eerder was hij tweemaal Write Now!-finalist. Hij publiceerde eerder in onder andere *Het Liegend Konijn* en *Tirade*.

Amos trok zich op aan de rand van het zwembad, keek omhoog naar het tijdenbord en besefte dat hij nooit veel sneller zou zijn dan dit. Hij liep naar het bankje waarop zijn handdoek lag, die hij over zijn hoofd sloeg. De volgende jongens gingen klaarstaan voor het startsein, het juichen van familie kaatste tegen de tegels en kreeg iets afstandelijks. Het klonk vooral holler, misschien, als van een oude opname - alsof de mensen erachter ontbraken. In gedachten speelde zijn laatste baan zich weer af, tot aan zijn hand, reikend naar de muur; de vermoeidheid in zijn spieren. Zijn coach kwam naar hem toe en Amos zei dat hij geen idee had waarom hij zwom.

- Iedereen heeft mindere dagen.

Amos knikte, maar hij had geen mindere dag.

Een paar weken later zegde hij zijn lidmaatschap op, hij was nog een paar keer naar training gekomen terwijl hij merkte dat het hem steeds minder deed. Mats, de school- en clubgenoot met wie hij het meest optrok, vroeg wat hij had. Amos schudde zijn hoofd en zei dat hij klaar was met zwemmen.

Hij ging werken in de bloemenzaak van de moeder van Lys. In de ochtend, op zaterdag, hielp hij de emmers naar binnen tillen, daarna stond hij achter de kassa. Tussen de middag lunchte hij boven, waar ze woonden, soms was Lys er ook. Ze hadden het vaak over school, Lys zei dat ze uitkeek naar de examens - eindelijk - en dat ze zin had om te gaan studeren, al twijfelde ze soms

nog wat. Een middag zei Amos dat hij eigenlijk wel bang was; dat zijn leven zich tot dan toe gewoon had afgespeeld, vanzelf op zijn plaats was gevallen, en hij zich afvroeg of hij eerder over zijn studie na had moeten gaan denken. Lys zei dat zij het toch ook nog niet wist, maar Amos vond dat dat verschilde - nog niet denken en nog niet weten. Lys viel stil. Later zou ze vertellen dat ze het moeilijk vond, mensen geruststellen zonder te doen alsof hun problemen niet bestaan, dat ze dat bleef merken en dan telkens terugdacht aan dit gesprek.

Nu riep haar moeder dat Amos' pauze al eventjes over was voor ze verder konden praten.

Amos begon meer te lezen, legde de boeken open voor de kassa neer terwijl hij wachtte tot de klanten hun keuze hadden kunnen maken. Op een ochtend, terwijl ze de planten uit een busje aan het laden waren, vroeg Lys' moeder of hij iets met literatuur ging doen - misschien Nederlands? Hij leunde tegen de deurpost, keek hoe het vroege licht op het plastic rond de boeketten viel en erin leek te blijven zitten. Nee, zei hij, hij dacht van niet.

Toen Amos op kamers gegaan was, en het baantje weer achter zich had gelaten, kwam Mats hem eens opzoeken. Die was in zijn studentenstad weer bij een zwemvereniging gegaan - maar ze deden ook andere dingen, kroegentochten, pubquizzen. Hij zwom mee in de interne competitie, dat ging wel goed.

Hij keek Amos aan.

- Of wil je het niet over zwemmen hebben?

Amos zag een lijn op Mats' gezicht, een schaduw van zijn jukbeen die hij zich niet van vroeger herinnerde; hij wist niet of het door het licht kwam, of dat Mats misschien iets was vermagerd. Gewoon veranderd, dacht hij ineens. Misschien was het hem, als ze elkaar vaker zagen, niet eens opgevallen.

- Hoezo?

- Je reageert vrij ingetogen.

Die lijn daar maakte hem treuriger.

Amos zei dat hij gewoon luisterde. Nadat ze wat langer hadden gepraat biechtte Mats op dat hij zijn eigen enthousiasme na Amos' afhaken even kwijt was geraakt - hij had naar hem opgekeken en begreep niet waarom hij stopte, het voelde alsof hij het zwemmen afwees, alsof Mats zich ineens moest verdedigen. Amos zei dat het alleen met hemzelf te maken had gehad. *Het was gewoon op*. Ze begonnen over iets anders.

Het werd laat en ze gingen slapen. Terwijl ze al in bed lagen, in het donker, begon Mats over een meisje. Ze was mooi, en scherp, ze hadden gezoend, maar ze zoende blijkbaar vlugger; op een andere avond stond ze buiten met iemand anders. Niet dat ze hem links liet, soms ‘deden ze het wel’ - de woorden klonken onhandig met Mats' stem, alsof hij er geen vat op had - maar hij wilde meer dan dat. Hij wilde dichter bij haar zijn, of andersom, wilde haar dichter bij hem; gewoon, samen. Amos vroeg of hij dat niet moest zeggen. Mats zweeg even. Misschien zou dit dan ook overgaan, misschien wilde ze geen gedoe. Het gedoe was er al, zei Amos, alleen nu verzwegen. Seks kon hij ook wel met iemand anders hebben.

Nee, zei Mats, en vloekte, dat kon dus juist niet. Hij kwam omhoog van het luchtbed en zocht met het licht van zijn telefoon zijn kleren. Amos zei sorry. Mats zei niks meer en vertrok - stuurde de volgende ochtend een berichtje waarin hij zei dat het niet aan Amos had gelegen, dat hij er gewoon zo vol mee zat.

En Amos kwam niet meer los van dat gezicht, die indruk van eerder. Als hij aan Mats dacht, was dat plots het beeld dat hem voor de geest kwam - een ander werk op hetzelfde doek, het figuur nu donkerder, zijn rossige haren minder fel, zijn blik niet meer in de richting van de kijker.

Kort daarna kwam Amos ook Lys weer tegen, op een feestje. Hij vroeg naar de zaak van haar moeder.

Haar moeder was ziek geworden en ook lang gebleven, de zaak was door iemand overgenomen, maar het ging weer beter. Ze wist niet dat hij daar niet van wist.

Op een dag stond toen hij thuiskwam zijn huisgenoot buiten - Guus - die hem zei dat hij zijn kartonnen dozen uit de kelder moest halen, ze zouden plaats gaan maken voor een fietsenhok. Als hij te veel troep had, mocht hij het ook aan de stoep laten staan, er kwam al een container. Amos tilde zijn dozen naar hun appartementje, stapelde ze tegen de muur achter zijn bed. Daar bleven ze staan.

De huisvestingsorganisatie had de flats namen van historische, belangrijke wetenschappers gegeven, maar de bewoners hadden ze voor zichzelf, vanwege de Oostbloktriestheid die alles uitstraalde, vervangen door de eerste Russen die ze konden verzinnen; Stalin, Lenin, Dostojevski - Guus en Amos zaten in Raspoetin.

Aan het eind van de lente hielden de flatbewoners samen een rommelmarkt en barbecue. Guus liet zich inmiddels Gustus noemen, hij en Amos struinden langs de kleedjes op de parkeerplaatsen. Ze kwamen bij twee meisjes op rieten stoelen, hun kleed lag vol met spellen - Playstation, XBOX, Super Nintendo.

- Is er een broertje dood, vroeg Guus.

Een van de meisjes zei dat dat seksistisch was, er waren heel veel meisjes die games tof vonden. Guus zei sorry. Het andere meisje gaf toe dat het eigenlijk allemaal van haar broertje was, die geld wilde voor een scooter - zij twee kregen twintig procent van de opbrengst - en ze lachten.

- Dit is Amos, zei Guus, en ik ben Gustus.

Zij heetten Anne en Mara. Guus vroeg of ze straks ook bij de barbecue zouden zijn.

Amos herkende een paar van de jongens bij het vlees. Toen iedereen met plastic bordjes en satéprikkers liep, ontstond het plan om het zwembad, dat aan de rand van de parkeerplaatsen lag en alleen nog als halfpipe gebruikt werd, weer te vullen als het warmer was. Guus stootte Amos aan en zei dat hij toch professioneel gezwommen had. Amos ontkende, zei dat hij alleen in de jeugd-competitie ‘wel oké’ was geweest, Guus vond dat best genoeg.

Amos zei dat hij de huisvesting best wilde bellen - ze maakten een WhatsAppgroep aan om elkaar op de hoogte te houden.

Guus stond heel de tijd te turen, ineens tikte Mara op zijn schouder.

- Zoek je iemand?

Nee, hij keek gewoon rond. Ze begonnen ontwijkend met elkaar te praten. Amos wilde ze liever meteen als Barbie- en Kenpop tegen elkaar drukken.

Anne vertelde Amos dat ze geologie deed, het volgende jaar daarmee naar Spanje zou gaan. Amos was nooit verder dan België geweest, of één keer, naar Londen met school. Ze vroeg of hij Harrods had gezien, dat monument op de etage beneden. Amos knikte.

Het werd donker en ze vertrokken naar het appartement van de meiden, er ging een fles rosé open, na een paar glazen vertrokken Guus en Mara eindelijk naar haar kamer. Het gesprek viel stil.

- Ik hoef eigenlijk niet echt dingen, zei Anne. Niet dat je niet leuk bent.

Amos zei dat hij niet uit was op dingen, keek naar de tv en vroeg of ze van de dag nog iets over hadden gehouden. Anne noemde een geldbedrag, Amos bedoelde qua spellen - ze ging kijken en kwam terug met een doos. Hij sloot de Playstation aan, ze deden *Rampage*, werden stad-slopende monsters. Op een gegeven moment hadden ze blijkbaar heel de aarde in puin gelegd, en moesten ze door naar Mars; Anne vroeg of hij wilde wisselen naar iets anders.

Toen Guus de volgende ochtend in zijn boxers uit Mara's kamer kwam, waren ze bezig met *Burnout 3*.

- Wacht, hebben jullie de hele nacht zitten gamen? Stelletje maagden.

- Fok jou, zei Anne, dit is fantastisch.

Amos zei dat hij zijn mond moest houden en duwde een controller in zijn handen.

Alles werkte nog, maar huisvesting wilde het zwembad niet bijhouden, dus dat mocht voor één dag vol. Iemand met een printpas van de universiteit maakte flyers en gooide ze door de brievenbussen, op de dag zelf kwam nog één verdwaasde jongen met een skateboard. Amos ging 's ochtends de stad in voor een zwembroek, bleef stilstaan voor de schappen, twijfelend tussen strand- en sport-. Op het punt dat een verkoper op hem af leek te komen, koos hij het laatste.

Bij terugkomst was het aardig druk aan het worden. Er werd besloten opblaasbanden en -dieren te verbieden. Ballen mochten, die gingen toch door de lucht.

Toen Anne kwam, vroeg Guus haar waar Mara was. Die leerde voor een herkansing, ze zou later komen kijken.

Rond de lunch kwam ze met een badeend, die ze op Guus' hoofd zette.

Na zwemmen, overgooien en weer drogen begonnen de eerste mensen te vertrekken. Iemand riep dat ze een toernooitje konden doen, Guus porde Amos, die wegkeek.

- Gast, *get over yourself*. Waarom heb je anders zo'n zwembroek aan.

Hij riep naar de overkant dat Amos meedeed.

Voor hij het wist stond Amos aan de badrand. Als vanzelf kwamen zijn spieren in beweging, zijn zicht zette zich schrap op de overkant; iemand riep, *drie keer heen en weer*, de tegenstander vroeg of dat dus zes baantjes waren. Het drong amper nog tot Amos door.

Toen hij de muur weer aantikte en omhoogkeek stond Anne te joelen, Guus brulde iets.

Voor hemzelf leek het alsof er niks was gebeurd, alsof hij opschrok uit een droom en zich achteraf pas van de gebeurtenissen bewust werd. Hij voelde zijn hart in zijn borst, in zijn keel.

Buiten het water stond hij te trillen. Hij keek naar zijn vingers. Anne sloeg haar handdoek over zijn schouders. Hij zwom tegen nog drie anderen terwijl zijn gedachten op dat ene punt stil ble-

ven staan. Amos werd tweede, en pas bij het leeglopen van het bad kwam hij langzaam weer terug op aarde.

Anne vond dat ze het moesten vieren, maar Guus en Mara hadden al ergens een reservering staan. Ze maakten plannen voor de volgende dag, en Anne ging naar haar appartement terug.

Er kwam een jongen naast Amos die zei dat hij Lukas heette. Amos stelde zich voor.

- Fucking gaaf, hoe je zwom.

- Fucking gaaf?

Lukas zei dat hij bedoelde dat hij hem mooi vond. Of het - het zwemmen. Dat het er mooi uitzag, of, had gezien. Amos bleef even stil, bedankte hem en ging weg.

Hij zag op zijn kamer dat Mats had gebeld, meerdere keren, en daarna een lang bericht had gestuurd. Ze zouden samen op vakantie gaan, maar Mats wilde met zijn nieuwe vriendin - hij had een vriendin, niet eerder verteld, leek hem raar om zomaar te zeggen. Amos was alsnog een van de eersten die het hoorde, dat wel. Amos vroeg of het dat meisje van toen was, en Mats zei van niet, en verder niets.

*

Die zomer wandelde Amos veel, liefst in de namiddag als de drukte al minder werd, en een eindje van de binnenstad. Over de kleine stenen trappen in parkjes, tussen de bloemen door, schelpenpaden langs bomen langs de buitengracht, naar de overkant; de brede straat in waar vroeger de eerste spoorweg liep, nu de trams. Het was al laat wanneer hij thuiskwam, maar nog licht, en als Guus thuis was, aten ze samen.

Mats stuurde nog een kaartje dat Amos amper las voor hij het met opruimen in een afvalzak gooide.

Guus vertelde dat hij waarschijnlijk naar het buitenland kon, het najaar. Hij overwoog zijn kamer onder te verhuren, omdat hij alleen maar slechte verhalen hoorde van wie nog zocht. Hij vroeg

of Amos dat erg vond. Amos zei dat hij er toch niet over ging - waardoor Guus dacht dat hij het dus erg vond; Amos verbeterde zich, en bedankte Guus voor de *heads-up*.

Guus vond een huurder die na november alweer vertrok, kreeg intussen nieuwe Facebookvrienden met vreemd gespelde namen. Na 5 december kwam Amos er thuis achter dat de onderhuurder Guus' deur op slot had gelaten. Hij belde om de sleutel, maar die zat al in een brievenbus, en Amos had geen zin er verder achteraan te gaan.

Hij hoefde er ook niet te zijn, het voelde vooral vreemd, zo'n dichte kamer in het huis waar hij heel de tijd woonde.

Begin september had hij het zwemmen weer opgepakt, of in elk geval een oplaadbare pas voor het poortje genomen, om bij het zwembad niet telkens langs de kassa te hoeven.

Tussen kerst en oudjaar stond hij na zijn baantjes te douchen en kwam die vreemde holte terug, dat lege in zijn borstkas. Hij bleef met zijn handen door zijn haar gaan, lang na het wegspoelen van de laatste zeep. Buiten begon het tijdens het fietsen te sneeuwen, hij kon zijn sleutel van het hok niet vinden en zou zijn fiets daar laten staan, tot er net iemand anders aankwam. Hij haalde boven pasta uit de vriezer, zette de televisie aan, gooide even later een film in de dvd-speler, maar viel tijdens het kijken op de bank in slaap.

Hij werd de volgende ochtend wakker door geluid van buiten, mensen stonden naar de balkons van andere flats te roepen. Amos vroeg wat er aan de hand was.

Het was Lukas, zag hij toen, van na het zwemmen.

- De deur van het trappenhuis is dichtgevroren.

Iemand anders kwam met telefoon aan haar oor uit een kamer.

- Alles zit vast, we moeten vandaag via de brandtrappen.

Amos vroeg of ze van meer mensen op die verdieping wisten of ze thuis waren. Ze gingen maar aanbellen.

- Ik wist niet dat je in Raspoetin zat, zei Amos daarna.

Lukas was intern verhuisd, zei hij, hij zat eerst aan de overkant.

Winkels bleven dicht. Op de parkeerplaats werd een grote iglo gebouwd, een veld met obstakels, teams hielden gevechten. Amos keek vanaf het balkon, dat ze schoon hadden geschept; dat leek ze veiliger, en dan was er meer sneeuw voor beneden - al bleef die ook vallen.

Die avond belde hij met Lys.

Hij zei dat hij al weken niet naar colleges ging, geen opdrachten inleverde, dat hij Mats niet sprak en Guus nu amper; dat hij niet wist wat hij moest, wat de bedoeling was; waarom hij zat waar hij zat en iedereen maar weg leek te vallen, te kantelen, weg van hem. Ze bleef heel lang stil, en toen vertelde ze over haar moeite - haar moeite mensen te helpen, hun problemen in waarde te laten. Ze zei dat ze telkens terugdacht aan hun gesprek over studeren, dat ze toen van hem bewonderde dat hij met een probleem leek te durven zitten tot hij een oplossing had. Amos zei dat er nu maar geen oplossing kwam, dat het steeds even goed leek te gaan en dan weer niet, alles weer inzakte.

Lys zei dat ze de pijn die ze had alleen wist te verminderen door dingen los te laten, achter te laten, helemaal.

- Hoe hield je dat vol toen je moeder nog niet beter was.

Er kraakte iets, laag.

- Mijn moeder werd niet beter, het is chronisch en progressief.

Amos voelde een snee door zijn lichaam schieten, van zijn hals naar zijn middel. Toen klonk er een enorme klap en viel hij om, tegen de vloer, de kamer had geschud. Lys vroeg of alles oké was.

- Amos?

Hij deed de voordeur open en zag hoe een stuk overdekking ontbrak, of gebroken was en op de balkons gevallen, erdoor zelfs, drie of vier verdiepingen. De reling was gescheurd en hing naar voren.

- Het stort in, ik bedoel - het huis.

Er kwam die nacht een kraan om mensen naar beneden te helpen. Ze zeiden na onderzoek dat de overdekkingen, boven aan de flats, te zwak waren geweest - de balkons waren volgens de voorschriften veilig.

Het kwam door de impact, niet door het gewicht.

Raspoetin werd ontruimd, studenten kregen een garagebox voor hun spullen, voorlopig.

*

Amos belde aan bij de deur naast de bloemenzaak. Het was koud, hij trok zijn schouders naar zich toe. Hij wilde weglopen, net toen een man de winkel kwam openen die zei dat hij moest wachten, dat ze niet zo snel meer was, maar wel zou komen.

De deur ging elektronisch open en Amos zag Lys' moeder in een stoel die vastzat aan de muur langs de trap. Ze herkende hem en lachte. Boven praatten ze bij, Amos over hoe hij er niet van wist, zij over het moeilijke contact met Lys.

Toen ze haar thee wilde pakken, schoot haar hand plots naar haar voorhoofd.

- Sorry, zei ze.

Haar andere schouder schokte kort op en neer.

Amos vroeg of hij moest helpen, of juist niet.

Ze lachte naar de tafel.

- Doe maar, ja - graag.

Amos kwam dichterbij zitten en bracht de hete kop thee naar haar lippen, begon voorzichtig te kantelen, en weer terug. Ze vertelde dat het eng was niet te weten wat haar spieren het volgende moment zouden doen. Hoe ver ze van haar lichaam leek.

En Amos knikte, knikte, en het voelde haast verkeerd maar hij merkte hoe hij helemaal *daar* was, op zijn plaats, dat hij een hitte voelde en eindelijk niet als van wrijving die hem remde, maar als van de rand van een vlam die je nu nog ziet en al niet meer, die vlugger beweegt dan je hem doorhebt - maar heel de tijd die hitte dichtbij.

Ze vroeg of hij nog las, hij zei van niet.

- Heb je in ieder geval nog de boeken?

Hij knikte.

- Ga ze eens herlezen, desnoods voor mij, en als je het niks vindt, stop je gewoon weer.

Hij beloofde het, en ze beschreef een keer dat hij met een boek aan de kassa zat en niet doorhad dat iemand stond te wachten. En terwijl ze het beschreef, zoals ze het beschreef, herinnerde hij het zich weer - hoe hij opschrok en zij hem een duwtje gaf, hem uitlachend de kassa overnam.

Een week later rolde hij de garagedeur omhoog. Hij tilde een van de kartonnen dozen naar het bed en vouwde de flappen open, begon de boeken er in kleine stapels uit te halen. Hij bladerde even, en draaide zijn hoofd weg, zijn ogen naar de binnenkant van zijn elleboog, vegend.

Mark Boog ***Derde appendix bij De encyclopedie van de grote woorden***

Mark Boog (Utrecht, 1970) publiceerde dichtbundels, romans en korte verhalen. Voor zijn debuut, *Alsof er iets gebeurt*, kreeg hij in 2001 de C. Buddingh'-prijs. De dichtbundel *De encyclopedie van de grote woorden* werd bekroond met de VSB Poëzieprijs 2006. Zijn meest recente roman is *Het lot valt altijd op Jona* (Cossee, 2011). In januari 2016 werd *De rotonde* gepresenteerd, een lang gedicht ofwel een roman in verzen. Hij treedt regelmatig op met Mark Boog & Poetry in Motion, een combinatie van live rockmuziek, live pëzie en video-projecties. Zijn werk is in diverse talen vertaald.

Hemel

Fijnmazig net van sterren,
erachter de hemel.
Er is tijd, er is rust,

er is een meerjarige visvergunning,
een kampeerstoel, een thermoskan
en een bodemloze boterhamdoos.

Onder ons het sleepnet van de sterren,
onder ons beloofde visgronden.
Een kalme zee.
Schip dat als een moeder wiegt.

Ruimte

Dan zwermen uit, de weerstandloze ruimte door,
de dunste gedachten, draadnetwerken
in de duisternis. Een zacht zoemen vangt aan,

nauwelijks hoorbaar, en er is plaats. Tegen de tijd,
die de ruimte teder omvat, baarmoeder,
vlezen klem, spreekt niemand zich helder uit.

Maar de draden woekeren, het zwart raakt dooraderd
door kalm gloeiende lijnen. Waar ze kruisen
licht een ster op, geschikt voor navigatie.

Onze kaarsrechte lijnen ontkennen veronderstelde
krommingen. Veel klopt, veel is waar,
wij hebben alle ruimte van de lege wereld.

Zelfmoord

Zoals een kind, starend naar de sterren,
verstrikt raakt in de eeuwigheid,

zo staat de levende op het strand,
voeten nog niet eens in de branding.

Wat pijn doet, moet iets waard zijn.
Er is nodig wat niet beschikbaar is

om tot daden over te kunnen gaan.
Touwen trekken hem twee kanten op

en hij staat stil. Hem lokt de vrede,
hem lokt de worsteling, de lege ruimte.

Kon hij eeuwig stilstaan,
hij stond eeuwig stil.

Wytske Versteeg *De levenden*

Wytske Versteeg (1983) studeerde in 2005 cum laude af in de politicologie. Haar non-fictieboek *Dit is geen dakloze* (2008) werd genomineerd voor de Jan Hanlo Essayprijs Groot, haar romandebuut *De wezenlozen* (2012) won de Vrouw Debuutprijs en stond op de longlist van de AKO Literatuurprijs. Met *Boy* (2013) won ze de BNG Literatuurprijs. In 2015 verscheen *Quarantaine*. Wytske Versteeg is redacteur van literair tijdschrift *Tirade*.

We hebben de gordijnen gesloten in een poging om de warmte buiten te houden en zij zit in de vensterbank met opgetrokken knieën, vergeelde vitrage als een bruidsjurk om haar heen. De punt van haar sigaret gloeit in het schemerdonker. De sprinkler kan elk moment afgaan en daar verlang ik naar: een regenbui in deze al te hete kamer, water om de meubels te doorweken, het hoogpolig tapijt. Vanmiddag scheen de zon zo fel dat alle straten uitgewassen leken. Toen ik naar buiten ging dacht ik even dat het gesneeuwd had, zo wit was het licht of misschien was er iets mis met mijn ogen. In de supermarkt stond een oude vrouw geluidloos te huilen. Haar haren hingen in vette lokken over haar schouders, ze stond naast het verpakte vlees, worst en spek in kille rijen uitgestald. Ik dacht eraan om haar een hand te geven, om iets tegen haar te zeggen. In plaats daarvan kocht ik wodka en crackers voor iemand die ik gister nog niet kende. Buiten zat een duif ineengedoken in de goot, haar rechtervleugel was een bloederige massa. Ze bleef proberen op te vliegen, maar het lukte niet.

Ik zag haar het eerst door het raam van de bus, ze droeg een wit overhemd en zo'n gleufhoed als detectives in oude films soms hebben. Ze zei iets wat de buschauffeur aan het lachen maakte, hij boog naar haar voordat hij haar tas in het ruim schoof. Tegen mij was de man stug en ontoeschietelijk geweest, maar ik was een toerist.

Ze koos de stoel naast mij uit en ik knikte naar haar. Ze zag het niet, ze staarde voor zich uit en wuifde zichzelf koelte toe met haar hoed. De wallen onder haar ogen waren rode halvemaantjes. De zomer was uitzonderlijk heet, hele stukken van het natuurpark vlakbij stonden al weken in brand. Zo nu en dan vlogen er helikopters over die verwaarloosbare hoeveelheden water op de vlammen lieten vallen. Of de hitte binnenkort zou ophouden, vroeg ik. Ze haalde haar schouders op en noemde een datum waarop ik alweer aan de andere kant van de wereld zou zijn, thuis. Ik zei dat ik ernaar uitkeek.

We reden langs dorpen die niets meer waren dan wat losse huizen met golfplaten daken, een bar voor de toeristen en uitgestrekt, dor land - het enige mooie eraan waren de Spaanse namen. Er zat een Chinees tegenover ons die om de twee minuten aan de buschauffeur vroeg waar hij was. Buiten het raam trokken gelige heuvels voorbij. Ik probeerde vast te houden wat ik tijdens de weken daarvoor had gezien, de granieten onverschilligheid van het gebergte en in het bos de beren en de herten en de vogels die niet bang van mensen waren, het bijna blauwe woud. In de stilte had ik iets gevonden wat ik alleen uit kinderboeken kende, maar ik wist ook hoe snel het zou verdwijnen.

Waar ik naartoe op weg was, vroeg ze. Nergens, wilde ik antwoorden, ik ga nergens naartoe, maar in plaats daarvan noemde ik de naam van een stad dichtbij. Ik had er op de heenweg overnacht in een motel dat Slumber heette. Het beloofde zwembad bleek een betonnen bak gevuld met zand, toen ik er 's avonds aankwam stond de Indiase eigenaar me te woord vanachter tralies. Ik probeerde een grap te maken, maar hij keek alleen maar naar me, zijn bruine ogen ondoorgrondelijk. 's Nachts lag ik wakker en luisterde naar de vrachttreinen die elk kwartier langs daverden. Mijn leven was wat zich in deze kamer bevond; nooit zou ik nog andere schoenen dragen dan de bergschoenen in mijn tas. De eenvoud van die gedachte had me gerustgesteld, de wetenschap dat er geen terugkeer meer zou zijn. Nu zat ik in een bus op

weg naar de stad die ik toen had verlaten, op weg terug naar alles waarvan ik voor altijd afscheid had willen nemen.

‘Kan ik mee,’ vroeg ze.

Ik wist niet wat ze wilde en de gedachte aan gezelschap was beangstigend: wat ik zou moeten zeggen of doen, wat ze van mij zou verwachten. Maar ik had ook geen duidelijk plan en het leek het eenvoudigst om mijn schouders op te halen. Bij het eindstation van de bus stapten we uit, samen met de Chinees, die ons vroeg naar een trein die hier niet stopte. Voor de tweede keer liep ik langs de verwaarloosde huizen, de straten met het politiebureau aan de ene kant en *bail agents* aan de andere, de winkels vol met *body parts*. Het lukte mij nooit om bij dat woord aan auto's te denken, maar toen ik dat tegen haar zei haalde ze alleen haar schouders op. Bij het motel stond ze erop om buiten te blijven terwijl ik een kamer boekte, ze drentelde wat rond het zwembad. Iemand had parasols in het zand gezet, en een hoog hek daaromheen.

‘Dit is het,’ zei ik toen ik de deur opende. Ik vroeg me af wat ik deed, waarom ik een onbekende mijn motelkamer aanbood. Dit is hoe mensen vermoord worden, dacht ik, één keer niet nadenken is genoeg. Ze gooide haar weekendtas op het bed en keek de kamer rond.

‘Die hoed staat je goed,’ zei ik.

Nu we in de kamer waren kreeg elke zin een ondertoon die ik niet bedoelde. Ik zette de televisie aan en zij trok mijn rugzak naar zich toe, haalde mijn spullen eruit: de vieze kleren en de brander, de slaapzak die geschikt was voor koude nachten in het hooggebergte, de waterzuiveraar. Ik vroeg me af of ze hier wilde blijven slapen en ook of ze een wapen had, een mes of een pistool. Ze vond mijn paspoort en bladerde erdoorheen, zocht naar stempels en deed een poging om mijn naam uit te spreken. Boven ons hoofd draaide de ventilator zinloos zijn rondjes. Dat paspoort is hier alles wat ik ben, dacht ik. Als ik dat kwijtraak kom ik niet snel thuis, misschien wel nooit.

‘Ik heb dorst,’ zei ze, en ik bood aan om iets te halen.

Wanneer ik terugkom met wodka en met crackers zit ze in de vensterbank, mijn paspoort nog steeds in haar handen. Ik had een politieagent kunnen zoeken, maar wat had ik moeten zeggen? Thuis had het eenvoudig geleken, het woud in te gaan en nooit meer terug te komen, er zou niet het gedoe zijn met een lichaam en iemand die dat vond. Mensen gingen dood in deze wildernis. Ze verdwaalden, vielen van rotsen of kwamen om van de dorst. Hier zou mijn verdwijning een ongeluk zijn, een van de zoveel per jaar. Maar toen ik eenmaal hier kwam was ik te bang om het te doen, mijzelf op te geven, en ook was het genoeg alleen te hoeven lopen en te slapen en te eten, om wekenlang niemand te hoeven zijn. Nu al voel ik hoe de paniek terugkeert over verwachtingen en verplichtingen, alles waaraan ik niet voldoe. Er moet een moment zijn geweest waarop iets in mijn leven zich omdraaide en vreemden veiliger gezelschap werden dan de vrienden die ik had, maar dat moment had ik gemist en toen ik het doorhad was het te laat, alles al te ver weg. Er was een beek waarvan het water zo koud was dat ik mijn lichaam niet meer voelde.

Haar handen trillen als ze een nieuwe sigaret aansteekt. De vlam van haar aansteker raakt bijna de gordijnen, maar ze lijkt het niet te merken. Ze beschermt haar sigaret met beide handen alsof het hierbinnen stormt.

Ze zegt: ‘Mijn vader is hier vlakbij vermoord.’

Ze zegt het zonder me aan te kijken, haar stem klinkt onverschillig. Toen ik hier voor het eerst kwam was ik 's avonds op goed geluk door de straten gelopen op zoek naar een motel, goed van vertrouwen en met mijn grote rugzak een duidelijk doelwit. Dat is het eerste waaraan ik denk terwijl zij verder praat over de stad, de banen die er niet meer zijn, de meth die alles kapot had gemaakt, ook haar, bijna: het risico dat ik in mijn naïviteit gelopen had. Merkwaardige impuls voor iemand die hier kwam om dood te gaan, maar dat is wat ze zeggen: dat wie van plan is om zelfmoord te plegen zorgvuldig wacht voor het verkeerslicht,

voordat hij oversteekt eerst drie keer kijkt of alles veilig is. Het is eenvoudig om er zo, afstandelijk, over te denken. Er zijn de statistieken en de filosofische debatten, er zijn woorden die alles pijnloos maken. Op de dag dat ik weer in de bewoonde wereld kwam hoorde ik dat Robin Williams zelfmoord had gepleegd. Ik stond op de veranda van een winkel die alleen ijsjes verkocht en naast mij stonden twee vrouwen te praten over zijn dood, en dat ze ooit een show van hem hadden bezocht en toen geen woord van wat hij zei hadden verstaan.

Ze bestudeert haar nagels en zegt dat de bus er dagelijks langskomt, dat ze langs de plek waar hij vermoord is moet om bij haar werk te komen. ‘Alleen al het idee dat je hier weg kunt gaan,’ zegt ze. ‘Niet in deze kutstad te wonen, hier niet meer te hoeven zijn.’

Ze praat niet tegen mij, maar ze heeft mij nodig om iets te kunnen zeggen. Omdat ik hier niet ben, niet echt, omdat ik morgen weer vertrek kan ik degene zijn die luistert naar haar toonloze geneurie, het liedje dat hij vroeger voor haar zong. Dus wanneer de fles uit haar hand op de grond valt sla ik mijn arm om haar heen. Ik help haar van de vensterbank en met de paar wankele stappen naar het bed en ondanks de hitte stop ik haar in, de spullen uit mijn rugzak om haar heen uitgespreid als offergaven, mijn paspoort in haar hand. Als ze in slaap valt en zachtjes begint te snurken, staar ik naar de tv en wacht terwijl het donker wordt. Op HBO rijdt een man door eindeloos, moerassig land.

Toen ik vanuit het bos naar beneden kwam had ik de lichtjes gezien, de lampen en kampvuren waar mensen zich omheen hadden verzameld. Tussen de bomen was het al donker, maar de zon ging bloedrood onder boven de rivier. Het begon zachtjes te regenen en toen ik eindelijk, verdwaasd en moe bij de camping aankwam riep iemand vanaf zo'n vuur naar mij, *welcome back among the living* en ik had niet geweten wat ik terug kon zeggen.

Op Revisor.nl staat een satellietverhaal bij ‘De levenden’

Samanta Schweblin *Niets van dit alles*

Samanta Schweblin (Buenos Aires, 1978) is een verhalenschrijfster pur sang. Met haar drie verhalenbundels won ze de Premio Casa de las Américas, de Premio Juan Rulfo en de Premio Ribero del Duero. Onlangs verscheen de Nederlandse vertaling van haar eerste roman, *Gif*, waarmee ze genomineerd is voor de Premio Mario Vargas Llosa. Schweblin woont en werkt in Berlijn.
Luc de Rooy (1979) is niet alleen vertaler Spaans-Nederlands, maar sinds 2010 ook de drijvende kracht achter Uitgeverij Karaat, waar werk van Alejandro Zambra, Valeria Luiselli en Claire-Louise Bennett verschijnt.

'We zijn verdwaald,' zegt mijn moeder.

Ze remt en buigt zich over het stuur. Haar oude, dunne vingers houden krachtig het plastic vast. We bevinden ons op meer dan een halfuur van huis, in een van onze meest geliefde villawijken. Er staan prachtige, uitgestrekte landhuizen, maar de straten zijn er onverhard - en nu modderig omdat het de hele nacht heeft geregend.

'Moest je zo nodig midden in de modder stoppen? Hoe komen we hier nu weer uit?'

Ik open het portier om te zien hoe diep de wielen in de grond zijn vastgelopen. Erg diep, heel erg diep. Met een klap sluit ik het portier.

'Waar ben je eigenlijk mee bezig, mam?'

'Hoezo waar ben ik mee bezig?' Haar verbazing klinkt oprecht.

Ik weet precies wat we aan het doen zijn, maar het dringt nu pas tot me door hoe vreemd het is. Mijn moeder lijkt het niet te begrijpen, maar ze reageert, ze weet dus waaraan ik refereer.

'We bezichtigen huizen,' zegt ze.

Ze knippert een paar keer met haar ogen, er zit te veel mascara op haar wimpers.

‘We bezichtigen huizen?’

‘We bezichtigen huizen.’ Ze wijst naar de huizen om ons heen.

Ze zijn immens. Ze verheffen zich boven hun pasgemaaide gazons, ze schitteren in het felle namiddaglicht. Mijn moeder zucht en zonder het stuur los te laten laat ze zich achterover in haar zetel zakken. Meer uitleg volgt er niet. Misschien weet ze wel niet wat ze moet zeggen. Maar dit is precies wat we doen. We gaan op pad om huizen te bezichtigen. Op pad om andermans huizen te bezichtigen. Daar een verdere analyse op loslaten zou kunnen zorgen voor de druppel die de emmer doet overlopen, voor de bevestiging dat mijn moeder al sinds ik me kan herinneren mijn tijd heeft lopen verdoen. Mijn moeder schakelt in z'n één, en tot mijn verbazing slippen de wielen wel even maar lukt het haar gewoon de wagen in beweging te krijgen. Ik kijk achteruit naar de overweg, naar de ramp die we hebben veroorzaakt in de onverharde weg, en doe een schietgebedje dat geen opzichter zich zal herinneren dat we gisteren hetzelfde hebben achtergelaten, twee kruispunten verderop, en dicht bij de uitrit hetzelfde verhaal. We zijn nog altijd in beweging. Mijn moeder rijdt rechtdoor, zonder voor een van de landhuizen halt te houden. Ze laat het commentaar op de omheiningen, de ligstoelen of de partytenten achterwege. Ze slaakt geen zuchten en neuriet geen deuntje. Ze let niet op de adressen. Ze kijkt niet naar me. Per blok worden de huizen groter en de oplopende grasvelden zijn er niet meer zo hoog maar piekfijn door een tuinman gemaaid en lopen - er is geen stoep - direct vanaf het onverharde pad, strekken zich perfect uit over het afgevlakte terrein, als een spiegel van een dun laagje groen water. Ze slaat linksaf, rijdt nog een paar meter door en zegt hardop in zichzelf: ‘Dit loopt dood.’

Verderop staan nog een paar huizen, aan het eind van de weg begint het bos.

‘Er ligt veel modder,’ zeg ik, ‘probeer in één vloeiende beweging te keren.’

Ze kijkt me met opgetrokken wenkbrauwen aan. Ze wijkt uit

naar het rechter gazon en probeert door het stuur om te gooien weer terug op de weg te komen. Het resultaat is desastreus: ze heeft nog maar amper de wagen diagonaal weten te zetten of ze stuit al op het linker gazon, en ze remt.

‘Verdomme,’ zegt ze.

Ze trapt het gas in en de wielen slippen weg in de modder. Ze kijkt achterom om het panorama te overzien. Er staat een jongetje in de tuin, bijna in het portaal van een huis. Mijn moeder trapt het gas weer in en slaagt erin achteruit los te komen. En dat is wat ze nu doet: ze rijdt de wagen achteruit, de weg over, het gazon van het huis van het jongetje op en tekent van voor naar achter over de brede strook pasgemaaid gras een halve cirkel van twee modderige strepen. De auto komt recht voor de grote vensters van het huis tot stilstand. Het jongetje staat naast zijn plastic vrachtwagen, kijkt gebiologeerd naar ons. Hij steekt een hand op, met een gebaar dat zowel een verontschuldiging zou kunnen zijn als een waarschuwing, maar hij laat de vrachtwagen los en rent het huis in. Mijn moeder kijkt me aan.

‘Rijden,’ zeg ik.

De wielen slippen maar er komt geen beweging in de auto.

‘Rustig, mama!’

Een vrouw verschijnt achter de gordijnen van de vensters en bekijkt ons door het raam, bekijkt haar tuin. Het jongetje staat naast haar en wijst in onze richting. Het gordijn gaat weer dicht en mijn moeder laat zich dieper en dieper in de auto wegzakken. De vrouw komt het huis uit. Ze wil bij ons komen maar niet via het gazon. Haar eerste stappen gaan over een pad van gelakt hout en daarna loopt ze bijna op haar tenen onze kant op. Mijn moeder zegt nogmaals verdomme, in zichzelf. Ze haalt haar voet van het gaspedaal en laat, eindelijk, ook het stuur los.

Zodra de vrouw bij ons is, leunt ze voorover naar het raampje om ons aan te spreken. Ze wil weten wat we in haar tuin uitvoeren, en ze vraagt het niet op een aardige toon. Het jongetje houdt ons in de gaten met zijn armen om een van de zuilen van de en-

tree geslagen. Mijn moeder zegt dat het haar spijt, dat het haar vreselijk spijt, en ze zegt het een paar keer. Maar de vrouw lijkt niet te luisteren. Ze staart alleen maar naar haar tuin, de weggezonken wielen in het gazon, en ze blijft maar doorgaan met vragen wat we daar doen, waarom we in haar tuin vastzitten, of we wel begrijpen wat voor schade we hebben aangericht. Dus leg ik het haar uit. Ik vertel haar dat mijn moeder niet weet hoe ze in modder moet rijden. Dat het niet goed gaat met mijn moeder. En dan bonkt mijn moeder haar hoofd tegen het stuur en blijft zo zitten, onduidelijk of ze dood is of verlamd. Haar rug schokt en ze begint te huilen. De vrouw kijkt me aan. Ze weet niet goed wat ze moet doen. Ik stoot mijn moeder aan. Haar voorhoofd komt niet los van het stuur en haar armen hangen levenloos langs het lichaam. Ik stap uit de auto. Ik verontschuldig me opnieuw bij de vrouw. Ze is lang en blond, net zo stevig gebouwd als het jongetje, en haar ogen, neus en mond staan te dicht bij elkaar voor de grootte van haar hoofd. Ze heeft de leeftijd van mijn moeder.

‘Wie gaat dit betalen?’ zegt ze.

Ik heb geen geld, maar ik zeg haar dat wij het zullen betalen. Dat het me spijt en dat wij het uiteráárd zullen betalen. Dat lijkt haar enigszins te kalmeren. Ze richt haar aandacht weer even op mijn moeder, zonder haar tuin uit het oog te verliezen.

‘Mevrouw, gaat het? Wat probeerde u te doen?’

Mijn moeder kijkt op en staart naar de vrouw.

‘Ik voel me vreselijk. Belt u alstublieft een ambulance.’

De vrouw lijkt zich af te vragen of mijn moeder het meent of dat ze haar voor de gek houdt. Natuurlijk meent ze het, hoewel een ambulance niet nodig is. Met een gebaar geef ik haar te kennen dat ze moet wachten, dat ze niet hoeft te bellen. De vrouw doet een paar stappen naar achteren, kijkt naar de oude en verroeste auto van mijn moeder, en vervolgens naar haar beduusde zoon, iets verderop. Ze zou willen dat we niet hier zijn, ze zou willen dat we verdwijnen, maar ze weet niet hoe ze dat voor elkaar kan krijgen.

‘Alstublieft,’ zegt mijn moeder, ‘heeft u een glas water voor me, voor de ambulance hier is?’

De vrouw aarzelt even voor ze in beweging komt, alsof ze ons niet alleen in haar tuin achter wil laten.

‘Ja,’ zegt ze.

Ze loopt bij ons weg, grijpt het jongetje bij zijn shirt en neemt hem mee naar binnen. De voordeur valt met een klap dicht.

‘Mag ik weten waar je mee bezig bent, mam? Stap uit de auto, ik ga proberen of ik hem in beweging krijg.’

Mijn moeder gaat rechtop in haar stoel zitten, ze beweegt langzaam haar benen om uit te stappen. Ik kijk om ons heen of ik wat takken of stenen zie om onder de wielen te leggen en zo de auto uit het gazon te kunnen krijgen, maar alles is veel te keurig en geordend. Ik zie niets anders dan gras en bloemen.

‘Ik ga op zoek naar takken,’ zeg ik tegen mijn moeder en wijs naar het bos dat aan het eind van de weg ligt. ‘Nergens heen gaan.’

Mijn moeder, die al halverwege was met uit de auto stappen, blijft een ogenblik stilzitten en laat zich vervolgens weer in de stoel vallen. Het verontrust me dat de avond al invalt, ik weet niet of ik in het donker de auto los kan krijgen. Het bos is maar twee huizen van ons verwijderd. Ik wandel tussen de bomen en al een paar minuten later heb ik precies gevonden wat ik nodig heb. Wanneer ik weer terug ben zit mijn moeder niet meer in de auto. Niemand staat buiten. Ik loop naar de voordeur van het huis. De vrachtwagen van het jongetje ligt op de deurmat. Ik bel aan en de vrouw komt de deur voor me opendoen.

‘Ik heb een ambulance gebeld,’ zegt ze, ‘ik wist niet waar u was en uw moeder zei dat ze opnieuw flauw ging vallen.’

Ik vraag me af wanneer de eerste keer was. Met de stokken in mijn handen ga ik naar binnen. Het zijn er twee, zo groot als twee bakstenen. De vrouw brengt me naar de keuken. We doorkruisen twee grote, gestoffeerde woonkamers, en dan hoor ik de stem van mijn moeder.

‘Is dit wit marmer? Hoe komen jullie aan wit marmer? Wat doet je vader voor werk, lieverd?’

Ze zit aan tafel, met een kopje in de ene hand en de suikerpot in de andere. Het jongetje zit tegenover haar en staart haar aan.

‘We gaan,’ zeg ik, en houd de takken voor haar omhoog.

‘Heb je het design van deze suikerpot gezien?’ zegt mijn moeder terwijl ze hem mijn kant op duwt. Maar omdat ze ziet dat ik er niet van onder de indruk ben, voegt ze eraan toe: ‘Ik voel me echt heel slecht.’

‘Die hebben we voor de sier,’ zegt het jongetje. ‘Dit is onze echte suikerpot.’

Hij laat mijn moeder een andere suikerpot zien, een van hout. Mijn moeder negeert hem volkomen, staat op en loopt, alsof ze moet overgeven, de keuken uit. Gelaten volg ik haar. Ze sluit zichzelf op in een klein toilet in de hal. De vrouw en het kind kijken naar me maar ze volgen me niet. Ik klop op de deur. Ik vraag of ik naar binnen mag en wacht af. De vrouw laat zich even in de deuropening van de keuken zien.

‘Ik hoor net dat de ambulance over vijftien minuten hier is.’

‘Dank je,’ zeg ik.

De deur van het toilet gaat open. Ik ga naar binnen en doe de deur weer op slot. Ik leg de takken bij de spiegel. Mijn moeder zit huilend op de wc.

‘Wat is er, mama?’

Alvorens te praten vouwt ze wat wc-papier samen en snuit haar neus.

‘Waar halen die mensen al die dingen vandaan? Heb je gezien dat er aan elke kant van de zitkamer trappen lopen?’ Met de palmen van haar hand ondersteunt ze haar hoofd. ‘Het maakt me zo verdrietig dat ik dood wil.’

Er wordt op de deur geklopt en ik herinner me weer dat de ambulance onderweg is. De vrouw vraagt of alles goed met ons is. Ik moet mijn moeder dit huis uit zien te krijgen.

‘Ik ga proberen de auto uit de modder te halen,’ zeg ik terwijl

ik de stokken weer oppak. ‘Ik wil dat je over twee minuten bij me bent. En zorg dat je er bent.’

In de hal staat de vrouw in haar mobieltje te praten maar zodra ze me ziet hangt ze op.

‘Mijn echtgenoot, hij is onderweg hiernaartoe.’

Ik wacht op een gebaar om te verduidelijken of de man deze kant op komt om ons te helpen of om haar te helpen ons het huis uit te krijgen. Maar de vrouw kijkt me strak aan en doet haar best om niets prijs te geven. Ik ga naar buiten, naar de auto, en hoor het jongetje achter me aan rennen. Ik zeg niets, plaats de takken onder de wielen en zoek waar mijn moeder de sleutels heeft achtergelaten. Ik start de motor. Meerdere pogingen zijn nodig, maar de truc met de takken werkt. Ik doe het portier dicht en het jongetje moet aan de kant springen om te zorgen dat ik niet over zijn voeten rijd. Ik stop niet, volg de sporen van de halve cirkel tot de auto weer op de weg staat. Uit zichzelf komt ze niet, zeg ik tegen mezelf. Waarom zou ze ook naar me luisteren en als een normale moeder uit het huis komen? Ik zet de motor uit en ga naar binnen om haar te zoeken. Het jongetje rent achter mij aan, hij heeft de met modder besmeurde takken in zijn armen.

Zonder te kloppen ga ik naar binnen en loop meteen naar het toilet.

‘Ze zit al niet meer op het toilet,’ zegt de vrouw. ‘Alstublieft, haal uw moeder uit dit huis. Dit gaat veel te ver.’

Ze loopt voor me uit naar de eerste verdieping. De trappen zijn breed en licht, een crèmekleurig tapijt toont de weg. De vrouw gaat voor, blind voor de moddervlekken die ik op elke tree achterlaat. Ze wijst me een kamer aan waarvan de deur halfopen staat en ik ga naar binnen zonder hem helemaal open te zetten, om nog een beetje privacy te hebben. Mijn moeder ligt met haar gezicht omlaag gestrekt op het vloerkleed, midden in de echtelijke slaapkamer. De suikerpot staat op de commode, naast haar horloge en haar oorbellen, die ze kennelijk heeft uitgedaan. Haar armen en benen houdt ze wijd gespreid naast haar lichaam, en gedurende

een kort moment vraag ik me af of het nog op een andere manier mogelijk is om abnormaal grote dingen als een huis te omhelzen, als dat is wat mijn moeder probeert te doen. Ze zucht en daarna gaat ze op de grond zitten, ze trekt haar overhemd recht en doet haar haar goed, ze kijkt me aan. Haar gezicht is iets minder rood, maar door de huilbui is haar make-up uitgelopen.

‘ Wat is er nu weer?’ zegt ze.

‘De auto staat klaar. We vertrekken.’

Ik kijk naar buiten in een poging te weten te komen wat de vrouw doet, maar ik zie haar niet.

‘En wat gaan we met dit alles doen?’ zegt mijn moeder en ze wijst om zich heen. ‘Iemand moet met deze mensen praten.’

‘Waar is je tasje?’

‘Beneden, in de woonkamer. In de eerste woonkamer, want er is nog een grotere die op het zwembad uitkijkt, en nog een derde als je doorsteekt via de keuken, tegenover de achtertuin. Ze hebben drie woonkamers.’ Mijn moeder haalt een zakdoek uit haar spijkerbroek, ze snuit haar neus en droogt haar tranen. ‘En ze gebruiken ze allemaal voor iets anders.’

Ze staat op door zich vast te grijpen aan het schot van het bed en loopt naar de badkamer van de slaapkamer.

Het bed is opgemaakt met een vouw in het bovenste laken die ik alleen mijn moeder heb zien maken. Onder het bed liggen een quilt van gele en fuchsia sterren en een dozijn kleine kussentjes op een hoopje.

‘Mijn god, mama, heb je het bed opgemaakt?’

‘Geen woord over die kussens,’ zegt ze, en terwijl ze via de deuropening naar binnen kijkt om er zeker van te zijn dat ik haar hoor, voegt ze eraan toe: ‘En ik wil die suikerpot zien wanneer ik uit de badkamer kom, waag het niet om iets doms te doen.’

‘Welke suikerpot?’ vraagt de vrouw aan de andere kant van de deur. Ze klopt drie keer op de deur maar durft niet naar binnen te komen. ‘Mijn suikerpot? Alstublieft, die was nog van mijn moeder.’

In de badkamer is een kraan opengezet. Mijn moeder loopt naar de deur en heel even denk ik dat ze de vrouw binnen zal laten, maar ze sluit hem af en geeft te kennen dat ik zachter moet praten, dat ze de kraan heeft aangezet zodat ze ons niet horen. Mijn moeder, zeg ik tegen mezelf, terwijl zij de laden van de commode opentrekt en onder de kleren controleert of het meubel aan de binnenzijde ook van ceder is gemaakt. Zolang ik me kan herinneren bezichtigen we al huizen, halen we lelijke bloemen en potten uit deze tuinen. Vervangen we sprinklers, zetten we brievenbussen recht, halen tuindecoratie weg die te zwaar is voor het gazon. Vanaf het moment dat mijn voeten bij de pedalen konden nam ik de auto onder mijn hoede. Dat bezorgde mijn moeder meer vrijheid. Ooit verplaatste ze in haar eentje een witte houten bank en zette hem in de tuin van het huis aan de overkant van de straat. Ze haalde hangmatten naar beneden. Ze verwijderde onkruid. Drie keer trok ze de naam Marilú 2 van een vreselijk oubollig aanhangbord. Mijn vader kwam af en toe wel iets te weten van wat we uitspookten maar ik geloof niet dat hij haar om die reden verlaten heeft. Want toen hij vertrok, nam mijn vader al zijn spullen mee, behalve de autosleutel, die liet hij achter op een van de stapels interieurtijdschriften van mijn moeder, en een paar jaar lang stapte zij tijdens onze uitjes praktisch niet uit de auto. Vanaf de bijrijdersstoel zei ze: ‘Dat is quicuyo-gras’, ‘dat *Bow-Window* is niet Amerikaans’, ‘de bloemen van de Franse klimop combineren niet met die zwarte nachtschaduw’, ‘mocht ik ooit dat soort parelmoerroze voor de gevel van ons huis kiezen, huur dan alsjeblieft iemand in om me koud te maken’. Het duurde een hele poos voor ze weer uit de auto stapte. Vanmiddag heeft ze daarentegen een belangrijke grens overschreden. Ze wilde per se rijden. Het is haar gelukt dit huis binnen te komen, zelfs tot in de echtelijke slaapkamer, en ze is zojuist weer naar de badkamer teruggekeerd, waar ze twee potjes badzout in het bad heeft leeggegoten, waar ze begonnen is met het in de vuilnisbak gooien van enkele badproducten. Ik hoor het geluid van een automotor

en ik buig me uit het raam die over de achtertuin uitkijkt. Het is al bijna nacht, maar ik zie ze. Hij stapt uit de auto en de vrouw loopt op hem af. Met haar linkerhand houdt ze de hand van de jongen vast, met haar rechter maakt ze dubbel zoveel gebaren en signalen. Hij knikt gealarmeerd, kijkt naar de eerste verdieping. Hij ziet me en op dat moment dringt het tot me door dat we snel moeten handelen.

'We gaan, mam.'

Ze haalt de ringen van het douchegordijn, maar ik neem ze uit haar handen, gooi ze op de grond, pak haar bij de pols en duw haar richting de trap. Het is enigszins gewelddadig, zo heb ik mijn moeder nog nooit behandeld. Een nieuwe woede drijft me richting de uitgang. Mijn moeder volgt me, hoewel ze verschillende malen op de trap struikelt. De takken liggen onder aan de trap naast elkaar en ik schop ertegen zodra we ze voorbijlopen. We komen bij de woonkamer, ik pak het tasje van mijn moeder en we gaan door de voordeur naar buiten.

Wanneer we al in de auto zitten en bij de hoek van de straat zijn aangekomen, heb ik het idee dat ik de lichten van een andere auto zie die bij het huis vertrekt en in onze richting afslaat. Ik rij op volle snelheid het eerste onverharde kruispunt over en mijn moeder zegt: 'Wat was dat voor waanzin?'

Ik vraag me af of ze het over mij heeft of over zichzelf. Als vorm van protest doet mijn moeder de autogordel om. Haar handtas staat op haar benen en haar handen zitten om de hengsels gebald. Ik zeg tegen mezelf, en nu kom je tot rust, kom tot rust, kom tot rust. In de achteruitkijkspiegel zoek ik de andere auto maar ik zie niemand. Ik wil met mijn moeder praten maar ik kan alleen maar tegen haar schreeuwen.

'Waar ben je naar op zoek, mam? Wat is dit allemaal?'

Zij beweegt niet. Ze kijkt ernstig voor zich uit, haar voorhoofd vol rimpels.

'Alsjeblieft, mam. Wat? Wat doen we godverdomme in andermans huizen?'

In de verte is de sirene van een ambulance te horen.

‘Wil je zo'n woonkamer? Is dat wat je wilt? Een marmeren tafelblad? Die verdomde suikerpot? Die nutteloze kinderen? Is dat het? Wat heb je verdomme in die huizen verloren?’

Ik sla op het stuur. De sirene van de ambulance klinkt nu dichterbij en ik knijp mijn nagels in het plastic. Op mijn vijfde heeft mijn moeder een keer alle aronskelken uit een tuin geknipt, ze vergat volkomen dat ik tegen het hek was gaan zitten en had niet de moed om terug te keren en naar me op zoek te gaan. Ik wachtte een hele poos, tot ik het getier van een Duitse vrouw hoorde, die met een bezem uit het huis kwam, en toen ben ik weggerend. Mijn moeder reed twee blokken verderop in rondjes om het huis en het duurde wel even voor we elkaar weer hadden gevonden.

‘Niets van dat alles,’ zegt mijn moeder terwijl ze haar blik naar voren houdt gericht, en dat is het laatste wat ze de hele reis zegt.

De ambulance komt een paar blokken verderop de bocht om en passeert ons op volle snelheid.

Een half uur later zijn we thuis. We leggen de spullen op tafel en doen onze besmeurde schoenen uit. Het huis is koud, en vanuit de keuken zie ik hoe mijn moeder de leunstoel ontwijkt, de slaapkamer binnengaat, op haar bed gaat zitten en zich strekt om de radiator aan te zetten. Ik zet water op voor thee. Dat kan ik nu wel gebruiken, zeg ik tegen mezelf, een kopje thee, en ik ga naast het fornuis zitten en wacht af. Wanneer ik het zakje in het kopje hang wordt er aangebeld. Het is de vrouw, de eigenaar van het huis met de drie woonkamers. Ik doe open en blijf haar aankijken. Ik vraag hoe ze weet waar we wonen.

‘Ik ben jullie gevolgd,’ zegt ze terwijl ze naar haar schoenen kijkt.

Ze heeft een andere houding, fragieler en geduldiger, en hoewel ik het vliegengordijn open om haar naar binnen te laten, lijkt ze niet van plan om de eerste stap te zetten. Ik kijk de straat naar beide kanten af en zie geen auto waarin de vrouw hierheen kan zijn gekomen.

‘Ik heb het geld niet,’ zeg ik.

‘Nee,’ zegt ze, ‘maakt u zich niet druk, daar kom ik niet voor. Ik... Is uw moeder er?’

Ik hoor hoe de deur van de slaapkamer dichtslaat. Het is een harde klap, maar vanaf de straat misschien moeilijk te horen.

Ik ontken. Zij kijkt weer naar haar schoenen en wacht.

‘Mag ik binnenkomen?’

Ik wijs haar een stoel naast de tafel. Op de bakstenen plavuizen maken haar hakken een ander geluid dan onze hakken, en ik kijk toe hoe zij zich voorzichtig voortbeweegt: de ruimtes van dit huis zijn nauwer en de vrouw lijkt zich niet op haar gemak te voelen. Ze zet haar tas op haar over elkaar geslagen benen.

‘Wilt u een kopje thee?’

Ze knikt.

‘Uw moeder...’ zegt ze.

Ik breng haar een heet kopje en denk: uw moeder bevindt zich weer in mijn huis, uw moeder wil weten hoe ik de leren stoffering van al mijn zetels heb betaald.

‘Uw moeder heeft mijn suikerpot meegenomen,’ zegt de vrouw.

Ze glimlacht bijna verontschuldigend, ze roert in de thee, ze kijkt ernaar maar drinkt er niet van.

‘Dit klinkt misschien gek, maar van alle dingen in huis is dat het enige wat van mijn moeder is geweest, en...’ Ze maakt een vreemd geluid, bijna als een hik, en haar ogen vullen zich met tranen. ‘Ik heb die suikerpot nodig. U moet hem me teruggeven.’

We zwijgen een ogenblik. Zij ontwijkt mijn blik. Ik kijk even naar onze achtertuin en ik zie haar, ik zie mijn moeder, en meteen leid ik de vrouw af om te zorgen dat zij niet ook kijkt.

‘Wilt u uw suikerpot terug?’ vraag ik.

‘Is hij hier?’ zegt de vrouw en meteen staat ze op, kijkt naar de keukentafel, de woonkamer, de slaapkamer wat verderop.

Maar ik kan alleen maar denken aan wat ik zojuist gezien heb: mijn moeder geknield in de aarde onder de drogende was, terwijl

ze de suikerpot in een nieuw gat in de tuin stopt.

‘Als u hem wilt hebben, moet u hem zelf zoeken,’ zeg ik.

De vrouw blijft me aankijken, het duurt een paar seconden voor het tot haar doordringt wat ik zojuist gezegd heb. Vervolgens legt ze haar tas op tafel en loopt langzaam weg. Het lijkt haar moeite te kosten om zich tussen de bank en de televisie voort te bewegen, tussen de overal opgestapelde dozen, alsof geen enkele plek geschikt is om haar zoektocht te beginnen. Zo dringt tot me door wat het is dat ik wil. Ik wil dat ze alles overhoophaalt. Ik wil dat ze onze spullen verplaatst, ik wil dat ze rondkijkt, spullen oppakt en kasten opent. Dat ze alles uit de dozen haalt. Dat ze erop stapt, dat ze ze van plek verwisselt, dat ze zich op de grond werpt en huilt. En ik wil dat mijn moeder binnenkomt. Want als mijn moeder op dit moment zou binnenkomen, als ze zich vlug herpakt van haar nieuwe teraardebestelling en naar de keuken zou terugkeren, dan zou het haar opluchten om te zien hoe een vrouw het doet zonder haar jaren aan ervaring, laat staan zonder een huis waar je dit soort zaken goed kunt doen, zoals het ook hoort.

Vertaling Luc de Rooy

Pim te Bokkel *Gedichten*

Pim te Bokkel (1983) publiceerde drie dichtbundels bij Uitgeverij Nieuw Amsterdam. In 2007 werd zijn debuut genomineerd voor de C. Buddingh'-prijs. *Dit is hoe een storm ontstaat* verscheen als laatste.

Bij de olieverfschilderijen van dode dieren en verwelkte bloemstukken van Pieter Knorr

vervluchtigen

de magnolia blijft in de massieve vaas
in het moment waarop ze net het blad niet laat

ik wil het schilderij uit de lijst lichten
de twijg van het doek bevrijden

met de bloesem in een ruimte zijn
niet dat ze me stil en levenloos bekijkt

ze kijkt omhoog en strekt haar vleugelblad
alsof ze dreigt op te vliegen

het wit van de bloem gaat al op in de mist
die de grens met de achtergrond is

stof in de lucht die het licht weerkaatst
vocht uit de vaas dat als eau de cologne verdampt

voorbij mijn lippen gaat het
op in een weefsel vertakkende haarvaten

alles ademt opgelucht
opgenomen neemt de lucht ons op

vleugellam

verlaten rust het
lam
dood uit de ooi getrokken, schoongelikt nog

zo moet Icarus erbij gelegen hebben

teruggeworpen in de schoot
gebroken
maar onder oogleden onaangetast nog het idee
ondraaglijk licht te zijn

zo uitgelicht
dat mogelijk nu uit de tandeloze bek een engel stapt

met achterlating van een vacht die het magere vlees
nog omgeeft

vos en hol

zo ligt de jager in zijn vacht:
waakzaam nog
een oor gespitst
een oog vangt op een kier een splinter licht

het is kalm in het hok
tussen veren verspreid in het stro liggen kippen

wraak is wat op jagers jaagt
het achtervolgt ze
en met trommels en lantaarns jagen honden uit de buurtschap op

uit zijn hol geblaft staart de vos in het oog van de loop

ongeloof nu of dit echt -

de jager in zijn vacht gelegd

bij de geboorte van een veulen

uit de vrieskist gelicht

dooit uit de permafrost een veulen dat nog dood is maar de
hoop voedt dat de tijd wordt teruggedraaid wanneer je lang en
ernstig kijkt, alsof de herfst terugkeert als je het blad terug aan de
skeletten van de eiken hangt

een eerste lik
de streken die je tekenen als je zo opspringt

het negatief dan: tussen zwarte vegen de ruimte die je achterlaat
als je er niet meer bent en waar je nu verschijnt en nat nog droomt
dat je op ranke benen staat, als dorre takken die op breken staan

vastgelegd ben je, herboren

opgebaard
in de bekisting van een lijst

Franca Treur *Groene route*

Franca Treur publiceerde de romans *Dorsvloer vol confetti* (2009) en *De woongroep* (2014), en het Zeeuwse Boekenweekgeschenk *Ik zou maar nergens op rekenen* (2015). In 2016 verscheen *X&Y*, een verzameling piepkleine psychologische verhalen.

Als je veel autorijdt, zoals ik, geldt dit - denk ik - ook voor jou. Ik rij al jaren de groene route naar Bunschoten-Spakenburg en terug. Ik mijmer dan wat over mijn twaalf jaar oudere zus die het toch maar zwaar heeft met haar drie moeilijk lerende kinderen en een man die aan iets jongers denkt. En intussen zie ik de weg helemaal niet.

Natuurlijk, ik zie het asfalt, de bandensporen, de kilometerpaaltjes, al dat groen aan de zijkant, maar het zijn niet de sporen, de paaltjes en het groen van de dag zelf. Het is een dia van de weg die nog in mijn geheugen zit van een andere keer.

Ik heb dat zelf niet ontdekt, maar een jonge hersenonderzoeker op de radio heeft uitgelegd dat het zo is. Ik geloof niet alles, ik sta niet kritiekloos tegenover de wetenschap, maar waarom zou je dit verzinnen? Die onderzoeker heeft daar volstrekt geen baat bij, daarom geloof ik het. En ik smelt als hij, met die mooie stem van hem, over de genialiteit van onze hersenen praat.

Hij tutoyeert ook de presentator. Dat vind ik ook zo leuk. Dat doen weinig mensen, want de presentator is een man van naam.

Volgens de onderzoeker scannen mijn ogen voortdurend de omgeving. Zodra mijn brein denkt: dit ken ik al, delegeert hij een deel van zijn taken naar mijn geheugen en ga ik met die dia op de automatische piloot. En dat klopt, want als ik inparkeer voor mijn flat denk ik soms: wie heeft mij eigenlijk naar huis gereden?

Ik vind het een eng idee. Niet van die dia, maar van het feit dat je die krijgt achter het stuur. Liever krijg ik hem dan net iets

eerder, als ik nog bij mijn zus ben. Die houdt toch niet van verandering en mij maakt het niet veel uit of ik haar kinderen op die exacte datum zie of in een eerdere versie. Ze blijven even lief. Hun liefde neemt niet toe. En het is niet dat ze inmiddels gevatter uit de hoek zijn gaan komen of dat ze opeens méér te vertellen hebben. Van niets is er meer, de volgende keer dat ik kom. Alleen hun hormonen groeien in aantal. Die van hun ouders lopen juist terug, al ligt dat anders voor mijn zwager dan voor mijn zus.

Ik ben op de terugweg. De middelste van de drie was vandaag jarig. Mijn zus en ik hebben hen eerst aan hun huiswerk gezet. We hebben er bovenop gezeten, ze wilden niet, natuurlijk.

Tot ieders verrassing kwam mijn zwager voor het eten thuis. We zouden pannenkoeken eten, maar hij wilde biefstuk omdat je daar sterk van wordt. Dat is zo, dus ik ben nog snel op mijn zus d'r fiets naar de slager gegaan.

Na het eten hebben we Pictionary gespeeld. Ik was een team met de jarige job, en we waren aardig goed.

Maar het team van mijn zus en zwager heeft gewonnen. Mijn zus heeft een geweldig tekentalent dat alleen nog bij dit soort gelegenheden naar buiten komt. Aan twee lijnen had mijn zwager genoeg, zoveel uitdrukking in een paar lijnen, en ik zei dat ze het schilderen weer eens op moest pakken. Dat ze de beste van de academie was, wat zei ik, van haar hele generatie.

Dat gaat toch niet, zei mijn zus. Dat weet je toch? In de ochtenduren vroeg ze mensen naar hun belgedrag, daarna waren er de boodschappen en de was.

Ik keek naar de kinderen, want zo'n houding is erfelijk. In Canada is dat aangetoond: eeneiige tweelingen hebben hetzelfde temperament, ongeacht hun levenspad. Misschien heeft mijn zus haar creatieve genen doorgegeven, maar het vuur moet van mijn zwager komen.

Willen jullie wat drinken, vroeg mijn zus. De jarige wilde dubbeldrank, de rest zei cola. Ze deed de deur achter zich dicht. Ik

hoorde de zwiepende deur van de koelkast, daarna een raar geluid. Eerst dacht ik nog dat het iets in de koelkast was, iets dat piepend verschoof. We hoorden het allemaal. De kinderen keken verschrikt naar mij. Naar hun vader, en toen weer naar mij.

Mijn zus die nooit huilt. Althans, niet zolang ze nog bij ons thuis woonde. Ze dacht zeker dat we het met die dichte deur niet konden horen.

Zelf huil ik ook niet zo gauw. De laatste keer was op de kop af een jaar geleden. Maar mijn zus, mijn zus heeft ogen van beschuit.

Ik stond op om naar de keuken te gaan. Het is beter om haar met rust te laten, zei mijn zwager. Op dit soort momenten, voegde hij eraan toe. Ik bleef op mijn stoel zitten. Zelf liep hij naar de computer en zette ‘Walking on sunshine’ op in een of andere geinige versie.

De kinderen tikten enthousiast mee tegen de lege glazen op tafel. Die glazen kwamen weer vol, natuurlijk. Ik heb nog één glas meegedronken. Daarna heeft de hele familie me uitgezwaaid.

Ik heb de verwarming behoorlijk hoog gezet. Rond de bomen hangen kille nevels. Niet dat je ze kan zien, maar je weet dat ze er zijn, laag bij de grond.

Ook het afgelopen jaar heb ik tegen deze en gene nog gezegd dat de route van en naar Bunschoten-Spakenburg me nooit verveelt, dat het schitterend is om langs de bossen te scheuren, dat het zo mooi groen is, maar telkens net iets anders groen.

Dat is niet waar.

Ik vónd het schitterend. Nu zit ik me al rijdend af te vragen of het sluimerende donkergroen, dat ik op dit moment zie, het groen is van die ene avond, exact een jaar geleden, toen in mijn achteruitkijkspiegel de Volvo van mijn zwager opdook die me van de weg af dwong, de stille polder in, of dat het hier gaat om het groen van een andere avond.

Sanneke van Hassel *Eigen grond*

Sanneke van Hassel (Rotterdam, 1971) publiceerde vier verhalenbundels, de roman *Nest* en samen met Annelies Verbeke de bloemlezing *Naar de stad* (2012), met hedendaagse korte verhalen uit de hele wereld. Haar laatste bundel, *Hier blijf ik* (2014), bestaat uit 45 verhalen bij foto's. In 2015 kwam *De ochtenden* uit, een keuze uit alle verhalen door Jan van Mersbergen, die ook de inleiding schreef.

Toen de Johnsons in de lente zeiden dat ze naar het midden van het land gingen verhuizen, schrokken we niet meteen. We waren wel wildere plannen van hen gewend. Toen ze pas in onze straat woonden, hun huis volledig verbouwd, met marmeren tegels in de hal en een badkamer met regendouche, begonnen ze over ‘een tijdje in Berlijn wonen’. Dat was vijf jaar geleden, op een zomeravond. Flip en ik zaten in hun lichte, pas geschilderde woonkamer. De lampen, die ze nog moesten ophangen, stonden in een hoek, de snoeren eromheen gerold. Het gesprek was stilgevallen en we keken naar de kinderen die op de vloer speelden met een bak Playmobil. Berlijn, mompelden we. De ramen waren open, zonnestralen vielen door het pas gerestaureerde glas in lood, en Ben en Anita fantaseerden alweer over hun volgende adres.

Hun twee kinderen zaten net als de onze op een school in de buurt en hadden het daar wel naar hun zin. Toen we vroegen naar wat voor school zij in Berlijn zouden gaan, werd dat weggewuifd. ‘Als je gepromoveerd bent mag je zelf je kinderen lesgeven,’ zei Ben, en Anita knikte. ‘Of ze gaan naar de internationale school, dat is in deze tijd sowieso verstandig. Engels pikken ze zo op.’ Hiermee was het onderwerp wat Ben betreft afgedaan en ging hij over op het inschenken van de wijn, bij hem altijd een heel ritueel. Nu eens schonk hij flessen zonder etiket, zelf gebotteld, die hij zorgvuldig decanteerde, dan weer presenteerde hij een zeldzame fles van een klein Frans wijnhuis.

Bij Ben en Anita was er altijd iets te vieren. Vijf jaar na die middag in de zomerzon was dat hun ‘definitieve vertrek uit de stad’, zoals Ben zei. Van Berlijn was geen sprake meer, ze hadden hun oog laten vallen op een kleine villa in Midden-Nederland, vrijstaand, vlak bij het bos. ‘Het kwam ineens voorbij,’ zei hij.

Flip keek hem ongelovig aan. In mijn hoofd hoorde ik hem zeggen dat het daar niet schoner was dan in de Randstad, dat je minstens naar de Wadden moest emigreren voor wat ruimte en schone lucht, maar hij zweeg en trommelde met zijn vingers op de leuning van een nieuwe buisframestoel.

‘Goh,’ zei hij alleen, waarop ik vroeg: ‘Is de financiering al rond?’ We moesten zeker weten dat het geen gril was, voordat we de moeite zouden nemen er van alles van te vinden.

‘Wat, heb je het verteld?’ Anita was de keuken uit gekomen en stond midden in de kamer met een schaal bleekselderijstengels. De Johnsons deden sinds kort met het hele gezin het paleodieet, waarbij men zich laat inspireren door wat er in de oertijd werd gegeten. Brood, worstjes, chips, spaghetti en snoep, het was allemaal niet toegestaan, maar alcohol wel. Later op die avond zou Ben limoncello schenken. Hij maakte dat zelf, doodeenvoudig, zei hij, en wij geloofden hem graag.

Terwijl het buiten langzaam donker werd hieven we onze glazen. We luisterden naar hun plannen en droomden mee. We konden wel heel kritisch doen tegen onze vrienden, maar we wisten ook hoe moeilijk het was, het alledaagse leven met kinderen, ouder wordende ouders, een baan die toch niet zo heel interessant was als dat we aan de buitenwereld deden voorkomen. We voelden ook wel hoe belangrijk het was om af en toe je vermolmde dromen van lang geleden op te dreggen, van modder te ontdoen en moeizaam na te streven. We spraken over de kinderen, en over de strapatsen van onze ouders, die van de generatie waren die bovenmatig veel op reis ging en in restaurants en op tennis- en golfbanen vertoefde. We prezen de in citroensap gemarineerde selderij en het kort gebakken lamsvlees en stopten onze kinderen wat extra brood toe.

Later, bij de koffie, de kinderen waren op straat gaan voetballen, dat praatte makkelijker, werden we alsnog weemoedig. Flip staarde voor zich uit. Zowel Ben als Anita kende hij al heel lang; zij behoorden tot de schaarse vrienden met wie je niet weken van tevoren agenda's hoefde te trekken, maar met wie je 's avonds zomaar een fietstochtje door de stad kon maken, of tot laat op een terras kon zitten, ook als je de volgende ochtend vroeg op moest, en die altijd in waren voor een opening in een obscure galerie of voor een optreden van een nog niet doorgebroken bandje in een kelder aan de rand van de stad.

'Het is allemaal heel snel gegaan,' vertelde Anita. Hun jongste, een meisje, had het zwaar opgenomen, 'de tranen spoten uit haar ogen.' Hun zoon had zijn schouders opgehaald. 'Ik hoor het wel als we gaan inpakken,' had hij gezegd, en vervolgens was hij in een beweging van stil verzet een computerspelletje gaan doen. *Clash of Clans*, zei Anita, net als onze zoon leefde hij in die tijd in een wereld van brullende legertjes, burchten die verwoest moesten worden en poppetjes die hij daartoe driftig opstelde.

De eerste week van de zomervakantie reed de verhuiswagen voor. We hadden elkaar nog maar weinig gezien, misschien gingen we ze onbewust uit de weg, omdat we voelden dat we niet meer op ze konden bouwen, dat we nieuwe beste vrienden moesten zoeken. De avond voor hun vertrek aten we nog één keer met elkaar. In plaats van een waardig afscheidsdiner te bereiden, rommelde ik met wat restjes uit de groentela een pastasalade in elkaar. De kinderen waren druk, onze jongste schreeuwde de helft van de tijd, de oudste schoot vanachter de bank pijltjes de kamer in, ondanks herhaalde waarschuwingen, verwensingen en verboden.

Ben en Anita vertelden enthousiast over het nieuwe huis, dat ze volledig gingen verbouwden. Achter in de tuin stonden appelbomen. 'Er hangen echt appeltjes aan,' zei Anita een paar keer. Wij knikten wat. We waren al blij dat we het schooljaar hadden door-

staan, dat de kinderen een redelijk rapport hadden en wij onze schulden niet groter hadden gemaakt. Vrijstaande huizen met appelbomen vielen simpelweg buiten ons voorstellingsvermogen.

De volgende dag probeerden we het laffe etentje goed te maken. Zaterdag rond koffietijd fietsten we naar hun huis. Het was een warme dag en oma had de kinderen opgehaald. Wij zouden nog wat werken en voorbereidingen voor de vakantie treffen. Ben bleek al weg, die had een klus in Amersfoort waarvoor hij ook in de weekends moest werken. Anita liep door het lege huis, en verzamelde de laatste spulletjes in een grote blauwe Ikea-tas. Ik weet niet of ze haar tranen wegslikte. Ze was gespannen en hield de hele tijd haar zonnebril op, terwijl ik haar hielp de kamers op orde te brengen. Ze hadden het huis voor een goede prijs verkocht. Nu het leeg was zag je nog beter hoe piekfijn alles eruitzag, het schilderwerk, de vier jaar geleden gestucte muren. De Johnsons lieten weinig sporen na. Er kwamen ook geen buren afscheid nemen, daarvoor hadden ze misschien te kort in deze stad gewoond. Of misschien wisten vrienden en kennissen het eenvoudigweg nog niet. Tegen het einde van de zomer zouden ze terugkomen en verwonderd naar het huis van Ben en Anita staren, dat dan een studentenhuis zou zijn geworden met een stapel fietsen ervoor. Een rijke man had het voor zijn dochter gekocht. Straks zouden zij en haar vriendinnen onder de regendouche staan en in de sfeervolle keuken van Ben en Anita hun prutjes koken.

In de laatste verhuisdozen die in de hal stonden, propte Flip een fles champagne die ze bij het openmaken zouden vinden. We omhelsden Anita, gaven hun kinderen die tot het laatste moment op de stoep voetbalden een high five, en toen stapten ze in de oude Audi en reden weg.

Ik had het altijd een gezellig straatje gevonden, maar deze warme dag zag ik vooral de lege parkeervakken en het verdorde onkruid dat langs de huizen groeide. Ik zag hoe armoedig de stad is waar we wonen, hoe weinig groen hij is, en hoe ruim de voor-

raad sociale woningbouw met achterstallig onderhoud. Ik zag ook dat Ben en Anita dit alles misschien wel veel beter hadden gezien dan wij.

In het schooljaar dat volgde hadden we weinig contact. Ik ben niet zo goed in bellen en Flip denkt niet graag vooruit. Toen we in de herfst een feestje hadden in Utrecht reden we om en brachten een bos bloemen langs. Anita stond in de deuropening. Ze liet ons niet meteen binnen. We hadden moeten bellen, ik had het nog gezegd, maar Flip had zeker geweten dat het wel kon. Terwijl wij op de stoep hernieuwd kennismaakten, schoten de kinderen langs ons heen, de nieuwe domeinen van hun oude vrienden verkennen. Anita was afgevallen, ze had een lang wit broekpak aan, en zag er glamoureus uit. Glamoureuzer dan ik me haar herinnerde, misschien kwam het door de andere sociale omgeving.

Ze waren nog steeds druk aan het verbouwen, zei Anita, en Ben was veel in Londen. ‘Kom binnen,’ zei ze ten slotte, niet al te enthousiast. ‘Er moet nog wel wat gebeuren.’ Ze liep voor ons uit als een makelaar voor een koppel waarvan hij vermoedt dat ze niet werkelijk geïnteresseerd zijn, plichtmatig deuren openend, verlichting aan en uit doend. In het huis was alles wit, de muren, de meubels, de kleden op de vloeren.

We gingen op de royale bank zitten. Ik vroeg me af wat er nog niet af was - een los elektriciteitsdraadje, een vergeten stukje afplakband.

‘En hoe is het met jullie?’ Anita ging tegenover ons zitten en zette naast elk glas een schaaltje pinda's.

We vertelden over ons werk, over de kinderen, welke juf ze dit jaar hadden, hoe ze vorderden met atletiek en judo, over onze ouders, de vader van Flip was onlangs voor de zoveelste keer geopereerd, en mijn ouders waren op groepsreis naar Oezbekistan. Anita zei niet zoveel. Ze liep naar de open keuken en pakte een nieuwe fles. Ze had een beetje een wankele loop. ‘Champagne dan maar.’ Ze rommelde wat in de ijskast en trok er een fles met een roze etiket uit.

Ik vroeg waar de kinderen waren.

‘Die zijn met Ben mee,’ zei ze en leunde tegen een deur, waarachter vermoedelijk een garage of een bijkeuken schuilging. Ze ging er naar binnen en kwam terug met een blikje schelvislever. ‘Het enige wat ik nog in huis heb.’

Flip was opgestaan en keek naar de tuin. Onze kinderen hingen aan een boom, het gras eromheen was al een tijdje niet gemaaid. Anita ging zitten met de fles, het blikje en een pak crackers voor zich. Ze leek uitgeput.

‘Kan gewoon in hetzelfde glas.’ Ik schoof mijn wijnglas naar haar toe.

‘Ze hebben ruzie.’ Flip trok met gekromde vingers aan de schuifpui.

‘De sleutel is kwijt, je moet er aan de voorkant uit,’ zei Anita. Ze had haar vinger opengesneden aan het blikje en likte aan haar duim. Bloed druppelde op de witte tafel en ze staarde er tevreden naar. ‘Mooie kleur, hè,’ zei ze en veegde de druppel uit tot een streep.

‘Laat mij maar...’ Ik legde de crackers naast elkaar op tafel, Anita had geen bordje of plank meegenomen, wat niets voor haar was.

Ineens schokten haar schouders. ‘Hij is weg.’

‘Ben...’ stamelde ik.

Ze knikte hevig.

‘O, wat erg...’

‘Hij woont in een flat van een vriend in Amsterdam. Hij hield het hier niet uit, vond het te stil, hoorde stemmen in zijn hoofd.’

Ze liet de champagne knallen, de kurk vloog tegen het plafond en kwam moedeloos neer tussen de lange pluizen van het witte tapijt onder de salontafel.

‘'s Nachts ging hij steeds kijken of de voordeur wel goed dichtzat, hij bleef maar door het huis lopen. Soms ging hij midden in de nacht naar buiten, ik weet niet wat hij dan deed. Hij zei dat hij het benauwd had en we toch niet elkaars bewakers waren.

Misschien ging hij wandelen. Eén keer nam hij de auto mee en kwam hij thuis met natte schoenen.'

Waar ze net nog huilde en in de war leek, vertelde ze dit verhaal nu met een zeker plezier. Ineens stopte ze. 'Ja, ja,' zei ze. 'Ja, ja, het leven is geen Russisch sprookje... of misschien wel, misschien is het leven juist wel een Russisch sprookje. Wisten jullie dat veel sprookjes hun oorsprong in de werkelijkheid vinden? Neem Hans en Grietje die alleen door het bos dwalen, en dan dat snoephuisje van de heks zien: een paar honderd jaar geleden waren veel kinderen wees en er was veel honger.'

'Dat is toch van Grimm... Waarom een Russisch sprookje?' vroeg ik.

'Die zijn het wreedst.' Anita lachte hard. Er hingen nog geen gordijnen en haar geschater kaatste tegen de witte muren.

Flip zat op de rand van de bank en dronk snel. 'Zorgt Ben voor de kinderen?' wist hij uit te brengen.

Anita knikte. 'Mijn kindjes,' zei ze met een snik in haar stem. 'Als ze er niet zijn, hoor ik ze overal.'

Er klonk een geluid vanuit de hal, werd de voordeur opengemaakt? Anita smeerde de schelvislever op de crackers en leek wat opgeknapt. 'Had mijn moeder ook altijd in huis,' zei ze, 'een voorraadje blikjes, "je weet nooit wie er langskomt" zei ze dan.' Ze stak een cracker in haar mond. '"Oeps, de gasten niet vergeten, Anita."'

Vanuit de hal klonken kinderstemmen en de stem van Ben. 'Schoenen uit,' hoorde ik hem roepen. De deur vloog open. Ben keek ons verbaasd aan en wij staarden terug. 'Flip, Katleen, wat een verrassing.' Hij gaf ons een hand, en toen toch ook nog twee zoenen. 'Heb ik iets gemist?' Hij negeerde Anita, en ook hun kinderen renden snel langs haar heen, naar de tuin, waar ze onze kinderen hadden gezien.

Anita stond op en spreidde haar armen. 'Bennie boy, je bent weer terug.' Ze gaf hem een kus, waarvoor hij leek terug te deinzen, en probeerde vervolgens een olijf tussen zijn lippen te stop-

pen. Hij weerde af en de olijf belandde tussen de pluizen van het witte tapijt. ‘Bennie boy,’ met een Marlène Dietrichachtige zwaarte in haar stem zuchtte ze zijn naam en sloeg theatraal een arm om zijn schouder. Hij schudde haar zo ruw van zich af dat ze bijna boven op Flip viel, met moeite hield ze zich staande.

‘Goed, jullie hebben al wat te drinken,’ zei Ben. Hij liep naar de keuken om een glas te halen. Uit de tuin klonken kinderstemmen, het ging er niet bepaald zachtzinnig aan toe. Geen van ons verroerde zich.

Anita trok haar broekpak recht en deed het bovenste knoopje open. ‘Ik had je net weggetoverd,’ zei ze tegen Ben. ‘Je woonde in Amsterdam op een flat.’ Ze glimlachte. ‘Lieverd, het was geweldig.’

Hij schonk zijn glas champagne tot de rand vol.

‘We waren in de buurt,’ zei Flip tegen Ben.

‘Natuurlijk, natuurlijk. Jullie zijn altijd welkom,’ Ben dronk zijn glas in één teug leeg.

‘Mooi huis,’ zei Flip.

‘Dat wel,’ zei Ben. Hij zweeg even. ‘Het was een zware tijd, de verbouwing die steeds uitliep, en ik had het erg druk op mijn werk en Anita kon haar draai niet vinden.’

‘Hoe is het met je werk?’ vroeg ik.

‘Ik heb veel opdrachten, ook buiten Nederland. Eigenlijk zit ik overal,’ zei hij, ‘maar Anita heeft hier helaas niks kunnen vinden.’

‘Die heeft het druk genoeg,’ zei Anita met een kinderstemmetje. ‘Anita moet boodschappen doen en koken en wassen en opruimen en het huis schilderen en aan zichzelf werken. Ze moet naar de sportschool en naar de schoonheidsspecialiste en naar de leesclub en de tuinclub en naar de schoolbibliotheek en ze moet eigenlijk ook de tuin doen, maar dat doet ze niet.’

De kinderen kwamen binnen. Ze hadden een bord met bladeren bedekt en er een bergje verse walnoten op gelegd.

‘Natte noten, de echte,’ zei Ben. Onze jongste ging plechtig bij iedereen langs en we pakten een rimpelige, vettige noot van

de schaal. Anita trok haar pump uit en gebruikte hem om een walnoot open te breken.

‘Mamma...’ zei haar oudste zoon.

Haar dochter liep snel naar de keuken om de notenkraker te pakken. Ben liet zien hoe je het vliesje eraf moest halen. ‘Met een walnotenboom in de tuin heb je bijna geen muggen,’ zei hij. Anita probeerde haar dochter op schoot te trekken, maar die wilde liever met haar oude vrienden noten kraken op het grote ligkussen in de hoek van de kamer. ‘Gadver,’ schreeuwden onze kinderen, en ze spuugden de noten op de smetteloze vloer. Intussen negeerden Ben en Anita elkaar volkomen, en ze informeerden ook niet naar ons huidige leven. De deurbel galmde door het huis.

‘Je hebt toch niemand uitgenodigd...’ zei Anita.

‘Wij moeten zo ook maar eens gaan.’ Ik pakte mijn handtas van de grond.

Snel keek Ben in de agenda in zijn telefoon. ‘Niks...’ zei hij en stond op.

Door de openstaande deuren zagen wij een grote vrachtwagen op de oprit staan. Een man in een geel met rood T-shirt stond klaar met een papier dat Ben moest tekenen.

‘Het is de buitenkeuken,’ riep Ben vanuit de hal.

‘Had je die niet afgezegd?’ zei Anita toen hij terugkwam met een afschrift van het getekende formulier in zijn hand.

‘Die had ik juist speciaal voor jou besteld.’ Zijn stem klonk cynisch.

‘Moet ik even helpen?’ vroeg Flip.

‘Graag, als we alles op een hondje zetten dan kunnen we het zo buitenom naar het terras rijden.’ De kinderen stoven achter de mannen aan, een vloer vol walnotenschalen achterlatend. Ik stond op om ze bij elkaar te vegen, maar ook omdat ik dan niet nog meer zou gaan drinken, wat gezien de sfeer het enige juiste leek om te doen: drinken en meegaan in hun wereld, of anders zo snel mogelijk vertrekken. Anita stak een mentholsigaret op. Ik wist niet dat ze weer rookte.

‘Gaat het?’ vroeg ik.

Buiten sneden de mannen stukken karton van de buitenkeuken, een knalrood stalen gevaarte.

‘Wat denk je zelf?’ zei ze. Ineens stond ze op en liep naar de keuken, haar passen niet meer wankel, maar doelgericht. Uit het gootsteenkastje trok ze een boodschappentas. ‘Kom,’ zei ze, ‘we gaan vlees halen, voor op dat belachelijke ding.’

Even later stonden we in de enorme supermarkt die het dorp rijk was. Anita gaf opdrachten, zij koos het vlees en ik werd op groente en stokbrood uitgestuurd. Ik was allang blij dat de situatie weer normaal was, of leek te zijn, en draafde gewillig tussen de rekken. Toen we waren vertrokken stond Flip nog wat beduusd het karton klein te maken, maar inmiddels had hij vast met Ben de hele buitenkeuken in elkaar gezet, met een blikje bier erbij. De kinderen zouden van de natte noten op een computerspel overgestapt zijn en met zijn vieren aan een beeldscherm hangen.

Anita had in de auto haar haar gekamd en lippenstift opgedaan en nu stond ze iedereen groetend bij de vitrine met vleeswaren. Ik keek op mijn horloge, het was rond half zes. Tegen achten moesten we toch wel in Utrecht zijn, de kinderen waren oud genoeg om het voor een keertje tot een uur of elf vol te houden.

Anita en ik reden terug door bossen en velden die niet zo ongerept meer waren, maar vol stonden met villa's, bungalows en onduidelijke bedrijfspanden. Ze draaide het raampje helemaal open: ‘Heerlijk, die buitenlucht, al die bomen.’

‘Ja,’ zei ik, ‘Ik krijg Flip nooit de stad uit, maar anders...’

‘Het is wennen hier,’ zei ze. ‘Maar in de stad vonden we niet wat we zochten. Ben en ik hebben ruimte nodig, eigen grond waarop we dingen kunnen ontwikkelen, en ook ruimte hier,’ ze wees op haar hoofd, ‘dan is het makkelijker als het om je heen leeg is, en stil.’

Ik dacht aan de groene olijf die ze zojuist tussen Bens lippen had proberen te duwen.

‘We hebben ons voorgenomen om meer uit te gaan, uit eten, dansen, af en toe een popfestival. We wonen nog geen uur van Amsterdam.’ In haar voorhoofd vormde zich een gespannen frons. Of was het gewoon een rimpel, net als bij mij waren de rimpels rondom haar ogen behoorlijk toegenomen.

In de straat waar ze woonden heerste doodse stilte. Waarschijnlijk zat iedereen aan de achterkant op het terras. Of ze waren weg, naar het sportveld, hun bootjes of buitenhuizen. Een reiger stapte parmantig richting een ronde vijver die midden in een voortuin lag.

‘Die zie je hier ook veel,’ zei Anita. ‘Laatst zag ik er een een hele kikker verslinden. Hap, slik, weg.’

De reiger draaide zijn kop een fractie opzij. Toen spreidde hij zijn vleugels uit en vloog met korte, krachtige slagen weg, hoog boven de bomen uit.

We draaiden de oprit van de Johnsons op. Nadat ik was uitgestapt, trok ik wat onkruid uit dat naast het portier tussen de tegels groeide. Ja, ik zag het mezelf wel doen. De hond uitlaten, de druiven opbinden, om half drie in de auto stappen om de kinderen te halen. Met een tas vol vlees liep ik achter Anita aan, het huis in.

Op Revisor.nl staat een satellietverhaal bij ‘Eigen grond’.

Ellen Deckwitz *Gedichten*

Ellen Deckwitz (1982) is een van de belangrijkste hedendaagse jonge dichters. Ze was Nederlands Kampioen Poetry Slam in 2009 en won met *De steen vreest mij* de C. Buddingh'-prijs voor het beste poëziedebuut. Ze is een geziene gast op festivals als Lowlands, de Nacht van de Poëzie en Saint Amour. In juni komt *Olijven kun je leren lezen* uit bij Uitgeverij Atlas Contact met daarin haar NRC-columns over het lezen van poëzie.

We raapten het eerste kievitsei van het jaar

en wisten niet dat daar de laatste kievit aller tijden in zat. Hoe
konden we weten dat de populatie de afgelopen jaren steeds verder
was uitgedund door o.a. kwikvergiftigingen. Steeds meer broedplaatsen
door nieuwbouw en wildgroei aan roofvogels verdwenen en daardoor
de kieviten langzamerhand opraakten. Het laatste vrouwtje vluchtte weg
van haar nest door het lawaai van naburige mestinjecties en moet zijn gepakt
door een uitgehongerde sperwer. Wij hadden geen idee. We torsten trots
het al tot dodelijke temperaturen afgekoelde ei, om aan onze ouders te laten
zien dat de lente er eindelijk aankwam.

Over de huid

Het heeft iets sinisters, de crèmes
die in haar zinken. Het zonlicht

dat er sproeten op batikt
en de rimpels laat uitbreken. Hoe

ze luchtjes bewaart die ik liever vergat,
zijn geur af en toe nog sluimert

tussen mijn spleten. Soms herinner ik me
de eerste keer, de handen

op mijn blote rug, hoe de vingertoppen
wel inductieplaten leken. Van elke porie

een mondje maakten, happend naar meer,
tot het verweerde. Ik trok weg van het bed,

van alle beloftes, de uren vergeefs.
Slechts gekleed in mijn huid wandelde ik

richting de tuin. Ik hoorde hem huilen
naar mij. Het vel zette de zon al om

in vitaminen. Maakte met iedere stap de botten
sterker, de tanden harder.

Ontwaken

De stoel, de lift, dit tijdschrift: ze zijn niet levenloos
maar rusten gewoon even. De wijk doet haar dutje,
gerangschikt in huizenblokken, trottoirs en bruggen.
Het huis kraakt als het zich omdraait in haar slaap.
De pinautomaat is kunststof dat alleen maar geld gaf
om te kunnen doordromen, de mannen met baarden

zagen het al. Onze wereld is aan het sluimeren,
haar ontwaken zal zich openbaren in brokstukken,
puin, ijzeren staken. Niet uit de bewusteloze treden
van de brandtrap, de comateuze betonplaten. Banken,
ziekenhuizen, scholen, het bleken slechts cocons.
Wacht maar tot ze zijn ontdaan van slaap. Ons huis
is een knop, waarin de ontploffing al bloesemt.

Marieke Rijneveld *Doffer*
Het drogestofgehalte IV (Revisor.nl)

Marieke Rijneveld is een Nederlandse schrijver en dichter. Werk van haar is gepubliceerd in o.a. de *VPRO gids, Das Magazin, Terras, Revisor, Hard//Hoofd, Passionate Platform, Het Liegend Konijn, De Poëziekrant, DW B*, *Deus ex Machina* en *Hollands Maandblad*. Ze won de *Hollands Maandblad* Aanmoedigingsbeurs 2014/2015 en de C.C.S. Crone Stipendium Literatuurbeurs 2015. In juni 2015 verscheen haar debuutdichtbundel *Kalfsvlies* bij Uitgeverij Atlas Contact. Door *de Volkskrant* werd ze uitgeroepen tot literair talent van 2016. Momenteel werkt Rijneveld aan haar debuutroman.

Als de boer koude handen heeft, legt hij ze tussen de uier en de achterpoot van een koe. Ik vraag me af hoe het zou zijn als hij mijn handen vastpakt en met tussenpozen in de kommetjes blaast, of hij die net zo zorgvuldig bekijkt als de koe die kreupel loopt en vastgebonden staat aan de stang van de ligbox. Met een mesje snijdt de boer stukken nagel van zijn hoef als koolraap, lepelt de zweer uit als een te zacht gekookt eitje. Even voel ik aan mijn rechterwang, die nog brandt van de koeienstaart die hard tegen mijn gezicht sloeg toen ik de grup uit wilde mesten. Er loopt een rode striem aan de zijkant van mijn slaap richting mijn kin. Ik breng een volle kruiwagen met stront naar de mesthoop en balanceer over de planken naar het einde om die te lossen. Maar de kruiwagen is te vol waardoor hij in het midden van de plank omvalt en ik hem niet meer kan houden: balanceren is niet mijn sterkste kant. Ik ben te bang om mijn voeten verkeerd neer te zetten en ga voorzichtig lopen en maak juist daardoor een misstap. In mijn hoofd hoor ik de juf van de basisschool zeggen: ‘Als je in evenwicht wil blijven moet je je handen naast je lichaam houden als een vogel, tussen kop en bil negentig graden, denk aan je geodriehoek. Buigzaam ben je tot op zekere hoogte.’

Ik denk aan de week die voor me ligt, waarin ik moet laten zien dat ik bereid ben om met verve de overkant van de plank

te halen. Ik mag het voetje voor voetje doen maar niet bang zijn voor de diepte. Ik spuit de kruiwagen schoon en zet hem onder de voersilo, laat hem tot aan de rand vollopen met Bix. Op het voergedeelte zit een duif die uit zijn nest is gevallen hoog in de nok van de stal. Volgens de boer overleeft hij het niet als ik hem niet meeneem. Hij is liever een duif kwijt dan rijk.

'Rotbeesten. Ze vreten al het mais op,' zegt hij.

Ik houd de duif onder mijn jas stevig tegen mijn borstkas gedrukt en voel zijn hart tegen de binnenkant van mijn handpalm bonken. Tussen zijn veren steken gele haartjes uit: hij is nog te jong om te vliegen. Thuis vul ik het afwasteiltje met lauwwarm water en een paar druppels Zwitsalshampoo. Ik laat de duif langzaam in het water zakken, spoel de koeienpoep van zijn vleugels en wikkel hem in een oude handdoek. Wrijf hem zachtjes droog. Bij het grofvuil zoek ik een oude doos die ik vul met kranten en zaagsel. Ik smeer een snee brood met pindakaas voor de duif: de biologische variant met stukjes noot, extra smeuïg. Tijdens het eten houdt hij mij continu in de gaten. Zodra ik mijn hand naar hem uitsteek, deinst hij verschrikt in de hoek van de doos, en hoe ik ook hardop tegen hem praat, hij blijft piepen als een muis die in de val wordt gelokt. Pas in mijn handen wordt hij stil. Ik stel hem de vragen die ik die ochtend zelf gesteld kreeg: *Ik ben eenzaam. Juist of onjuist. Ik ben bang op pleinen en in openbare ruimtes. Juist of onjuist. Ik heb vaak het idee dat ik niet in de werkelijkheid leef. Juist of onjuist. Ik houd van intieme relaties. Juist of onjuist. Andere mensen maken misbruik van me. Juist of onjuist. Ik spreek op feestjes veel verschillende mensen. Juist of onjuist. Als het niet goed gaat, keren gedachten aan zelfmoord terug. Juist of onjuist. Niemand kent mij zoals ik werkelijk ben. Juist of onjuist. Ik word achtervolgd. Juist of onjuist*.

De antwoorden vul ik zelf in terwijl ik hem over zijn verendek streel. Hij kijkt nog steeds angstig. Ik deins ook vaak terug voor de hand die me aan wil raken, houd mijn armen stijf langs mijn lichaam en trek mijn schouders hoog op als muren om mezelf achter te verbergen. Ik kruip niet in een hoekje maar de ruimte

in mijzelf verkleint zich wel. Soms is een blik van iemand hetzelfde als een uitgestrekte hand. De duif heeft geen vader of moeder die naar hem omkijkt. Die hem nog leert om zijn vleugels te spreiden. Als mensen bij me weggingen, zeiden ze vaak: 'Vlieg maar.' Ze vertelden nooit waar naartoe, of hoe ik mijn vleugels moest bewegen en met mijn angst moest omgaan om niet neer te storten. Over twee maanden moet ik van een belangrijk iemand afscheid nemen. Moet ik weer het nest verlaten. Van haar heb ik alle vliegtechnieken geleerd: nu nog evenwicht houden en weten wat te doen bij storm of als het windstil is. Als je nooit hebt geleerd aan welke kant de zon opkomt, trek je vaker naar de schaduwkanten, zet je je planten ook sneller in de verkeerde vensterbanken. Ik praat te veel in mezelf en te weinig hardop. De meubels zijn in het schemerlicht net ruggen van afwezige ouders: ze doen alsof ze luisteren maar ze hebben al te veel te dragen, zeggen ja en amen, zuchten.

Iedere avond mag de duif door de gang vliegen, liggen de vloeren bezaaid met kranten en is de kapstok zijn uitkijktoren. Het is een doffer. Ik noem hem Willem. Niet alleen Willem krijgt vliegles maar ook ik zat vandaag in een kamertje met mijn armen stijf voor mijn borst gevouwen met tegenover mij een mevrouw die mij de komende tijd gaat leren balanceren. Ik voelde mijn oksels jeuken. Ze was erin getraind haar blik niet af te wenden. Op het witte Ikea-tafeltje stond naast de vetplant een opneemapparaat. Ik moest eerst mijn naam zeggen en mijn geboortejaar, en haar dan vertellen wat ik zag op het papier dat zij omhooghield: er stond een jongetje op dat sip aan tafel zat met zijn handen aan weerskanten van zijn hoofd. Voor hem op het tafelblad lag een kapotte viool. Ik dacht tenminste dat hij kapot was, dat er een snaar was gesprongen, de strijkstok lag er slordig naast. Onder de viool was inpakpapier te zien. Als het inpakpapier was kon de viool niet kapot zijn, maar waarom keek het jongetje dan sip? Misschien omdat hij geen viool kon spelen, omdat hij liever een

ander instrument wilde hebben, of omdat zijn moeder een beroemde violiste was en hij niet als zij wilde worden, of juist wel maar dat nooit zou kunnen evenaren.

'Hoe loopt het verhaal af?' vroeg de mevrouw toen ik stopte met praten.

'Hij ruilt hem in voor een piano,' zei ik.

Op het volgende plaatje stond een meisje dat op haar knieën voor een twijfelaar zat. Met haar hoofd op haar arm leunde ze op het dekbed. Haar lichaam was gekromd van het verdriet als een eikenhouten plank die door vocht krom was getrokken. Ze droeg een nachtjapon met een rafelige zoom.

'Hoe loopt het verhaal af?' vroeg de mevrouw weer.

'Ze huilt, staat op en gaat weer verder,' zei ik.

De mevrouw knikte tevreden, of ik dacht dat ze tevreden was, al wist ik dat ze niets van haar tevredenheid mocht laten merken, dat zou mij te veel bevestiging geven en juist dat moest uitgehold worden in het onderzoek. Toen pas viel het me op dat haar vingers aan de randen zwart zagen. Ze vroeg niet wat ik van haar plaatje vond: dat zij hier omhooghield. Ik dacht dat het olie was. Naast het oplichten van de motorkap van de mens en het kijken wat er ontbrak, sleutelde ze vast ook aan auto's. Hoe loopt het af, vroeg ik mezelf: ze opent zo de deur, wenst mij succes en zal denken: iemand moet haar handen warm houden. Even kijken, het volgende...

Na afloop van de onderzoeken stond ik met een meisje in het rokershok. Zij met haar sigaret en ik met mijn Liga. Ze vertelde dat ze gisteravond, toen ze zich leeg een eenzaam voelde, de overige vakjes van de kerstkalender aan de muur openmaakte, waarachter chocolaatjes zaten in de vorm van sneeuwpoppen en kerststerren. Nog zes dagen te gaan, maar ze dacht: stik aan kerst, waarom zou ik de dagen nog afwachten, als ik ze nu opeet is kerst al grotendeels voorbij.

Ze at ze allemaal in één keer op. De kinderlijke spanning die ze vroeger voelde bij het openen van een vakje, was er alleen

nog maar in haar verlangen. De valse gezelligheid drong nu pas tot haar door. De kalender stopte ze onder in de vuilniszak, en de vuilniszak zette ze aan de weg, ze liet de punaise in de muur zitten. Ze stak haar sigaret tussen haar lippen en spreidde haar armen: ‘Zo groot is de leegte,’ zei ze. Ik glimlachte naar haar, spreidde mijn armen en zei: ‘Zo groot is ook de ruimte.’ Ik deelde mijn Liga in tweeën. Ze had al heel wat jaren vliegles maar mocht nog steeds niet op.

Op Revisor.nl is Marieke Rijnevelds blog terug te lezen:
revisor.nl/tag/het_drogestofgehalte.

Frouke Arns *Gedichten*

Frouke Arns (1964) is tekstschrijver, literair vertaler en dichter. In de periode 2015-216 is zij Stadsdichter van Nijmegen. Haar gedichten werden gepubliceerd in onder meer *de Poëziekrant, Het Liegend Konijn, Schrijven Magazine, Het Parool* en *nrc.next*. Arns viel met haar werk verschillende keren in de prijzen. Zo won ze onder andere de Meander Dichtersprijs, de literaire prijs van de Stad Harelbeke en de jury- en publieksprijs van de Nijmeegse editie van 'Aan het woord!' Twee van haar gedichten werden opgenomen in de bundel *De 100 beste gedichten voor de VSB Poëzieprijs 2015*. In 2013 verscheen haar debuutbundel *Mensen die je misschien kent* bij Uitgeverij Marmer.

Evenbeeld

De mensen dragen hier mutsen in hun auto's, en wanten.
Je ziet hun handen niet en dat is jammer,
handen zeggen veel.

De taal is van hout; het buigzame groen van jonge berken,
het zingen van diepgevroren dennen in de nacht.
Klanken als hol geroffel van een specht.

Winter heeft witte doeken in de bomen gehangen, de vlaktes gedempt.
De honden janken om het wachten,
schuimbekkend in hun halsters. Ze willen de verte.

We drinken en ontdooien: de lijnen die de wind in ons gezicht heeft gekerfd
verdwijnen. Ontdaan van hun lagen zijn de mensen binnen anders,
ze krijgen vingers om mee te praten, hebben kleur en haren.

We blijven tot het poollicht gepasseerd, tot de laatste sneeuw
gestopt is met jagen. Waar anders dan bij het vuur zou jij vertellen van je reis
de heuvels vormen met je stem.

Zou ik met gesmolten handen je gezicht omvatten,
denken: van alle zonen die ik nooit had,
lijk jij het meest.

Plattegrond

Berlijn was jong aan haar oevers, het bier liep over straat.
Op een bank zat een vrouw te bellen, haar vlees hing
aan alle kanten over, haar stem kristalhelder in de nacht.

Ik werd aangesproken in het Spreepark door een *Penner*
die me wegwijs wilde maken; in ruil daarvoor hield hij zijn hand op.
Bij Zenner dansten dames met watergolven zich terug hun jeugd in.

Blote heren lagen in het Tierpark op beladen gras. Augustus, de stad was open-
gebroken en klam, overal resten van muur en wespen. Eentje stak;
ik voelde het gif de hele nacht gonzen.

Later zag ik hoog vanuit de koepel wat de stad beneden niet prijsgeeft
- sprakeloos lag zij aan mijn voeten - van scheiding geen sprake.
Wolken dreven de dag uiteen.

Bij het monument
had iemand gevraagd wat het gekost heeft en
iemand had geantwoord: miljoenen.

Onder bomen

We zetten de auto stil langs de weg
- het voortrazend landschap wordt rustig -
en draaien de raampjes open, misschien
dat de woorden nog kunnen verdampen.

We klimmen omhoog tot onze voeten
de bodem van bomen vinden, reusachtige rode
die, onverschillig voor wat ons beweegt, gestaag
wat ze nu eenmaal doen: berusten.

We dwalen tussen stammen door. Nog voel ik
het knerpen van naalden, als broze eierschalen
van lang uit het nest gevlogen vogels. In de tijd
van de bomen verliest wat ons bezwaart stilaan gewicht.

Nu ik naast je wakker lig denk ik aan
hun eenzaamheid. Hoe zij zo dicht bijeen toch elkaar
nooit raken. Wellicht dat hun wortels innig verstrengeld
zijn. Ondergronds, onttrokken aan ons zicht.

Jan van Mersbergen *Een onzichtbare god*
De redacteur als lezer

> Jan van Mersbergen (1971) schreef zeven romans, publiceerde verhalen in diverse tijdschriften en schrijft columns en artikelen voor kranten en weekbladen. Zijn werk werd vertaald in het Duits, Frans, Engels, Spaans, Catalaans, Servisch en Turks.

Stephen King werd ooit aangesproken door een oudere vrouw die hem vertelde dat ze zijn verhalen maar eng vond, al die spanning en die horror, die beklemmende situaties, wraaknemende auto's, paranormale meisjes. Ze hield meer van mooie verhalen, zoals ‘The Shawshank Redemption’, dat vond ze echt heel goed.

King zei: ‘Dat heb ik ook geschreven.’

Op de eerste, verder lege bladzijde van Stephen Kings *Vier seizoenen*, de bundel waarin onder andere het verhaal ‘The Shawshank Redemption’ is opgenomen, staat:

Het gaat om het verhaal niet om de verteller.

Ik ben het niet met King eens. Hij komt boek na boek met ijzersterke verhalen, steeds met een idee erachter dat heel helder en spannend is, maar ook kiest hij steeds een van de personages als sterke vlotte verteller, en anders is hij die sterke verteller zelf.

In ‘Christine’ wordt het verhaal over de driehoeksverhouding tussen een jongen, zijn auto en een meisje verteld door een goede vriend van die jongen. In ‘The Shawshank Redemption’, een verhaal dat iets meer dan honderd bladzijden beslaat, is Red de verteller, in de verfilming vertolkt door Morgan Freeman. De film duurt overigens twee uur en tweeëntwintig minuten.

In ‘The Green Mile’ (ook prachtig verfilmd) is Stephen King zelf de verteller en opent hij met een inleiding en een voorwoord.

In de inleiding vertelt hij hoe het verhaal tot stand kwam: door slapeloosheid. In het voorwoord legt hij uit hoe het verhaal als feuilleton geschreven werd. Ook zegt hij dat de verteller van dit gevangenisverhaal ‘op gedempte toon zou moeten spreken: rustig, oprecht, misschien met een beetje ontzag. Kortom: hij zou een Stephen King-verteller bij uitstek zijn.’

Een schrijver die het verhaal boven de verteller stelt, maar die zelf goed nadenkt over het vertellen van verhalen en die ergens natuurlijk wel weet dat hij zelf een hele goeie verteller is.

Ieder verhaal dat bij *Revisor* binnenkomt, ieder verhaal dat ik lees, begint bij de verteller. Wie is dat? Staat hij op de voorgrond? Speelt hij zelf een rol? Is hij dominant of juist afzijdig?

Tijdens de schrijfworkshops die ik geef gaat het drie uur lang alleen maar over vertellers. Laatst schreef een van de cursisten een verhaal waarin een bh-bandje ‘gênant afzakte’. Het was geschreven in de derde persoon: twee mensen op het strand werden beschreven. Ik begreep wat er gebeurde, maar ik begreep niet waarom de verteller eraan toevoegde dat het afzakken van een bh-bandje ‘gênant’ was. Ik vond het een bijzondere aanvulling van de verteller, van de schrijver. Het woord ‘gênant’ is een oordeel. Deze verteller doet een verhaal uit de doeken en oordeelt. Kleurt. Waarom doet die verteller dat?

De cursist zei: ‘Dat is de gedachte van een van die twee karakters.’

Ook dat begreep ik, maar er werd niet bij verteld dat het personage dat dacht. Wat er eigenlijk gebeurde: de verteller die tot dat moment geen rol in het verhaal had naast het vertolken van het verhaal ging zich moreel en duidend gedragen, en werd daardoor plots zelf een personage. Heel interessant. Ik wilde weten wat de relatie tussen de verteller en het karakter was en waarom deze verteller het voorval gênant vond. Werd het verhaal verteld door de moeder van die vrouw? Zo voelde het.

Eigenlijk is iedere verteller een ik-persoon. Ook de boeken van

Cormac McCarthy, bijna allemaal geschreven in de derde persoon verleden tijd, hebben een sterke dominante verteller die weliswaar amper iemand duidt of iets over zijn karakters uitlegt, maar die wel heel bepalend is voor het tempo en de sfeer en het gevoel van de vertelling. Deze vertellers zijn als een camera: ze registreren. Een camera oordeelt niet.

Als zo'n onzichtbare verteller plots zou duiden dat iets gênant is, dan stapt hij in het verhaal. Dat kan prachtig zijn, maar dan verwacht de lezer ook dat andere zaken geduid zullen gaan worden en dat die verteller beetje bij beetje meer body krijgt. Dat de verteller een personage wordt, met bagage, achtergrond, meningen, oordelen, trauma's.

Het redigeren van verhalen is vaak een kwestie van het plaatsen van die verteller, niet van het verhaal. Hanteert de schrijver een sobere camera? Is de verteller zelf personage geweest of - ook mogelijk - vertelt hij het verhaal terwijl er nog van alles gaat gebeuren? Een onbetrouwbare verteller kleurt zijn verhaal maar geeft de lezer tegelijkertijd de ruimte om dat verhaal in twijfel te trekken.

Connie Palmen mocht in februari *In Cold Blood* van Truman Capote aanprijzen, in relatie tot de vele succesvolle *true crime* die momenteel verschijnt. Palmen zei over Capote dat het woord ‘ik’ niet in het boek van Capote voorkomt en dat hij ‘als een god overal aanwezig is en toch volstrekt onzichtbaar’.

Dat is een prachtige omschrijving van een goede schrijver: een onzichtbare god.

Op Revisor.nl schrijft Jan van Mersbergen dit jaar over boekhandels en schrijvers: revisor.nl/tag/boekhandel_van_de_maand.

Laura Broekhuysen *Het mooi van blauw*
Zomer-IJsland V (Revisor.nl)

Laura Broekhuysen (1983) studeerde viool aan het Conservatorium van Amsterdam. Haar debuut voor volwassenen, *Twee linkerlaarzen* (2008), werd genomineerd voor de Selexyz Debuutprijs 2009 en voor de tweejaarlijkse Vrouw & Kultuur Debuutprijs 2010. Haar tweede roman, *Hellend vlak*, verscheen in 2011. De IJslandse verhalen die ze voor Revisor.nl schreef, zijn gebundeld als *Winter-IJsland* (verschijnt april 2016).

We rijden aan de verkeerde kant van de berg. We hebben een afslag gemist en zijn terechtgekomen op de slechtst begaanbare weg van IJsland. De auto hotst over stenen, in mijn buik klotst het vruchtwater. De foetus is van schrik in slaap gevallen. We moeten om de berg heen, er is geen doorsteken aan. Ik hoor mijn schoonvader giechelen door de telefoon als mijn man vertelt waarom we later zijn.

Ook de natuur ondergaat inflatie als je er veel van hebt. Een dal zonder water vind ik nu ik in IJsland woon niet veel bijzonders, terwijl we hunkerden naar zo'n plek toen we dagelijks het Vondelpark doorkruisten. Wijs ik mijn dochter op een regenboog, kijkt ze ternauwernood op - weer een regenboog? Ik heb er vandaag al vijf gezien.

Halverwege laten we haar plassen op het potje. Ik zoek iets om achter te hurken, geen struik te bekennen, de stenen zijn laag. Ik plas over verschillende generaties lava, terwijl mijn man een uitgespreide handdoek tussen mij en de weg omhooghoudt, al zien we alleen een papegaaiduiker, clown der zeevogels, met zijn geschminkte bek.

Weer op asfalt vraagt ons kind: Waar zijn die lijnen voor?

Mijn man legt uit wat tegenliggers zijn, dat de lijnen de weg in tweeën verdelen, dat we rechts moeten houden.

En als je dat niet doet, is dat dan stout?

Het land, dat relatief kort geleden boven water kwam, is zoveel jonger dan de rest van Europa dat je het gevoel krijgt terug in de tijd te reizen, naar een era waarin de wereld jeugdig was, bemost en onbewoond.

Onze dochter vraagt: Waar zijn die tegenliggers eigenlijk?

Mijn man remt, voor ons rijdt een tractor, op kop van een vertraagde stoet auto's. De weg is zo bochtig dat niemand kan inhalen. Als een statige hofhouding rijden we achter de boer aan, de koning die niet op- of omkijkt, gewend aan zijn gevolg.

Onze dochter kijkt naar de zee. Is blauw mooi?

Zoals ze moet leren wat lijnen op de weg betekenen, probeert ze te begrijpen wat mooi is. Zodra ik het beaam roept ze door het opengedraaide raam: Prachtig! Want dat is wat je roept in zo'n geval. En waarom is de zee nooit rood?

Langs de kant van de weg staat een jeep geparkeerd. In de berm zien we de rug van een vrouw. Onze dochter wijst: Huilt die?

Naast de jeep staat een meisje.

Moeten we stoppen? vraag ik.

Mijn man geeft geen antwoord, stopt niet. Ook de tractor en de andere auto's rijden door, stapvoets. In mijn achteruitkijkspiegel zie ik het langzaam krimpende tableau: de schokschouderende vrouw in het mos, geen jas, haar handen in elkaar gevouwen, naast de jeep het gestolde meisje, wind in de ogen.

Ik zeg: Wil je mij antwoord geven?

Ik hoorde je wel.

Onze dochter, seismograafje, schopt tegen de achterkant van mijn stoel, ze vraagt: Waarom huilde die vrouw?

Soms huilen mensen; jij huilt ook wel eens.

Bij een houten cabine stoppen we, stappen we uit. De vloer van het huisje bestaat uit een gemetseld bad vol water. Het stroomt vanuit een warme bron door een buis het bad in en wordt door een andere buis weer naar buiten geleid. We hangen onze kleren over haken aan de houten wand en trekken onze zwempakken aan. Ik draag een bikini omdat mijn zwempak me niet

past. Het valt me op dat ik zijkanten heb. Ik hou mijn buik vast en stap in het water. De stenen bodem en randen zijn korrelig, we glijden niet uit. Een tijd staan we in de stoom te wennen aan de hitte. Als ik ga zitten reikt het water tot mijn kin. Het is half duister, er komt alleen wat licht door de uitgezaagde gaten in de wanden, licht en lucht.

Onze dochter zit in zwempak, met zwemvleugels op de rand van het bad. Ze doopt alleen haar benen in. Ook de foetus krijgt het warm, hij elleboogt op zoek naar koelte. Ik hijs me overeind. Naast onze dochter wasem ik uit.

Ze vraagt: Wat is water?

Ik zeg: Voel maar.

Mijn man zit met zijn ogen dicht in het hete bad te glimlachen.

Nat is het tegenovergestelde van droog, zeg ik en ik maak een weegschaal van mijn handen: nat, droog. Donker, licht. Vroeg, laat. Licht, zwaar. Water is zwaarder dan lucht, daarom stroomt het over de grond, omlaag, naar zee, uiteindelijk altijd naar zee. Dat komt door de zwaartekracht.

Dat laatste zei ik per ongeluk, ik vrees voor de vraag wat zwaartekracht is.

Maar ze herhaalt: Wat ís water?

Ik prevel iets over H_2O, zeg dan verslagen: Ik ga het zo in de auto googelen. Steeds vaker eindigen onze gesprekken achter de computer.

Op de deur van de cabine hangt het geschreven verzoek of we het huisje willen achterlaten in de staat waarin we het aantroffen.

Buiten wacht een motorrijder op zijn beurt, zijn helm in de hand.

In de auto eten we *kanilsnúðar,* spiraalvormige kaneelbroodjes, mijn dochter hapt, ze zegt: Ik gaap van de honger.

Kauwend lees ik haar voor over het blauw van water: *Water absorbeert rood licht honderd maal meer dan blauw licht en verstrooit blauw licht vijf maal meer dan rood licht*.

Aha, zegt mijn dochter, nú snap ik het.

Ze kent de gebaren van begrip, zonder te begrijpen, ze voert een choreografie uit met een gesprek als resultaat. Zoals ze eerder de oppervlakte van materialen betastte, erop knaagde om hun vorm en textuur te onderscheiden, besnuffelt ze nu de oppervlakte van de taal door woorden in de mond te nemen. Taal is een vluchtlijn, zinnen zijn liedjes die ze fonetisch leert zingen; ze praat over morgen en gisteren, over de maan die om de aarde draait, over haar broertje in mijn buik, zonder te weten wat haar boven het hoofd hangt.

En hoeveel verder komen we zelf? We hebben de parameters in kaart gebracht, het meetbare meten we - hoe zacht we zijn, hoe lang, hoe moe, de omvang van mijn buik, hoeveel tanden we hebben, vlekken op ons vel, hoe snel we scherpstellen op het grijzen aan de slapen, de curve van de neus, de droogte van de lippen, welke kleur voedsel we in onze monden stoppen, hoe hoog onze stemmen klinken, hoeveel liter te weinig we drinken, hoe licht ontvlambaar we zijn.

Met volle mond vraagt onze dochter: Huilt die vrouw nog?

We eten zoute pinda's.

Op Revisor.nl zijn de (bijna) volledige IJslandverhalen van Laura Broekhuysen terug te lezen: revisor.nl/tag/winter_ijsland *en* revisor.nl/tag/zomer_ijsland.

Gyrđir Elíasson
Het kurkbos

Gyrðir Elíasson (1961) is een van de meest gelezen schrijvers van IJsland. Hij heeft verhalen, poëzie, romans en ook vertalingen gepubliceerd. Zijn debuut kwam in 1983 met de dichtbundel *Svarthvít axlabönd* (Zwart-witte bretels). In 2011 kreeg Elíasson voor de verhalenbundel *Milli trjánna* (Tussen de bomen) de prestigieuze Literatuurprijs van de Noordse Raad. Zijn werk is in meerdere talen vertaald, waaronder het Engels, Frans, Duits en Italiaans. In 2010 verscheen ook een kort verhaal in het Nederlands. In datzelfde jaar werd aandacht besteed aan het werk van Elíasson tijdens prozafestival 'Hotel van Hassel' in Amsterdam.
Roald van Elswijk is onderzoeker en vertaler. Hij vertaalde o.a. poëzie, korte verhalen, kinderboeken en toneelstukken uit het Duits en de Scandinavische talen. In 2007 was hij een van de samenstellers van de bloemlezing *Moordliederen. Moderne IJslandse poëzie*. In oktober 2016 gaat Van Elswijk als translator-in-residence in Reykjavík werken aan een vertaling van Gyrðir Elíasson.

A

Een tijd geleden alweer woonde ik twee jaar in een appartement in het hart van Reykjavík. Ik had in die tijd maar met weinig mensen contact en was doorgaans alleen. Het appartement was klein, maar ik kon er goed mee uit de voeten. Vanuit het raam aan de oostkant keek ik uit op de Hallgrímskerk en de Hengill. Ik had het nodig om die vulkaan daar te zien, om een uitzicht te hebben vanuit het stadse bestaan. Het jaar ervoor bood maar weinig bijzonders, het kostte me weinig moeite om te zeggen dat het een saai jaar geweest was. Maar toch had ik het niet slecht. Ik liep in mijn eentje op straat, keek thuis tv, staarde urenlang naar de vissenkom. De vissen hielden mijn aandacht langer vast dan de tv. Eten en slapen deed ik alleen.

In de lente van het laatste jaar dat ik het appartement huurde, ging ik een weekje naar Kopenhagen. Ik deed weinig bijzonders,

struinde langs Nyhavn en ging driemaal per dag naar de grootste boekhandel van de stad, Busk. Ik noemde mezelf inmiddels al de *Buskman*.

Ik kwam die dagen niemand tegen, behalve mezelf. Het weer was onophoudelijk grijs en de stad grauw, wat goed bij me paste. Het was een afspiegeling van mijn innerlijke toestand. Terwijl ik bij de Ronde Toren stond en toekeek hoe hij de mist in draaide, voelde ik me prima.

B

Toen ik weer thuiskwam en de deur van het appartement op de bovenste verdieping opendeed, deinsde ik terug. Op de grond lag de gebruikelijke stapel reclamefolders en kranten die een mens opwacht wanneer hij op reis is geweest. Dit keer zaten er echter een paar vreemd uitziende kranten bij, waar ik niets van begreep. Ik pakte een van die buitenlandse kranten op en bladerde erin. Eerst dacht ik dat het Spaans was, maar toen zag ik dat dat niet klopte, ook al was mijn kennis van die taal maar beperkt. Na enig nadenken stelde ik vast dat het Portugees was. Het bleek om artikelen uit een krant uit Lissabon te gaan. De pagina's stonden vol overlijdensberichten, zoveel begreep ik nog. Het woord MORTE, MORTE, MORTE kwam steeds weer terug. De kranten waren wat slordig gedrukt, niet op van dat superschone papier als die tweederangskranten die je bij ons hebt. De drukinkt vlekte op mijn vingers; de dood raakte mijn vingertoppen aan. In de kleine, halfdonkere voorkamer bekeek ik de onheilspellende pagina's een tijdje, mijn koffer stond nog naast me. Een bleek straaltje licht viel door het dakraam naar binnen, de takken van de esdoorn reikten tot het raam. Ik keek omhoog en zag dat het eerste loof al was uitgelopen.

C

Ik nam de kranten en de post en droeg mijn donkerbruine koffer, die vol boeken zat, naar de slaapkamer. Met de koffer nog in mijn hand overdacht ik de Portugese kranten. Ik kende niemand die naar Portugal verhuisd was, ik kon me niet herinneren ooit met iemand over Portugal gesproken te hebben. Ik had nooit de behoefte gehad om ernaartoe te gaan, behalve naar het kurkbos waarover ik gelezen had en waar ik soms aan dacht als ik naar de kurkvloer in de keuken keek. Ik had echter nooit met een levend wezen over dat kurkbos gesproken, al helemaal niet in mijn slaap.

Slapen deed ik altijd alleen.

Mijn blik viel op het nachtkastje in de slaapkamer en daar zag ik dezelfde Portugese krantenknipsels liggen, de overlijdensadvertenties. Meestal was de datum recenter, maar er zaten er ook een paar van vorig jaar bij. MORTE, MORTE, MORTE. Ik knipte het leeslampje naast mijn bed aan en bestudeerde de bladzijden, hoewel het onderwerp me inmiddels bekend was. Mijn kennis van de taal van deze boodschapper des doods was echter praktisch nihil.

Ik was de enige met een sleutel van het appartement. Het was me een raadsel hoe de kranten in mijn slaapkamer terecht waren gekomen en waarom ze daar op het nachtkastje lagen, als leesvoer van iemand die bezeten was door de dood. Ik had altijd voldoende aan IJslandse dagbladen gehad en had weinig behoefte aan een krant in een andere taal, laat staan een die ik niet begreep. Opnieuw kreeg ik wat inkt van de overlijdensberichten op mijn vingers. Dit was een dood die mij niet aanging, mensen die ik nooit ontmoet of gekend had, maar toch raakte hun dood me op een wonderlijk sterke manier. Mijn vingertoppen gleden langs de letters, M-O-R-T-E, letter voor letter, alsof ik probeerde dat duistere woord wat te verzachten, of zelfs uit te wissen.

D

Hoezeer ik er ook mijn hoofd over brak, ik begreep er niets van. Ik rolde de kranten op, deed er een touwtje omheen en stopte ze buiten in de container, samen met de IJslandse kranten hoewel ik die niet eens gelezen had. Ze waren even deprimerend als de Portugese kranten, maar op een andere manier. Die avond zat ik op de bank naast het aquarium, ik had het lampje in het aquarium aan gedaan zodat ik genoeg licht had. Buiten was het nog maar halfdonker. De goudvissen vertoonden in het water hun kunstjes, alsof ze blij waren dat ik weer thuis was. Ik deed de voederautomaat uit en strooide met mijn inktzwarte vingers wat voer in het water. Terwijl de vissen rondjes zwommen, bladerde ik door de boeken die ik in Kopenhagen gekocht had.

E

De volgende ochtend stond ik op en wilde zoals gebruikelijk de krant halen. Opnieuw lagen die Portugese kranten, of beter gezegd krantenknipsels, naast de IJslandse. Ik staarde er een tijdje naar, hoe ze daar op de grond lagen, maar pakte ze niet op. Ook *Fréttablaðið* en *Morgunblaðið* liet ik onaangeraakt liggen. Ik zette koffie en bladerde verder in de boeken die ik gekocht had, tot het middag was. Ik besloot om er even uit te gaan, pakte op mijn weg naar buiten de kranten, rolde ze net als de dag ervoor op en gooide ze in de container. De andere kranten lagen nog steeds bovenop, het woord MORTE scheen me tegemoet. Even merkte ik hoe de geur van rottend afval zich vermengde met de koele, frisse lentelucht van de tuin. Ik keek omhoog naar het dakraam, grauwe straaltjes licht vielen door de boomtakken op het kozijn. Ik wandelde twee tot drie uur kriskras door de stad, blij dat ik eigen baas was, daarna keerde ik terug naar mijn appartement. Ik overwoog of ik op mijn typemachine zou werken. In die tijd bezat

ik alleen een typemachine, met een lettertype dat wonderbaarlijk veel leek op letters in bepaalde kranten uit zuidelijke streken. Het was een IBM-typemachine, met een bolletje waar de letters op stonden. De M, O, R, T en E waren in een onregelmatig patroon over het wereldbolletje verdeeld.

F

Mijn bureau stond in de slaapkamer, het beviel me goed om het daar te hebben staan. Ik merkte dat het mijn brein meer stimuleerde dan om mijn bed in de kamer ernaast te hebben. Het was een soort stimulans om niet toe te geven aan de verleiding van de horizontale positie van luiheid. Toen ik met een kop koffie de slaapkamer in liep, zag ik op het nachtkastje weer een stapeltje Portugese kranten liggen. Die waren daar neergelegd terwijl ik weg was, want 's ochtends lagen er geen kranten, alleen boeken uit Denemarken.

G

Een week lang ging dit iedere dag zo door. Ik bleef er wonderlijk rustig onder, haalde zoals gewoonlijk de kranten, net als de IJslandse. Daarna ging ik naar buiten voor mijn dagelijkse wandeling, hoewel het in deze tijd vaak regende en ik gedwongen was mijn route in te korten. Maar ook al kortte ik de wandelingen, er veranderde zeven dagen lang niets. Iedere keer wanneer ik thuiskwam en mijn slaapkamer in liep, lagen daar weer nieuwe aankondigingen van Portugese sterfgevallen. Natuurlijk niet nieuw in iedere betekenis van het woord, want net als eerder waren de data verschillend. De oudste advertentie dateerde van vijf jaar geleden, als ik het me goed herinner. Het is nu zo lang geleden dat ik de naam van de kranten niet meer weet. Ongetwijfeld wa-

ren dit doodnormale kranten voor iemand die in Lissabon woonde, maar voor mij waren ze dusdanig vreemd dat ik geen idee meer heb hoe ze heetten. Ik herinner me ook geen namen meer uit de kolommen met overlijdensadvertenties. Het ging om twee of drie verschillende kranten. Wat je ook van onze journalisten kunt vinden, IJslandse drukkers hoeven zich niet te schamen vergeleken bij hun collega's in Portugal, dat kan ik na deze week wel zeggen. Eigenlijk bracht ik die lente een week door in Denemarken, en een week in Portugal. De eerste week stond in het teken van grijs weer en uitlopend loof, de tweede werd vooral gekenmerkt door drukinkt en geheimzinnige doden op papier.

Vertaling Roald van Elswijk

Gyrđir Elíasson *Een potlood horen vallen*

Het was regenachtig geworden toen we de oprit van het pension op reden. Ik stapte uit en keek om me heen. Het huis lag boven op een met gras begroeide heuvel en bood een weids uitzicht over het groene dal met zijn uitwaaierende, blauwe rivieren. De bergen zagen er opvallend ongelijkmatig uit, alsof ze pas kort geleden gemaakt waren.

Een likje verf zou het huis niet misstaan. Boven de deur hing een oud bord met de tekst 'Pension Einisbrekka'. Het glazen ruittje in de voordeur was gebarsten. Voor het pension stonden wat auto's geparkeerd, stoffig van de lange reis.

'Ik vind het maar niks,' zei mijn vrouw.

'Ach kom,' zei ik op rustige toon. 'Het is vast wel goed.'

Ik ging naar binnen en zag een vreemde man van middelbare leeftijd staan, hij had een potlood achter zijn oor. Hij zei dat hij nog een kamer vrij had.

'Nummer negen,' zei hij, pakte het potlood en deed alsof hij het getal in de lucht schreef. Het potlood stak hij weer achter zijn oor.

'Dank u,' zei ik en liep weer naar buiten. 'Er is nog een kamer vrij,' zei ik tegen mijn vrouw.

'Kunnen we niet beter ergens anders naartoe gaan?' vroeg ze.

'Ik heb geen zin om nog verder te rijden,' zei ik met een vermoeide blik. Ze stribbelde niet tegen. We pakten onze koffers en droegen ze naar binnen. In de hal rook ik een bittere geur die ik daar niet eerder geroken had, of hing die er net nog niet?

'Wat is dat voor lucht?' fluisterde mijn vrouw.

'Geen idee,' antwoordde ik op zachte toon.

De man met het potlood kwam uit een of ander achterkamertje en gaf ons de sleutel. Er zat een elastiekje aan met een label waarop het getal negen geschreven stond - met potlood. We gingen naar onze kamer. Er stonden twee piepkleine bedden, met

ertussen een tafeltje waarop een oude draagbare radio stond. Voor de ramen hingen flinterdunne gordijnen, op de grond lag een vreemd soort vloerbedekking met bloemmotief, met rafels bij de drempels. Op de bedden lagen dekens met een druk, smakeloos streepjespatroon.

'Ik wil weg,' zei mijn vrouw.

'Niks daarvan,' zei ik en plofte neer op bed. Het bed kraakte. Ik kan niet zeggen dat ik verbaasd was. De badkamer bevond zich op de gang en was nogal smoezelig, je kon er ook een douche nemen. Ik kwam uit de badkamer en rook opnieuw die bittere geur, het leek op geroosterde amandelen.

Het was etenstijd en we liepen naar de eetzaal, die in een soort serre in een uitbouw van het oude huis lag. Aan de ene kant was een glazen wand, waardoor je over het hele dal kon uitkijken. Mijn blik rustte opnieuw op de rivieren in de diepte, die uitwaaierden langs de zandbanken en iets weg hadden van benige, kromme vingers.

Er zat niemand anders in de eetzaal, behalve een buitenlands stel dat iets oplepelde uit een koelbox die naast hun tafel stond. Wij hadden ook een koelbox meegenomen en haalden er wat eten uit voor op tafel. Het buitenlandse stel fluisterde zachtjes, we konden niet horen wat ze zeiden. Ik had echter het gevoel dat ze Engels spraken en om de een of andere reden kreeg ik de indruk dat het Amerikanen waren.

De man met het potlood wierp een vluchtige blik de eetzaal in, knikte even en verdween weer. Het was verbazingwekkend stil in het huis, alsof er niemand in de kamers was die toch allemaal bezet zouden zijn. En hoe zat het met die auto's buiten? De andere gasten lagen vast nog niet te slapen, daarvoor was het te vroeg.

'Er is iets beangstigends en geheimzinnigs met dit pension aan de hand,' zei mijn vrouw terwijl ze een boterham smeerde.

'Geheimzinnigheid hoort bij het leven,' zei ik op licht arrogante toon.

'Ja, dat *hoort* erbij,' antwoordde ze met nadruk.

‘Is dat de geur van geroosterde amandelen?’ vroeg ik en snoof de lucht op.

‘Ik weet niet,’ zei mijn vrouw. ‘Als dat amandelen zijn, zijn ze wel beschimmeld. En wie moet er hier nu amandelen roosteren?’

Ik keek naar het Amerikaanse echtpaar, ze waren er niet het type naar om in een hoekje van de keuken amandelen te roosteren.

‘Ik wil vroeg naar bed,’ zei mijn vrouw en ze stond even later op. We liepen naar onze kamer. Mijn vrouw ging de kamer weer uit en ik hoorde hoe ze de douche in de badkamer opendraaide. De muren waren erg dun, je kreeg alles mee wat er aan de andere kant gebeurde. Geen enkel ander teken van leven was hoorbaar, behalve een paar zware stappen op de gang. Ik nam aan dat dat de eigenaar was.

Mijn vrouw kwam terug van de badkamer. Ze had een badjas aan en zag er goed uit. Ik wilde haar een hint geven maar ze zei dat ze erg moe was, deed haar badjas uit en liep naakt naar haar bed. Ze draaide zich om en wenste me goedenacht. Ik verbeet me en zei goedenacht terug, maar met weinig hartelijkheid in mijn stem.

Ik wilde de radio aanzetten, maar bedacht me. Ik tastte in mijn koffer en haalde *Dr. Jekyll en Mr. Hyde* tevoorschijn. Ik had het boek al eerder gelezen, maar was er opnieuw in begonnen. Het was een heldere avond in juli, het licht in de slaapkamer hoefde ik niet aan te doen. Ik hoorde dat mijn vrouw inmiddels sliep.

Voor ik er erg in had liep ik door de grimmige, regenachtige straten van Londen. Plotseling hoorde ik een vreemd geluid in de kamer naast ons. Een merkwaardig, onderdrukt geluid. Eerst dacht ik dat het seksgeluiden waren en nieuwsgierig spitste ik mijn oren. Toen hoorde ik duidelijk dat het gehuil was, een zacht en bitter gehuil. Iemand lag in zijn kussen te huilen. Het was geen kind, ik wist zeker dat het een volwassene was. Even overwoog ik mijn vrouw wakker te maken en te vragen wat zij ervan vond, maar dat deed ik niet. Ik ging weer naar Londen, reisde meer dan een eeuw terug in de tijd.

Ik was een heel stuk in het boek gekomen voordat ik in slaap

viel. Het gehuil was al lang geleden gestopt en ik had de man met het potlood meermaals langs horen lopen. Aangezien het zo gehorig was, meende ik dat ik het potlood op de vloerbedekking hoorde vallen. Ik zag voor me hoe hij zich bukte, het potlood met een chagrijnige blik oppakte en het weer achter zijn oor stak. Ik lag te woelen in bed en het kraakte vervaarlijk. Uiteindelijk viel ik in slaap. Ik droomde over een kamer met een open haard en een angstaanjagende man die het in een roman van Stevenson niet slecht zou doen. De man gooide iets in de haard en ik dacht in mijn droom weer die bittere lucht te ruiken; de geur van geroosterde amandelen.

Midden in de nacht werd ik opeens wakker, ik moest pissen. Ik stond op, het was donkerder op de gang dan ik verwacht had. Ik hoorde niemand rondlopen, geen enkel geluid. Toen ik terugkwam hoorde ik in de kamer naast ons opnieuw dat half onderdrukte gehuil. Ik ging niet terug naar bed, maar kroop naast mijn vrouw. Naakt en warm lag ze tegen de muur gerold, maar ze werd niet wakker en ik liet haar slapen. Ik staarde naar de scheuren in het plafond en naar de ouderwetse lamp. Er klonk geen geluid van de verdieping boven ons.

De volgende ochtend werden we pas laat wakker. Het daglicht viel grauw door het raam naar binnen. We ontbeten in de serre, waar de regen langs de ruiten stroomde. De bergen lieten zich niet zien, ze waren in mist gehuld. We waren de enigen. Ik keek over de binnenplaats en zag dat er behalve onze auto nog maar één andere stond.

In de deuropening verscheen de man met het potlood. Ik seinde dat ik hem wilde spreken en hij stommelde op ons af. Ik zei dat we graag wilden betalen en hij ging naar een klein kamertje naast de eetzaal. Hij bracht ons de rekening. Ik vond het bedrag veel te hoog, maar zei er niets van. Ik betaalde met biljetten die hij in de zak van zijn overhemd stak.

‘We moeten er maar eens vandoor,’ zei mijn vrouw. Ik zag dat ze zich niet op haar gemak voelde. We pakten onze koffers en wa-

ren al snel op weg, terwijl de regen op de autoramen kletterde en de ruitenwissers wild heen en weer vlogen. De zandweg was een grote modderpoel geworden. Ik keek in de achteruitkijkspiegel en zag het huis in de verte verdwijnen.

*

Een kleine maand later las ik in de krant dat Pension Einisbrekka tot op de grond toe afgebrand was. ‘Dat verbaast me niets,’ zei mijn vrouw met iets van tevredenheid in haar stem. ‘Hij stond waarschijnlijk amandelen te roosteren en heeft de pan bewust op het vuur laten staan.’ Ik knikte. Mij verbaasde het eigenlijk ook niet. In gedachten zag ik het gele potlood op de versleten vloerbedekking liggen, die in vlammen opging.

Deze zomer waren we weer in dezelfde streek, natuurlijk omdat we nieuwsgierig waren. Toen ik de binnenplaats op reed zagen we alleen maar leegte om ons heen. Het huis was helemaal verdwenen en er groeide al mos op de fundamenten. Maar in het gras onder aan de heuvel lag een eenzaam stuk dakplaat, donker en geblakerd.

Vertaling Roald van Elswijk

Daan Stoffelsen *Nawiegen, nalezen*. *Schippers, Giphart* De redacteur als lezer

Daan Stoffelsen (1981) is medeoprichter van Recensieweb, freelance recensent en coördinator van de website van Athenaeum Boekhandel, Athenaeum.nl. Zijn essay ‘Waarschuwingen, ravijnen en ziekenhuisgebouwen’ werd bekroond met de Jan Hanlo Essayprijs Klein 2013.

Was het twee uur 's nachts? Mijn zoon, 22 maanden, was klaarwakker na vlucht KL876 en ik ijsbeerde met hem dicht tegen me aan door Sukhumvit soi 2. Het was niet donker, het was stadslicht, maar ik hoopte dat mijn regelmatige bewegingen hem in slaap zouden krijgen. Niets stond dat in de weg, amper geluid, alsof de steeg sliep met de hotelgasten, ver van de drukte. Ik dacht al: wat als hij dadelijk echt slaapt, hoe krijg ik hem dan slapend in bed? Toen stak er een witte kat over. Op mijn borst hoorde ik zachtjes: Mauw?

Niemand sliep. Ik ben teruggegaan naar onze kamer en gaf hem aan zijn moeder. Ik wiegde nog wel even na, nog in de trooststand, terwijl we besloten van de jetlagnood een deugd te maken en met het hele gezin *Jungle Book* te gaan kijken.

Dat nawiegen is nutteloos, maar een vrediger gevoel ken ik niet. Zijn er bewegingen die zo na-ijlen, behalve weeën? Behalve lezen? Het ene boek kleurt het volgende, en vooral als je zoals ik afgelopen maand weer eens een aantal boeken kort op elkaar leest, moet je je tempo, je concentratie, je verwachtingen telkens bijstellen, terwijl je al een tiental pagina's verder bent. Ik las deze vakantie Helen Macdonald, Robert Seethaler, Jan van Mersbergens *Oase*, Daan Heerma van Voss' *Een verlate reis*, K. Schippers' *Niet verder vertellen*, Ronald Gipharts *Harem*.

*

Het contrast tussen Schippers en Giphart is wel interessant, het spel dat Schippers speelt met verhalen en beeld en de lezer, hoe hij de vierde wand telkens openbreekt (en alle drie de eenheden van tijd, ruimte, en verdomd wat is die derde ook weer), dat spel botst met het pure, schijnbaar weinig ambitieuze *vertellen* van Giphart. Schippers onderzoekt al een paar boeken lang de functie van foto's, terloops, Giphart laat een beginnend schrijver vertellen over zijn vader, een wereldberoemd fotograaf.

Eerst Schippers, die zijn moeder Dien opvoert maar stukjes van zijn eigen ervaringen aan haar meegeeft. Hij laat haar lopen over de Haarlemmerdijk in ‘het van Stampa geleend licht’, dat ‘glijdt over het eind van de negentiende, begin twintigste eeuw, veel ruimte en licht voor Dien en haar voorbijgangers. Soms donker, maar met veel lichte plekken, zo kun je ook een klank of een geur meenemen, als je net ergens anders bent geweest.’

Dan schrijft Schippers opeens poëzie. Een paar strofen verderop valt ook het gedicht uit elkaar:

> Foto's - 2 vrouwen en een man. Het begin,
> waar zit dat? De lezer is weg, net een hoek
>
> omgegaan en ook de schilder en Dien gaan
> op in de voorbijgangers, kunt u ze nog
>
> vinden, tussen de anderen, verdwijnende,
> ½ verdwenen gezichten, misschien al
>
> in een café, dan mogen ze hier niet meer
> staan, opgelost, witte inkt op wit papier.

Van een licht absurde maar coherente beschrijving (dat licht uit de eenentwintigste eeuw, opeens rond de vorige eeuwwisseling, dat kan niet maar klopt wel) naar een gedicht waarin iedereen verdwijnt - in navolging van de lezer, het omgekeerde had ik ook geloofd -, en we eindigen in het wit.

Bij Schippers moet je ook bínnen een boek van tempo wisselen, en blijf je nog even in de poëzieleesstand als hij de vertelling oppakt met een beletselteken...

Dien laat zich fotograferen en schilderen door Breitner, maakt zelf foto's, is zeer geïnteresseerd in die moderne uitvinding. En ja, nu vielen Schippers' ervaringen in Stampa, het dorp van Alberto Giacometti, tegen. Kan zij helpen? Ja. ‘We hebben het erover gehad, de gevoeligheid van Dien past bij het licht in de vallei, dat dacht ik ongeveer.’ Zij denkt:

> Misschien kan ze iets met een foto doen, dat ze het licht
> à la Stampa op een gezicht kan laten vallen, beschaduwd
> licht, zo was het ook bij Alberto, in de hut.
> Veel blijft in het donker, als ze bij de schilder op de bank
> ligt, dat heeft ze wel gezien, met lichte plekken voor het
> verschil, niet al te veel.
> Ze heeft al een paar keer een foto afgedrukt, mag van
> haar moeder. De kamer waar hun bedden staan, wordt
> ineens een donkere kamer. Het licht op haar eigen
> wangen en voorhoofd, op haar neus en kin, zo'n zelfkop,
> is dat niet te brutaal?

Iets met een foto? Licht op een gezicht? Zelf foto's afdrukken? Zonder chemicaliën op de slaapkamer? Wat is Diens fantasie, wat is overdrachtelijk, wat mogen we zo concreet mogelijk begrijpen? Schippers vraagt ons mee te gaan en stil te staan, de hoek om, verdwijnen, goed te kijken en dingen door de vingers te zien. Schommelend lezen, van links naar rechts, van voor...

*

Terwijl de beweging in Ronald Gipharts *Harem* veel meer is: ga zitten en kijk. Het verhaal wordt voor je verteld. Geen *Jungle Book*, maar het verhaal van hoe een kunstenaar ontstaat, en een minnaar. De hoofdpersoon komt voor het eerst in een donkere kamer, en Giphart legt uit: ‘Fotograferen is maar een beperkt onderdeel van fotograferen. Het gaat ook om wat er achteraf gebeurt: de manipulatie van licht en tijd.’ Die herhaling werkt, dat is geestig, net als ‘de manipulatie van licht en tijd’, in die absolute verwoording natuurlijk onzinnig. Mooie grote woorden. Even verder:

> Terwijl het vel in een bad met een stof genaamd
> ontwikkelaar dreef, werden heel geleidelijk de contouren
> zichtbaar van een steeds scherper wordende voorstelling.
> Er ontwaakte een beeld. Mac was getuige van niets
> minder dan een schepping.

Voor wie legt de verteller uit wat ontwikkelaar is? Mij ergert dat. Mooi vind ik: ‘Er ontwaakte een beeld.’ Poëtisch proza, zonder het te ingewikkeld te maken. Maar de grote woorden - ‘getuige van niets minder dan een schepping’ - zijn expliciet en theatraal. Waar Schippers met beletseltekens werkt, hooguit de contouren van een route aangeeft, en zijn lezer laat werken, laat Giphart met volvette punten en uitroeptekens zien waar je moet opspringen en duiken, wat je moet vinden. Even verder gaat er bij Gipharts hoofdpersoon ‘een rilling over zijn rug. Een vreemde ontroering’, iets wat ik zo uitgespeld amper kan navoelen.

*

Dat was niet erg, het was vakantie. Nieuwsgierigheid is ook een goede drijfveer om te lezen, en *Harem* heeft een plotopbouw die

op een prettige manier telkens nieuwe vragen oproept. En eigenlijk lukte het me niet bij Schippers te wiegen. Veel meer doet die leeservaring denken aan een tweede wandeling, drie weken later in datzelfde Bangkok, langs de Sukhumvit op weg naar de chocoladebar waar we de verjaardag van mijn vriendin zouden vieren. Een ontevreden kind aan de hand, een moe kind op de nek, ingehouden marcherend, kruisend verkeer en wandelaars en de nummering in de gaten houdend, twijfelend hoe lang we nog moeten, telkens omkijkend of mijn vriendin er al aankwam - onrustig.

De chocoladetaart bij aankomst smaakte uitstekend.

Op Revisor.nl zijn Daan Stoffelsens leesanalyses terug te lezen:
revisor.nl/tag/het_objectieve_subject.

[2016/12]

Redactioneel: Wie is *Revisor*?

Voor mijn kinderen ben ik net zo goed forens als vader. Bij elke trein die voorbijraast, roepen ze ‘Dag papa’ - zelfs als ze bij mij voor op de fiets zitten. Het zou een dubbelganger van Merijn de Boer kunnen zijn, of een beeld in Miriam Rasch' essay: een ik in de trein parallel aan mij. Die verdubbeling is kenmerkend voor literatuur, en niet alleen voor autobiografisch proza: de auteur is aanwezig bij Thomas Verbogt, ongetwijfeld ook bij Annelies Verbeke - haar hoofdpersoon heet ‘de auteur’. Maar hoeveel Emily Kocken zit er in ‘Stewart’? Waar is Flor Declercqs ik in ‘Passant’? Heeft Frank Heinen een cameo in ‘De plechtigheid’? Is Chris Honingh de ik in ‘Een zo goed als droge dag’? Hoeveel zien we van het Britse talent KJ Orr in ‘Aan het kanaal’?

Is zij dezelfde als vóór haar debuut? Wat doen gebeurtenissen met ons? vraagt Miriam Rasch (Jan Hanlo Essayprijs Klein 2015) zich af. Als herlezing van een oeuvre zo'n gebeurtenis is, hoe is Thomas Heerma van Voss dan veranderd? ‘Wellicht is dat uiteindelijk de reden waarom [*Au pair*] me zo stoorde, niet vanwege de kwaliteit, maar omdat Hermans niets lijkt te hebben herzien, alsof hij dat gezien zijn reputatie niet meer nodig achtte.’

Wanneer word ik een ander? De *Revisor* heeft een nieuwe vorm. De trein rijdt vanaf nu viermaal per jaar, in een frisse vormgeving. Vaker nog op revisor.nl. Bij elk blog, essay, gedicht en verhaal, elke nieuwe versie roepen we: Dag *Revisor*. Dag Jan, dag Bernke, dag Jente, dag Jori, dag Alja, dag Willem Tieske, dag Daan. Dag veelkoppig monster, waarvoor veel herzien, herschreven werd - en dat herlezen verdient.

Daan Stoffelsen, namens de redactie
(Online is meer te lezen.)

KJ Orr
Aan het kanaal
(Vertaling Lette Vos)

Het was nacht en ze liepen langs het kanaal. Het licht van de straatlantaarns danste op het water en de smalle boten lagen er fraai bij met hun daken vol potplanten en de vastgebonden roeibootjes langszij. De lucht was warm en zwaar van een zomerse geur van druiven. Haar hand lag om zijn pols. Ze vond het fijn om zijn hartslag te voelen. Zijn arm rustte om haar middel en hij had zijn duim om de rand van haar spijkerbroek gehaakt. Ze voelde hoe haar heupbot tegen zijn handpalm drukte terwijl ze liepen.

‘Zoiets verzin je toch niet?’ zei hij.

‘En dat we daar zo in het vliegtuig zaten. Naast elkaar. Dat is toch best een beetje bijzonder. Ongelofelijk eigenlijk. We zijn echt geluksvogels,’ zei ze.

Hij grijnsde naar haar en nam haar al lopend in zich op. ‘Meen je niet.’ Ze grijnsde terug.

‘Moet je ons nou horen. Lekker vol van onszelf. Niet te geloven,’ zei hij.

Hij bleef staan. ‘Je hebt mijn shirt aan.’ Ze had het aangetrokken op hun kamer toen ze onder de douche vandaan kwam. ‘Je bent écht ongelofelijk.’ Met luide stem riep hij: ‘ON-GE-LOFE-LIJK!’ Het weerklonk over het kanaal.

‘Sssst!’ Ze giechelde.

‘Niemand die het hoort, joh. Het is midden in de nacht.’

‘Ojee ...’ zei ze. ‘En wat weet ik nou helemaal van je? We kennen elkaar nog maar net. Hardlopers vinden lijk op populaire wandelplek bij cen-

trum. Vrouw, begin twintig; voor het laatst gezien op het vliegveld met blanke man, normaal postuur.'

'Eh, voor het laatst gezien in hotel met blanke man, normaal postuur.'

'Lekker handig.'

'Als je dat maar weet.'

Hij boog zich voorover om wat kiezels van het pad op te rapen en gooide ze een voor een naar de overkant. De steentjes ketsten af tegen de kademuur en vielen met veel kabaal in het water.

'Hé,' zei ze.

'Niemand die het hoort.'

Ze waren uit het schijnsel van de straatlantaarns gelopen en het zicht werd slechter, dus hij gooide zijn steentjes het donker in. Ze kon net de rimpels onderscheiden die vanaf de overkant over het water hun kant op dreven. Ze telde ze: een, twee, drie, vier.

'Hé, wat is dat?' zei ze.

Het was geen steentje. Hij had niks meer gegooid. Die rimpels die ze telde waren van een eerder steentje. Dit geluid kwam niet van hem. Ze luisterde. Het klonk alsof... het klonk alsof er iemand lachte... het klonk alsof er iemand dicht bij hen was die beefde, en grinnikte.

Het was moeilijk om iets te zien. Ze tuurden naar de overkant. Ze keken het kanaal naar weerskanten af. Ze bleven roerloos staan en probeerden te horen waar het geluid vandaan kwam.

Niets. Ze keken elkaar afwachtend aan. Ze pakte zijn hand stevig vast. Toen lachte ze, plotseling, ademloos, terwijl ze wachtte en luisterde. Hij keek zwijgend terug.

Ze gebruikten hun telefoons als zaklamp en wierpen het grijsblauwe schijnsel over het pad voor hen. Ze dacht dat ze een otter zag, of een zeehond, glibberig en net uit het water, met donkere ogen die haar recht aankeken. Hij lag vlak voor hen op het pad, onder aan de helling die omhoogliep naar de autoweg. Ze deden voorzichtig een paar stappen dichterbij en ineens vloog het gruis in het rond door poten die wild over het grindpad maaiden. Een hond. Een zwarte labrador die probeerde om al liggend vooruit te komen, en met zijn voorpoten trappelde alsof hij sliep en droomde dat hij aan het rennen was. Ze stapten nog wat dichterbij en de hond begon te janken. Ze zagen het wit van zijn schedel en het spoor dat hij op de helling had achterlaten. Zijn vacht was nat van het bloed.

Het leek erop dat iemand hem had aangereden op de weg daarboven

en dat hij er vanaf was gevallen of geduwd. Ze hoopte maar dat hij niet geduwd was. Ze hoopte dat het kon dat de automobilist het niet gemerkt had, maar wist ook hoe onwaarschijnlijk dat was. De achterpoten van de hond waren verbrijzeld. Het moest een flinke klap zijn geweest. Na de aanrijding was hij misschien nog wel een stuk meegesleept.

'Wat er ook gebeurd is, dit kun je toch niet níét gemerkt hebben,' zei ze.

Dit was geen schoothondje. Het moest geweest zijn alsof je een hertje schepte of zoiets.

Ze draaide zich weg van de hond en drukte haar telefoon uit. Hij deed de zijne ook uit en ze stonden weer in het donker, maar ze konden nog steeds horen hoe het dier gruis opjoeg met zijn voorpoten.

'Wat moeten we doen?' fluisterde ze. 'Moeten we hem verplaatsen? Kunnen we hem ergens naartoe brengen?'

'Het is laat. Het is midden in de nacht. Wat is er nog open?'

'We kunnen het bij het hotel vragen.'

'Volgens mij moeten we niet met hem gaan slepen. Het gaat echt niet goed met dat beest.'

'Dan moet een van ons bij hem blijven. Ga jij maar.'

'Waarnaartoe?'

'Hulp halen.'

'Ik laat jou hier niet zomaar in je eentje achter om, wat is het, één uur 's nachts. Dat is onverantwoord.'

'Nou, dan ga ik wel.'

'Nee. Zelfde argument.'

'Maar we moeten toch iets doen.'

'Dat weet ik.'

De hond was stil geworden, dus ze zetten hun telefoons weer aan en schenen zijn kant op, maar hij keek hen weer recht in de ogen. Er liep bloed en kwijl uit zijn bek. Het beest maakte zachte, klagende geluidjes en bleef hen aankijken.

Ze keek terug, was even confuus, en kon haar blik niet van de hond losmaken.

Hij zei: 'Ik weet niet of ik hem kan tillen.'

'Ik help je wel.'

'Ik weet niet of dat wel gaat. Zonder een stuk van hem te verliezen,' zei hij.

‘Jezus.’

‘We kunnen proberen het nummer van een dierenarts te pakken te krijgen, maar we kunnen toch moeilijk een ambulance bellen voor een hond.’

‘Hebben ze niet zoiets... voor honden?’ vroeg zij.

‘Ik denk dat hij dat niet zou overleven,’ zei hij. ‘Ik denk sowieso niet dat hij het gaat halen.’

Ze keek hem aan. ‘Meen je dat? Denk je dat echt? Hoe kun je daar zo zeker van zijn?’

‘Dat ben ik niet,’ zei hij.

Hij dacht terug aan de keer, toen ze nog op de boerderij woonden, dat zijn vader een eendje de nek had omgedraaid. Zijn beste vriendje van vroeger had te hard gerend en was op het eendje gaan staan, en het was te gehavend om te kunnen overleven. Hij betwijfelde of hij sterk genoeg zou zijn om de hond de nek om te draaien.

‘Hij heeft heel veel pijn,’ zei hij. ‘En hij zou moeten worden verplaatst. Ik denk dat alleen dat al zijn einde zou worden.’

‘O.’

‘Dat denk ik echt. En dat zou onnodig wreed zijn.’

Ze beet op haar lip.

‘Ik denk dat we hem moeten afmaken,’ zei hij.

‘O... O, jezus.’ Ze deed haar best om niet in huilen uit te barsten.

‘Er zit niks anders op,’ zei hij.

‘Kun jij dat? Denk je dat jij dat kunt? Want ik weet niet of ik daar wel toe in staat ben.’

‘Maak je geen zorgen,’ zei hij. ‘Ik doe het wel.’

Ze knikte. ‘Oké.’

Hij scheen met het licht van zijn telefoon om zich heen, op zoek naar een steen of iets om de hond mee dood te maken en vond vlakbij in het gras een baksteen. Hij liep naar de hond toe en bleef even over het beest gebogen staan.

‘Oké,’ zei hij.

Hij hief zijn arm op voor de klap, maar zei toen: ‘Het spijt me heel erg, maar ik moet je vragen om me bij te lichten. Ik denk niet dat het gaat lukken met één hand.’

In het donker knikte ze en ging naast hem staan en hij gaf haar zijn telefoon; zodra ze de telefoons zo hield dat hij genoeg licht had, liet hij de

steen hard op de nek van de hond neerkomen. De hond rolde een beetje weg, maar zijn poten begonnen weer door het grind te klauwen. ‘Shit,’ zei hij. Ze hoorde hoe hij diep inademde, en toen bracht hij de steen opnieuw omlaag, dit keer op de schedel. De hond jammerde zachtjes. Hij liet de steen een derde keer neerkomen. Er kraakte iets. Nog steeds niet dood.

‘Misschien moet je stoppen,’ zei ze. ‘Misschien gaat het wel. Misschien is het minder erg dan het eruitziet.’

‘Godsamme,’ zei hij.

‘Hoe bedoel je? Denk je ook niet? Hij gaat maar niet dood.’

‘Dat zie ik ook wel,’ zei hij. Zijn stem was vol afschuw.

‘Waarom ben je boos op me?’ vroeg ze.

‘Ik ben niet boos op je. Maar ik kan nu niet stoppen. Ik kan nu niet meer stoppen.’

‘Waarom niet?’

‘Dat gaat niet. Ik heb hem net een keiharde klap gegeven met een baksteen.’

‘Dus je geeft het gewoon op?’

‘Ik geef niks op. Ik ga hem doodmaken.’

Ze wilde iets zeggen, maar het bleef in haar keel steken.

‘Tenzij jij het liever wilt overnemen?’

Ze schudde van nee.

‘Wil je me dan weer even bijlichten, alsjeblieft.’ Het klonk droog, toonloos, als een chirurg die halverwege een operatie om het scalpel vraagt.

Ze hield de telefoons naast elkaar en richtte het schijnsel naar beneden. Ze probeerde het geluid in gedachten in iets anders te veranderen om niet over haar nek te gaan. Zolang ze de telefoons vast moest houden kon ze zich niet ver genoeg van het tafereel wegdraaien om het niet te zien en ze kon niets anders maken van wat ze hoorde.

Er klonk een kort, scherp kraakgeluid en toen: ‘Hij is dood. Oké dan. Hij is dood.’

‘Zeker weten?’

‘Ik heb zijn nek gebroken, met mijn handen en een voet. Hij is echt dood.’

‘Mooi.’

‘Ja.’

‘Moeten we hem begraven?’

‘Doe jij het maar. Ik ben er klaar mee.’

Hij waste zijn handen in het kanaal.

Ze liepen in stilte terug over het jaagpad. Hun armen wisselden kleine stroomstootjes uit terwijl ze naast elkaar liepen. Ze voelde dat ze terugdeinsde nog voordat zijn arm de hare raakte. Ze had nog steeds hun telefoons vast - in elke hand een. Ze hield ze stevig vast tijdens het lopen alsof dat haar houvast gaf.

Ze deed de deur van het hotel voor hen open, hij trok zijn sneakers uit bij de deur en samen slopen ze de trap op en hun kamer in zonder gezien te worden. Om maar iets te doen te hebben zette ze de waterkoker aan, terwijl hij zich in de badkamer opsloot en het bad liet vollopen. Ze maakte warme chocolademelk met een van de kleine zakjes uit het mandje naast de waterkoker en deed er het ene na het andere staafje suiker bij. Ze maakte koffie voor hem. Ze wist niet of hij er suiker in had, maar ze legde een keurig rijtje staafjes naast zijn mok en legde er een lepeltje bij om mee te roeren, voor als hij inderdaad suiker wilde. Ze ging op het bed zitten en wachtte, starend naar de mokken op het tafeltje voor haar.

Hij begon te fluiten. Hij zat al in bad, want ze had wat geplons gehoord, en hij was aan het fluiten. Hij floot te hard. Ze wist dat hij wilde dat zij het kon horen. Zijn gefluit. Ze zat verstijfd op het voeteneinde en keek naar de badkamerdeur. Ze voelde dat ze moest slikken. Er zat iets vast in haar keel, maar ze kon niet slikken.

Hij had de stop uit het bad getrokken en ze kon horen hoe hij rondliep, zich afdroogde en bleef fluiten.

Ze dwong zichzelf om overeind te komen en bleef toen bij de rand van het bed als aan de grond genageld staan. Ze keek naar haar kant, waar de kleren die ze in het vliegtuig had gedragen op een hoopje lagen. Ze herinnerde zich dat ze zijn shirt aanhad.

Hij deed de deur van de badkamer open en een wolk van damp dreef de slaapkamer in en hij glimlachte naar haar. ‘Klaar?’

Ze stond daar in haar beha en gaf hem zijn shirt aan. Hij kwam dichterbij, met zijn vingers nog roze van het bad, en pakte het aan.

‘We zouden toch wat te eten bestellen?’ zei hij. ‘Wil je dat nog?’

Ze gaf geen antwoord. Ze keek langs hem heen. Ze luisterde naar het suizen van de ventilator in de badkamer. Ze keek naar de frommelige badmat op de natte vloer. Ze zag zijn sneakers in de hoek bij de wasbak.

‘Waar liggen de afhaalmenu's?’ vroeg hij.

Hij kwam dicht bij haar staan en wilde haar vastpakken, maar ze verstarde toen hij zijn armen om haar heen sloeg.

‘Raak me niet aan,’ zei ze.

Ze maakte zich van hem los en liep naar de kast, pakte haar koffer en legde hem op het bed. Uit de badkamer haalde ze haar tandenborstel, haar toilettas en haar make-up. Haar gezicht zag er in de spiegel vreemd en vlekkerig uit.

‘Wat doe je?’ vroeg hij. ‘Wat is er aan de hand?’

Ze kwam terug uit de badkamer en stopte de toilettas en make-up in haar koffer, griste toen de kleren van het bed, legde ze erbovenop en ritste hem dicht. Ze pakte een hemdje dat ze in de kast had gehangen en trok het aan. Ze tilde de koffer van het bed, zette hem op de grond en trok de handgreep uit zodat ze hem achter zich aan kon rollen.

‘Wat doe je?’ vroeg hij nog eens. Hij stond er niet-begrijpend bij. Hij stond daar maar een beetje, met zijn shirt in zijn hand.

Ze pakte de handgreep van de koffer vast en bedacht hoe vreemd hij haar voorkwam, hoe raar het was dat ze een paar uur geleden nog met elkaar naar bed waren geweest. Ongelofelijk.

Ze wist dat ze er verschrikkelijk uitzag en realiseerde zich dat ze dat eigenlijk wel prettig vond. Ze hield van haar opgeblazen gezicht en de woede die het rood kleurde.

‘Ik moet maar eens gaan,’ zei ze vlakjes.

Hij stond daar maar. Hij zei niets.

Ze verliet de kamer en ging naar beneden, het hotel uit. Ze stak over en liep dezelfde weg terug die ze eerder ook hadden genomen. Ze nam het pad naar het kanaal. Ze zag de schaduwen die de straatlantaarns vanaf de straat over het water wierpen. Ze zag de potplanten en de vastgebonden bootjes. Ze voelde hoe het grind onder haar voeten zachtjes knerpte, tot ze de rand van het water bereikte. Ze zette haar koffer neer met de handgreep ingeklapt. Met één hand als ondersteuning ging ze op de brede stenen zitten die langs het pad gelegd waren. Ze liet haar voeten bungelen. Het begon koud te worden. Ze verschoof haar benen tot ze comfortabel lagen en bleef stilzitten, luisterend naar het water dat zachtjes tegen de kademuur klotste.

Annelies Verbeke *Vojtech, Miloslava en Jano*

De auteur staart naar buiten. Het bureau waaraan ze zit wordt tientallen keren herhaald achter de ramen in de andere vleugel van het hotel, aan de overkant van de binnenkoer. De kamers zijn mensloos, op een na, waar een geknield kamermeisje een stofzuigerslang zo ver mogelijk onder een bed duwt. De auteur lijkt de enige aanwezige gast. De andere bezichtigen Praag, vermoedt ze.

Aangestoken door het uitzicht vol herhaling, maakt haar geestesoog een slordige tocht langs vorige verblijven in dit hotel, in deze stad. Acht maanden geleden was ze hier, en het jaar daarvoor, of was het dat daarvoor? Ze voelt ontelbare kleine golven oprukken. Hoe langer ik leef, hoe korter het duurt. Hoe liever ik leef, hoe sneller het gaat. Die aanzwellende ondertoon van paniek, dat onhoorbare krijsen: 'Ik wil niet dood!' - hoe overdreven. Ook die opspattende druppels manische vreugde over het eigen bestaan erdoorheen: overdreven. De auteur besluit het glas halfvol te noemen, zichzelf jong.

Ze heeft trouwens geen tijd voor weemoed. Ze heeft een deadline. En al met iemand afgesproken om te gaan lunchen. Jano heet hij. Gisteren ontmoet. Haar blik glijdt van het witte scherm naar het glazen gebouwtje op het dak van het hotel: een fitnesscentrum. Ook leeg uiteraard. Wie wil zich op zo'n zichtbare plek een rood hoofd gaan zweten?

Dan, toch, wandelen er twee mensen in beeld. Een man en een vrouw, bejaard, en beiden in de witte badjas die ook in de kast achter de auteur hangt. Zijn ze verdwaald? Zwaaien ze naar haar? Het stel staat naast elkaar voor de glazen wand en kijkt onmiskenbaar haar richting uit. Aarzelend zwaait de auteur terug. 'Kom!' of 'Blijf!' gebaren ze nu dwingend. 'Euh,' zegt de auteur. De klank beklemtoont dat ze alleen is in de kamer.

Het grijze koppel keert zich synchroon om, verdwijnt uit het zicht.

De auteur knippert naar het witte scherm. Dan naar het klokje in de rechterbovenhoek. Over een halfuur ziet ze Jano.

Een autoritair geklop op de deur. De bejaarden, van dichtbij een hoofd kleiner dan zij. Verheugd kijken ze naar haar op, ze hebben er zin in. Waarin?

‘Ja,’ vraagt de auteur.

Plotse onzekerheid op hun gelaat. ‘U bent toch de auteur,’ vraagt de vrouw met een Slavisch accent. Haar blote voeten zitten in badstof slippers met de naam van het hotel. De man draagt opgetrokken sokken.

‘Ja.’

‘Het is voor het verhaal,’ zegt de man. Zelfde accent. ‘Uw deadline?’

De auteur staart hen aan.

‘Mogen we even binnenkomen,’ vraagt de vrouw op haar hoede.

Ze zijn oud en breekbaar. De auteur doet een stap opzij, opent de deur wat wijder. Stil schuifelen ze naar binnen, aandachtig kijken ze de kamer rond. Als de blikken van de vrouw en de man kruisen, speelt even een fijne grijns om hun mond.

‘Vojtech,’ zegt de man, de rechterhand met uitgespreide vingers tegen zijn borstkas. ‘Miloslava. Mijn echtgenote.’ De hand rust nu op de schouder van de nogal ronde, glimlachende vrouw.

‘Aangenaam,’ zegt de auteur. ‘Ga toch zitten.’ Ze plukt een bh van het oranje stoeltje in de hoek en schuift ook de bureaustoel bij de kleine bijzettafel. ‘Koffie?’

Terwijl de auteur de waterkoker aanzet, wisselen ze enkele oppervlakkige oordelen over het hotel: schoon, vindt Vojtech, veel werk voor glazenwassers, vindt Miloslava, verzorgd ontbijt, vindt de auteur. Daarna valt het gesprek stil.

‘Dus jullie zijn mijn personages?’ De auteur zet de koffiekopjes tussen hen in. Er zijn maar twee kopjes, dus neemt ze zelf niets.

Vol verwachting knikt het echtpaar haar toe.

De auteur wil hun niet teleurstellen. Bovendien zat ze er al dagen op te wachten tot een personage zich aandienen zou.

‘Dit is een vrij experimenteel verhaal voor mijn doen,’ begint ze. ‘En ik moet nu eigenlijk weg.’

‘Weg?’ schrikken Vojtech en Miloslava samen.

‘Ja, ik heb met iemand afgesproken. Lunchen.’

‘Wij dachten dat er dringend geschreven moest worden.’ Beleefdheid verhindert Vojtech echt verwijtend te klinken.

‘Jullie kunnen wel even hier blijven,’ zegt de auteur.

Opnieuw wisselen de twee een blik.

‘Goed,’ zegt Miloslava ten slotte. ‘We kijken wel wat tv.’

‘Tot zo!’ roept de auteur zonder zich om te draaien.

Jano leidt haar langs een toeristenvrij parcours, over de pleinen die ze al kent van vorige bezoeken en langs elkaar overtreffende gevels. Ze praten over reizen, zijn elk bevriend met een half-Spaans, half-Japanse in Madrid, niet dezelfde - zouden die twee elkaar kennen? Ze lachen, soms uitbundig, verjaren blijkbaar in dezelfde week. De auteur ziet een man met een in zwart papier verpakte viool of ukelele, er zit een breed rood lint omheen. Een beeld uit een gedicht, vindt ze. Zo veel mensen met snaarinstrumentvormige koffers hier, dat viel haar vorige keer ook al op. Hij zegt dat er een zegswijze bestaat die beweert dat elke Tsjech een muzikant is, maar misschien is dat niet langer zo. Ze zijn bij Café Louvre en alles stamt uit een boek van Hrabal, uit een boek sowieso, het vrouwtje dat hun jassen aanneemt bij de art-decovestiaire, het vaste tapijt, de lusters, het gehakt in de paprika en wat ze zeker eens moet proeven: deegballetjes gevuld met pruimen, ze krijgt ze niet op, moet de pruimen eruit halen, die zijn het lekkerst. Sigaretten. Ze geeft hem een boek van haarzelf, vertaald in zijn taal. Hij zet zijn bril op en af, Jano, en heeft ze nog tijd voor een koffie, elders? De auteur heeft alle tijd. Hij helpt haar in en uit haar jas, daarna nog eens, een nog kleiner café, donker, verstopt achter een winkel, banken als in een oude trein, ook weinig Pragenaars kennen het. Dan scheiden hun wegen, zij moet een journalist zien. Hij moet naar zijn zangles. Een zanger? Ja. Barok. En daarna is er het publiek, hij is er ook, de auteur leest voor, er zijn veel lezers, ze moet op de foto, met vier blijven ze over, drinken Pillsner Urquel, roken en lachen. Daar hebben ze het eerder over gehad, Jano en de auteur, dat ze dat delen: tot de laatsten blijven, dat het daar telkens op uitdraait. Gisteren ook. En hij wandelt haar door de nacht naar het hotel. Een late voetganger met een cellokoffer op zijn rug kruist hun pad. Het moet waar zijn, denkt de auteur hardop, elke Tsjech een muzikant, het is een wonder dat ze zonder instrument het land werd ingelaten. Daar moet hij om lachen, en daarna is er nog iets veel grappigers, en dan zijn ze bij de draaideur en is het jammer dat ze niet kan blijven, de mogelijkheid bestaat dat hij over enkele maanden met een koor naar Brussel zal reizen, hun omhelzing is innig, heel stevig, en lang, bedankt, zeggen ze tegen elkaar, dank je, bedankt.

‘Het is vier uur in de ochtend,’ zegt Vojtech vanaf het bed als ze de kamer in glipt. De televisie staat aan, het geluid gedempt, hij houdt de

afstandsbediening in zijn hand, zijn vrouw snurkt naar het plafond. ‘Wie stond je daar in godsnaam te omhelzen?’

‘Hoe weet je dat? Waar moet ík slapen?’

‘Dat ging er teder aan toe!’ Vojtech praat luid, om boven het gesnurk uit te komen. Hij laat een zuinig lachje horen. ‘Ik vind dat jij de laatste tijd wel vaak mannen staat te knuffelen.’

‘Pardon?’

‘Vind je dat zelf niet?’

‘Nee. En wat weet jij daarvan?’

‘Ik ben je personage.’

‘Dus ík ken jóú. Niet omgekeerd.’

‘Wat een onzin.’ Hij staart de auteur aan, ongelovig, rebels, gekwetst.

Het is ook weinig fijnzinnig over personages te beweren dat ze je niet kennen, denkt de auteur. En die plotse verstandhoudingen met onbekenden overkwamen haar inderdaad vaker de laatste jaren. Rijke jaren. Snelle jaren.

‘Jano bleek zo iemand die ik meteen herken, die mij meteen herkent,’ verduidelijkt ze. ‘Het soort eerste ontmoeting dat op een weerzien lijkt. Op het discrete bestendigen van een belofte.’

Ze wil een betekenisvolle stilte op haar woorden laten volgen, maar Vojtech vervolgt meteen: ‘Als je je grenzen maar kent.’

‘Het is niet dat soort verhaal,’ zegt de auteur, die zich boos voelt worden.

Miloslava draait zich op haar zij, houdt op met snurken.

‘Jij bent nooit goed geweest met grenzen,’ gaat Vojtech onverstoord verder. ‘Moet ik voorbeelden geven?’

‘Ik vind dat dit verhaal uit de hand loopt,’ klaagt de auteur moe.

‘Ik vind dat jouw leven uit de hand loopt,’ zegt hij.

‘En ik vind jou een strontvervelend personage!’ De auteur heeft meteen spijt van haar uitval, maar hij blijkt tot het soort te behoren dat aardiger wordt van een belediging.

‘Sorry,’ mompelt hij. ‘Ik heb niets gezegd.’

‘Je hebt wel iets gezegd,’ pruilt zij. ‘En nu moet ik slapen.’

‘Het zal ook wel een beetje projectie zijn.’ Vojtech praat stiller nu, werpt een schuine blik op zijn vrouw. ‘Ik kan je verhalen vertellen uit mijn verleden... Over omhelzingen... Et cetera.’ Hij grijnst schuldig en gulzig. ‘Maar niet nu.’

‘Nee, liever niet,’ zegt de auteur.

‘Ik ben anders wel benieuwd naar die verhalen van jou,’ zegt Miloslava. Ze leunt achterover op haar ellebogen, en staart haar man vol verfrommelde achterdocht aan. ‘Vertel eens wat over die omhelzingen uit je verleden? Je eigen moeite met grenzen? Ik ben benieuwd.’

In de badkamer poetst de auteur haar tanden en wast ze haar gezicht. Vojtech en Miloslava zijn overgegaan op het Tsjechisch, een taal die je niet hoeft te beheersen om te begrijpen dat het om een aanzwellende ruzie gaat.

Ze staan naast het bed tegen elkaar te schreeuwen als ze er, nu ook in badjas, op afstapt.

‘Het spijt me voor je verhaal, maar we moeten gaan,’ besluit Miloslava kordaat.

‘Geen probleem,’ zegt de auteur.

Vojtech rolt enkel met zijn ogen, blijft dan naar de grond kijken tot de deur achter hem in het slot valt.

In de stilte die volgt kruipt de auteur onder de lakens, die nog warm zijn van haar personages. Ze opent de laptop op haar buik, tikt Jano's adres. ‘Je zit in mijn verhaal,’ schrijft ze, en dan nog eens: ‘Bedankt.’ Twaalf uur later, weer thuis, leest ze zijn antwoord: de half-Spaans-Japansen kennen elkaar.

> Lees op revisor.nl een fragment over ‘de auteur’ uit Annelies Verbekes roman Dertig dagen.

Frank Heinen
De plechtigheid

Sinds het gebeurde smeer ik iedere ochtend, na het douchen, zalf op mijn been. Je ziet er bijna niets meer van, het consequent smeren heeft zin gehad. Wat rest, is een wit, rimpelig stuk huid midden op mijn scheen. Haren groeien er niet meer.

De eerste dagen droeg ik een kompres. Douchen deed ik zittend op een krukje, waarbij ik mijn been buiten het douchegordijn hield tot ik kramp kreeg. Af en toe liet ik mijn vingers over het netje glijden. Als ik drukte, deed het zeer. Dichter bij de wond kon ik niet komen.

Jeukt het? vroeg mijn zoon.

Ik geloof van niet, antwoordde ik.

Een paar dagen terug knipte de dokter het netje kapot.

De tube is bijna leeg nu. Ik heb om een nieuwe gevraagd. Eerst opgebeld en toen dat niets uithaalde, ging ik naar het spreekuur om mijn zin te krijgen.

De dokter vond het wel mooi zo. Volgens hem zitten er hormonen in de zalf, die moet je niet blijven smeren als het nergens goed voor is. Ik moest vooral blij zijn met hoe mooi het nu al was geheeld.

Toen ik een tweede keer kwam, hoefde hij de plek niet eens meer te zien. Hij geloofde het wel. Daarna vroeg hij twee keer hoe het verder met me ging en ten slotte keek hij toch nog even naar de plek, kort. Hij zag geen reden voor een vervolgrecept.

Nu nog raak ik soms even de plek aan, maar ik voel niks meer. Ook niet als ik hard druk.

Voor ik onder de douche stap, leg ik het pak klaar op bed.

Het pak is van mijn vader geweest. Toen hij stierf, werd het mijn pak. Zwart, met schoudervullingen die wat scheef in de stof waren genaaid. Het rook nog een beetje naar hem en ik bracht het meteen naar de stomerij.

Mijn vader had twee pakken; in het andere is hij begraven. Ik had liever dat pak gehad. Meer een pak voor alle gelegenheden, ook zwart, maar minder somber, minder versleten ook.

Bij de begrafenis van mijn vader was ik de enige spreker. Het liefst had hij een plechtigheid zonder sprekers gehad, dat wist ik. Hij hield meer van muziek dan van mensen, maar mijn moeder overtuigde me toch iets te zeggen. Ik mocht het kort houden, zei ze. Houd het maar kort. Dat zou hij mooi hebben gevonden.

Ze begon me hints te geven, suggesties, dingen die ik in mijn speech zou kunnen verwerken: gekke voorvallen, citaten van schrijvers en dichters die hij graag las. Ik had mijn vader zelden met een boek gezien, en nooit had ik hem horen spreken over schrijvers of dichters die hij bewonderde, maar het was niet het moment om dat tegen mijn moeder te zeggen. Ik deed wat ze zei en verwerkte al haar suggesties zo goed mogelijk in mijn bescheiden toespraak.

Er zaten nauwelijks mensen in de aula. De broers en zussen van mijn vader waren al lang dood, evenals de schaarse familieleden aan mijn moeders kant. Van de neven en nichten die nog over waren, waren we de adressen kwijt. Zo kwam het dat er in het zaaltje alleen wat mensen uit de straat zaten, aangevuld met een plukje anonieme bejaarden van wie mijn moeder zei dat het oud-collega's moesten zijn.

Vooraan zat mijn moeder, naast mijn vrouw. Twee stoelen verderop zat mijn zoon, die steeds moest gapen.

Zoals altijd op dit soort gelegenheden ging er iets mis, met het geluid dit keer. Toen ik klaar was met mijn toespraak, kwam er een oorverdovend gekraak uit de boxen, en meteen erna een droge knal. Geen van de vier fragmenten klassieke muziek die de begrafenisondernemer ons had getipt, kon nog worden afgespeeld, zodat er direct tot het begraven zelf moest worden overgegaan. De wijziging in het programma zorgde voor onrust, zeker toen bleek dat de dragers nog niet waren omgekleed. De jongens die daarvoor waren ingehuurd, trapten een balletje op de parkeerplaats.

Het duurde tien minuten voor ze in de zaal waren. Die tijd benutten de

overige aanwezigen om mijn moeder, mijn vrouw, mijn zoon en mijzelf alvast te condoleren.

Na afloop kwam de begrafenisondernemer naar ons toe. Hij bood mijn moeder zijn excuses aan, gaf toe dat de geluidsinstallatie al langer aan vervanging toe was.

Nu, zei hij, gingen ze er echt werk van maken.

Mij stelde hij voor om tien procent van de prijs af te halen, maar ik zei dat dat niet nodig was. En mijn moeder voegde eraan toe: ‘Het is goed zo.’

Een halfjaar later ging ook mijn moeder dood. Zenuwen. Eenzaamheid. Die waren haar te veel geworden. Op haar begrafenis vertelde ik het verhaal van mijn vaders teraardebestelling. Hoe ze hem nog een laatste keer had willen toespreken zonder het woord te nemen, en wat dat over haar zei.

De geluidsinstallatie was inmiddels vervangen.

Ik was getrouwd, kreeg een kind en verloor mijn ouders. Dat zijn zo'n beetje de highlights van mijn leven. Miljarden mensen kunnen hetzelfde zeggen.

Ik maak niet veel mee. Misschien komt dat omdat ik er niet naar op zoek ga, naar gebeurtenissen, naar spektakel. Aan de andere kant: de gekste dingen kunnen je overkomen zonder dat je er ook maar iets aan kan doen. En ook die dingen gebeuren me niet.

Het pak past, ook al was mijn vader vijf centimeter langer dan ik. Het moet hem krap gezeten hebben.

Ik heb één paar dure sokken. Die trek ik aan. Daarna mijn schoenen: ook prijzig. Zelden gedragen.

Door de stof van de broek heen voel ik aan de plek op mijn been.

Mijn vrouw draagt een zwarte jurk, ze heeft hem speciaal voor de gelegenheid aangeschaft bij een winkel waar ze eerder niet naar binnen durfde. Nu wel, nu is alles anders, nu is ze mijn vrouw. Dat was ze al langer, maar nu betekent het wat.

Ze eet een cracker met kaas. Op tafel staan twee glazen sinaasappelsap.

‘Je ziet er mooi uit,’ zeg ik.

‘Ik zet ook nog een zonnebril op,’ antwoordt ze. ‘Het wordt prachtig weer.’

Ik kijk naar buiten. Schemer. De dag komt straks pas.

We ontbijten en bestuderen allebei een deel van de krant. We zeggen weinig. Na de tweede cracker ruilen we van katern.

‘Je staat erin,’ zegt zij.

‘Ik heb het gezien,’ zeg ik.

‘Toch bijzonder.’

‘Gaat hij niet mee?’

‘Kennelijk niet.’

‘Ach, ik snap het ook wel,’ zeg ik, terwijl ik een groen cupje in de Nespresso-machine druk. Ik duw de hendel naar beneden. ‘Het wordt vreselijk.’

De koffiemachine begint te ratelen. Zij zegt: ‘Toetsweek, zei hij.’

Iedereen liegt. Ik lieg, zij liegt, hij liegt; iedereen. Ik ben er niet uit wie het meest liegt, dat doet er ook niet toe. Liegen is geen wedstrijd. We liegen niet omdat we de waarheid niet aankunnen, maar omdat we bang zijn dat de ander de waarheid niet aankan.

We drinken koffie en poetsen onze tanden. Dan moet zij nog even naar de wc. En dan ik nog eens.

‘Ben je zenuwachtig?’ vraagt ze. Als ik niet antwoord, zegt ze: ‘Je ziet er goed uit. Aantrekkelijk.’

We kennen elkaar al lang. Hoelang?

De bel gaat, de chauffeur die ons zal brengen staat voor de deur.

Vreselijk lang.

‘Kom even binnen,’ zegt zij. ‘We zijn bijna klaar.’

De chauffeur krijgt koffie, hij wil er niks bij.

Ik ga tegenover hem zitten. Mijn vrouw draaft door de kamer, het geluid van haar hakken op de houten vloer.

‘Vrouwen,’ zeg ik.

De chauffeur ruikt naar aftershave. Hij nipt van zijn koffie, zegt dat hij thuis precies zo'n apparaat heeft. Als ik hem vraag of hij weet welke smaak hij drinkt, knijpt hij zijn ogen dicht en slurpt.

‘Capriccio,’ zegt hij. ‘De groene.’ Ik knik. Ik ben onder de indruk, maar laat het niet merken.

Onwillekeurig gaat mijn hand in de richting van mijn rechterscheen. Boven ons valt iets om.

‘Mag ik u wat vragen?’ vraagt de chauffeur. Hij wil met me op de foto, ik hoor het aan de toon van zijn stem.

We gaan op de foto. Zijn arm over mijn rug en zijn hand op mijn schou-

der, de aftershavelucht dringt zich op. Het duurt maar kort en hij is er blij mee.

‘Laten we gaan,’ zegt mijn vrouw. Over haar rechterschouder draagt ze een tasje dat ik niet ken. ‘Anders komen we te laat.’

Op de meeste begrafenissen is de dode de eregast. Vandaag ben ik het. En ik leef nog.

Onze aankomst wordt gefilmd, er zijn fotografen, de burgemeester omhelst ons alsof we oude vrienden zijn. Mijn vrouw draagt haar zonnebril en ze heeft haar nagels gelakt.

In een zaaltje naast de kerk worden we voorgesteld aan allerlei mensen, die in een rij staan opgesteld. De familie van de overledene is er ook bij. De sfeer is opgetogen, het gebeurde is al bijna twee weken geleden, de mensen zijn uitgerouwd. Ze hebben zin om vrolijk te zijn, ook al is het een begrafenis.

Namen worden genoemd, handen geschud. Iemand wrijft over mijn rug.

Het is warm.

Door het raam zie ik mijn vrouw. Ze rookt een sigaret, haar zonnebril zit boven op haar hoofd. Ik weet niet of ik haar eerder heb zien roken. Waarschijnlijk niet. Het staat haar. Naast haar zie ik twee vrouwen, ook allebei met een zonnebril in het haar. In het gelige strijklicht van de ochtend worden de vrouwen leeftijdsloos, de mijne ook. Ze is mooi, van een afstandje, mooi op een onsympathieke, harde manier.

De handen van de vrouwen glijden bewonderend over de jurk.

‘Hoe gaat het nu met u?’ Een nabestaande. Een nichtje, geloof ik.

‘Naar omstandigheden...’ begin ik, maar de zin loopt vast en ik moet opnieuw beginnen. ‘Het gaat. Alleszins redelijk.’

‘Het is net een film,’ zegt het nichtje. Ze draagt haar blonde haar in een vlecht, die als een klein dier in haar nek ligt.

‘Ja,’ zeg ik. ‘Een thriller.’

Het nichtje knikt, ze peutert iets onder haar nagels vandaan. Als ze mijn dochter was, zou ik er iets van zeggen.

‘Ik ben altijd bang dat zoiets gebeurt,’ gaat ze verder. ‘Je denkt: wat als mij zoiets overkomt? En dan gebeurt het haar,’ ze gebaart in de richting van de kerk. ‘Dat je zeker weet dat je doodgaat. Ik heb het op stations, vliegvelden. Dat je denkt: nu gebeurt er iets, en dan ben ik er geweest. En

altijd als je die gedachte hebt toegelaten, gebeurt er niks. En dan, als je er niet op verdacht bent, schieten ze je dood. In een nachtwinkel. Wie gaat er nou dood in een nachtwinkel?'

Ik gluur over haar schouder naar de burgemeester, die glimt. Het is ook warm. Als hij in mijn richting kijkt, wend ik mijn gezicht af. Ik zie nog net hoe hij zijn koffiekopje naar me heft alsof het een glas champagne is.

'Ik weet niet of een zinvolle dood bestaat. Wat weten wij nou van de dood? We hebben er geen ervaring mee. Als ik onzin praat moet u het zeggen, hoor. Het is zo'n gekke dag, zoveel emoties. Verdrietig, maar ook weer mooi. Omdat u er bent.' Haar rechterooglid trilt razendsnel.

'Aan bang zijn heb je niets,' zeg ik.

'Wat vreemd is,' zegt ze, 'u bent de enige die weet wat zij heeft meegemaakt. Wij kunnen ons daar niets bij voorstellen. U kende oppi-oma niet, nooit gezien, maar tegelijk kent u haar nu misschien wel beter dan iedereen hier. Op zo'n moment, dan kijk je recht in iemands ziel, denkt u niet? Hebt u in oppi-oma's ziel gekeken?'

Dus geen nichtje. Of misschien toch. Buiten schiet mijn vrouw haar opgerookte sigaret het plein op. Het meisje met de vlecht praat door, maar ze is mijn aandacht kwijt. Heel in de verte hoor ik haar praten, over de problemen in het basisonderwijs.

'Sorry,' zeg ik, 'sorry. Het spijt me.'

Ik loop de ontvangstruimte uit, de gang op. Onderweg stoot ik tegen een paar mensen, mijn billen raken die van een dame met een grote hoed. Plotse zachtheid, aangenaam en afschuwelijk tegelijk.

'Sorry, pardon.'

Op de gang is het nauwelijks koeler. Buiten, aan de andere kant van de glazen deur, zie ik de chauffeur. Hij heeft een telefoon aan zijn oor. Ik steek mijn hand op, probeer hem te wenken. Als hij me ziet, zwaait hij terug.

Op de wc leun ik met een hand op het apparaat dat je handen droog blaast. Met mijn vrije hand voel ik aan de plek op mijn been. Ik moet heel hard drukken voor ik iets voel. Voor de zekerheid druk ik ook nog even op dezelfde plek op mijn andere been.

Ja, die voelt anders.

Ik heb maar weinig rare dingen gedaan.

'Doe eens iets geks,' riep mijn vrouw soms, 'iets onverwachts. Verras

me.’ In plaats van om uitleg te vragen, ging ik haar krampachtig verrassen. Een bos bloemen, een reservering in een nieuw restaurant. Volgens haar gold dat soort dingen niet als verrassing. Het waren attenties. Aardigheidjes.

‘Wat wil je dan dat ik doe?’ vroeg ik.

‘Iets echt geks, iets wat spontaan in je opkomt, iets krankzinnigs, iets wat niemand ziet aankomen. Iets wat helemaal niet kan, maar wat je dan gewoon toch doet.’

Ik vroeg om voorbeelden, maar die gaf ze niet. Dan was de verrassing eraf, beweerde ze. Om eerlijk te zijn geloofde ik niet dat ze die voorbeelden werkelijk paraat had. Zelf is ze helemaal niet verrassend. Blij toe. Om haar een plezier te doen trainde ik mezelf in het laten opborrelen van spontaniteiten, van gekkigheid. Meestal kwam er niks, en als er iets kwam, dan waren het plannen die - als ik ze daadwerkelijk ten uitvoer had gebracht - haar een boel verdriet zouden hebben bezorgd. Ik weet dat er mensen zijn die zo leven, hun impulsen volgen, hun bestaan laten dicteren door opwellingen, met het instinct als betrouwbare metgezel.

Via de garderobe en een klemmende deur loop je zo de kerk in.

Het is er kil, de kou van de voorbije winter ligt hier nog zorgvuldig opgeslagen. Door de modern gebrandschilderde ramen valt licht naar binnen. In stralenbundels die als vanillekleurige kokers schuin in de ruimte staan, kun je het stof zien zweven.

Midden in de kerk staat de kist, met daarin de dode van de dag.

Mijn vader was mijn eerste dode. Het leek wel alsof hij in die paar dagen na zijn overlijden nog snel vijf jaar ouder werd. Een dame van het uitvaartcentrum vroeg of ‘wij onze geliefde wilden aankleden voor zijn laatste reis’. Mijn moeder schudde haar hoofd, daar had ze geen zin in. En ik zei: ‘Nee, dank u.’ We sorteerden alleen de kleren en legden die klaar op bed.

‘Onderbroek met of zonder pijpjes,’ vroeg mijn moeder. Daarna hield ze een bolletje sokken omhoog. ‘Zwart? Of donkerblauw?’

Terwijl mijn vader werd gewassen en ingesmeerd door twee bleke mannen van de begrafenisonderneming, wachtten mijn moeder en ik in de keuken. We dronken thee. Eenmaal opgebaard zag mijn vader eruit als een museumstuk waar je alleen halt bij houdt als het in de eerste zaal tentoongesteld is.

Een paar maanden later, toen mijn moeder aan de beurt was, merkte ik dat zelfs het overlijden van een ouder went. Dit keer kwam slechts een van de twee bleke mannen, zijn collega had nu ander werk. Iets in de IT, hij verdiende bijna het dubbele. De bleke man vroeg of ik hem wilde assisteren. Veel stelde het niet voor. Mijn moeder voelde niet zozeer koud aan als wel hard. Zo dun was ze dat ik haar verstijfde spieren door de verdroogde huid heen kon voelen. Toen de man haar uitkleedde, vergat ik de andere kant op te kijken. Ze kreeg een jurk aan, van gebroken wit. Een zomerjurk. Ze gaf bijna licht in die jurk, met die bleke huid en dat dunne, briewitte haar, waarvan tijdens het wassen hele plukken hadden losgelaten. Ik ging voor haar staan, keek naar mijn moeder en zei: 'Er moet nog wat bij.' Net zo lang groef ik in de plastic zakken die voor het Leger des Heils waren bestemd tot ik de donkerblauwe blazer vond die ze ooit had aangeschaft, voor iets wat niet doorging.

Dezelfde mensen kwamen, en zeiden ongeveer dezelfde dingen.

Vredig, dat woord keerde nogal eens terug.

Het enige wat ik me met zekerheid herinner van die laatste avond van mijn dode moeder in haar eigen slaapkamer, is dat ze er verre van vredig uitzag, ook niet als een museumstuk, zoals mijn vader. Meer een slordig opengescheurde verpakking. Als ik nu aan mijn moeder denk, zie ik de overleden versie.

Voor de kist zet ik me schrap voor de emoties, maar er komt niks.

Mevrouw Pruijn ligt een halve meter van me vandaan, ongeveer net zo ver als we in de hoek van de nachtwinkel van elkaar verwijderd waren.

Ik kwam alleen een flesje bier kopen. Eentje. Zomaar een woensdag. Mijn vrouw was naar een vergadering, mijn zoon zat op zijn kamer. En ik kon opeens nergens anders meer aan denken. Het was misschien wel vijf jaar geleden dat ik had gedronken, ik heb het niet zo op alcohol. Mijn vrouw wel, mijn vrouw heeft drie wijncursussen gevolgd.

De zin in bier overviel me, plotseling kon ik de smaak terughalen, de behoefte maakte mijn mond droog en mijn lijf onrustig.

'Even een boodschap doen!' riep ik onder aan de trap.

Op straat dacht ik: dit is nou eens onverwacht. Een man die zijn impulsen volgt. Spontane vent. Terwijl ik de hoek omsloeg, geloofde ik dat je het aan me kon zien, dat ik losser liep dan anders, soepeler. In de spiegeling van de ruiten bestudeerde ik mezelf. Ja hoor: onmiskenbaar soe-

peler. In de nachtwinkel aarzelde ik een tijdje voor het schap met alcoholhoudende dranken. Er bestaan veel verschillende soorten bier. Merken waarvan ik nog nooit had gehoord. Ik greep verschillende flesjes uit het schap, bestudeerde ze en zette ze weer terug. De zin in bier was al over zijn hoogtepunt. Nog even en ik hoefde niet meer.

De eigenaar, een Pakistaan natuurlijk, hield me vanachter zijn kassa in de gaten. Hij droeg een winterjas. Toen ik uiteindelijk toch een flesje - eentje met een sober etiket - had uitgezocht, bedacht ik dat het wel een uur zou duren voordat het bier koud zou zijn. Dan zou de zin weg zijn. Het moest nu, ik moest nu bier drinken.

‘Hebt u ook koud bier?’ vroeg ik de man achter de kassa.

Hij gebaarde naar een koeling in de hoek van de winkel.

‘Alleen Heineken?’ vroeg ik. Heineken, dat moest je niet hebben, dat wist ik nog wel. Heineken, uilenzeik.

‘Alleen wat in koeling is, is Heineken.’

Ik liep naar achteren en deed een greep. IJskoud. Bij de kassa viste ik mijn portemonnee uit mijn jaszak, toen een oude vrouw zich langs me wrong. Dat ze mevrouw Pruijn heette, wist ik nog niet.

‘Verkoopt u ook pleisters?’ vroeg ze.

‘Placemats?’ vroeg de man.

‘Mevrouw, ik ben wel eerst.’

‘Ik wil alleen weten of ze pleisters hebben. Ik woon hiernaast. Pleisters!’

‘Hoeveel is het?’ vroeg ik.

‘Ik woon hiernaast,’ herhaalde de vrouw.

‘Ik weet niet, pleisters,’ zei de man en hij nam het groene blikje in zijn hand, woog het, alsof hij zo de prijs ging bepalen.

Voor wat er daarna gebeurde, is iedereen die het wil weten afhankelijk van mijn herinnering. Wat ik me herinner, is dit: een man met een bivakmuts. Accentloos Nederlands, zoals dat in opsporingsberichten heet. Het stelde me op een absurde manier gerust, dat accentloze. Gewapper met een pistool - de politie zou later zeggen: een revolver. Een hoge stem, en losse woorden die maar geen zin wilden worden.

‘Zitten!’ gilde hij. ‘Zitten! Achterin!’

Hij dirigeerde ons achteruit met zijn wapen. Uit de vrouw ontsnapten zachte, piepende geluidjes, als van een oude deur, terwijl we ieder plaatsnamen op een sixpack van anderhalveliterflessen mineraalwater.

Een enorme dreun. En nog een. Met twee gerichte knallen schoot de man de bewakingscamera's aan gort. Er verspreidde zich een kruitgeur door de winkel en overal in mijn lijf begonnen spieren zich als gekken samen te trekken.

‘Is dit een aanslag?’ fluisterde mevrouw Pruijn. Ze beefde.

‘Geef me geld!’ riep de jongen met zijn hoge stem. ‘Geld! Money!’

De eigenaar van de nachtwinkel keek me aan. Kort, te kort om zijn blik te kunnen lezen, maar lang genoeg om te weten dat die voor mij was bedoeld. Meteen daarna wierp hij het blikje Heineken in de richting van de bivakmuts.

‘En juist nu zijn wij gebaat bij hoop. Bij hoop en liefde in onze harten. Want het is in het hart van onze stad dat wij zijn getroffen.’

De burgemeester kijkt vanachter de katheder in mijn richting en glimlacht. De zon staat nu precies zo dat de stralen zich door het glas op mij storten.

‘Tegenover haat plaatsen we liefde, tegenover angst plaatsen we vertrouwen en tegenover wanhoop zetten we hoop. Vandaag herdenken wij mevrouw Pruijn, we rouwen om een groot verlies, maar tegelijk vieren wij de hoop, hier aanwezig in de persoon van Gerard Sleutelaar.’

De burgemeester pakt zijn papieren en loopt terug naar zijn plek. Er volgt een vreemde stilte. De stilte van mensen die willen klappen, maar zich bedwingen. Anderen klappen kort, of zacht, om hun instemming te laten blijken. Een mevrouw twee rijen achter mij zegt hardop: ‘Mooi.’

Ze hebben me de afgelopen dagen meermaals verzocht om ook iets te zeggen op de plechtigheid. Gesmeekt, eigenlijk. Ik weet niet wie ‘ze’ waren, maar ze hadden mijn nummer en ze bleven bellen. Het hoefde niet lang te duren. Het hoefde niet eens over mevrouw Pruijn te gaan. Gewoon, nog eens in het kort vertellen hoe het allemaal was gegaan. En vooral ook wat ik daarbij had gevoeld.

Direct na afloop van de overval - die iedereen buiten ‘gijzeling’ was gaan noemen - werd ik op de stoep verhoord door twee politieagentes. Een oude en een jonge. Ze vroegen me wat er was gebeurd, wat ik had gezien. Het was belangrijk, ik was de enige overlevende, ik moest iets zeggen.

De jonge sloeg me in het gezicht.

Ik rilde en zei dat ik vlakbij woonde en dat ik naar huis wilde. Dat ging niet, ik moest naar het ziekenhuis, ik was gewond. Een schampschot,

maar toch. Pas in de ambulance zag ik de wond, en pas toen begon het been te gloeien.

Thuis zat ik veertig minuten onder de douche, mijn getroffen been op een kruk. Mijn vrouw ‘handelde alles af’, zoals dat heet. Het werd al licht toen het rillen stopte. Ik moest op de bank komen zitten, ik moest thee drinken, ik moest rustig worden.

‘Wat is er nou allemaal gebeurd?’ vroeg ze.

Ik weet niet waarom ik vertelde wat ik vertelde. Misschien omdat ik zo lekker lag, met mijn hoofd op haar schoot en haar hand op mijn haar en de hete mok op mijn buik. Misschien omdat ik in shock was. Misschien omdat het zo gebeurd zou zijn als het me eens meegezeten had. Misschien omdat een kans als deze zich niet snel nog eens zou voordoen.

De volgende dag stond ik op internet. Een dag later in de krant. *Ik wist niet wat ik deed*. Iemand schreef: ‘Menselijk schild.’ *Ik gooide me ervoor*. Iemand anders schreef: ‘Held’. Dat woord sloeg aan, mensen houden van helden. Ik kon alleen nog maar herhalen wat ik al had gezegd, ik vertelde het steeds sneller, het verhaal was een weg waarop je alleen maar rechtdoor kon, tot het eind.

De overvaller - zomaar een junk - werd in stilte begraven en wat er over was van de nachtwinkeleigenaar ging terug naar India.

India, niet Pakistan.

Als de plechtigheid op haar einde loopt, fluister ik: ‘Ik wil zo meteen naar huis.’

Mijn vrouw schudt haar hoofd. Dat gaat niet. Ik moet niet zo bescheiden zijn. Er is eerst nog een borrel, en dan een diner. En de BBC is er ook, speciaal voor mij hierheen gekomen. Van naar huis gaan kan geen sprake zijn.

Mensen gaan staan, proberen zich door de smalle bankjes naar het middenpad te dringen. Ik zit in de weg, druk zo hard als ik kan op de plek op mijn been.

‘Heb je toch weer last?’ vraagt mijn vrouw.

‘Nee.’

‘Loop dan door.’

> Lees op revisor.nl een satellietverhaal.

Emily Kocken *Stewart*
Over de smaak van plastic en Proustiaans luchtverkeer

Meteen iemand aanspreken, vond moeder, dan dood je de tijd op een gepaste manier. Zit je al in het vliegtuig? Ja, had Elena gezegd, op weg naar jou. Helaas. Dat laatste woordje hield ze net op tijd binnen.

'En wat ze je te eten en drinken geven, aanvaard je dankbaar.'

O ja? Elena dacht aan de volgevroten lijven in de lucht, wat een noodlanding dat zou geven. Ze stonden nog aan de grond en rondom haar nam het geroezemoes van de andere passagiers af. Ze wilde haar mobiele telefoon op speaker zetten, de stem van haar moeder frank en vrij in de romp van het vliegtuig laten klinken, gratuite wijsheden die generaties lang op vrouwen waren neergedaald als manna uit de hemel. De mens was wat hij at, en voor meisjes gold dit helemaal. Ze durfde niet. Bewoog haar hand met telefoon langzaam omhoog, in de verleiding het ding te droppen, ontlokte een glimlach aan de man die naast haar zat. Ze raakten aan de praat. Zijn naam ging verloren in het lawaai van het opstijgen.

Maar hij was een klager. Hij had last van zijn nekkussen, een opblaasbare kingsize rookworst bekleed met een stofje dat er lekker zacht uitzag, een soort suèdine. Hij sloeg geen laptop open, zoals andere passagiers binnen een minuut na hun nesteling deden, en had geen boek, e-reader of mobiele telefoon bij zich. Op het laatste moment voor vertrek was ze zelf bijna gezwicht voor de verleiding om de net verschenen hertaling van een deel van Prousts *À la recherche du temps perdu* van de koffietafel te grissen, een dundruk uitgave van bijna duizend pagina's. Onderzoek naar verloren tijd, een nuttige bezigheid in deze onzekere tijden. Het postuur van de buurman deed haar aan papa denken, een lange lijs, redelijk zwaarlijvig, moest ook worstelen in vliegtuigen om zijn benen een plek te geven.

Hij klonk nerveus.

'Wat denk je, zouden we op tijd een echte maaltijd krijgen?'

Hij had trek. Zin in een snack. Honger. Het maakte hem niet uit wat ze hem voorschotelden. Elena wees stug naar de brochure die uit de opbergtas op de leuning stak.

‘Volgens mij is er van alles te koop. Je kunt je helemaal klem eten hierboven.’

Zelf had ze voor opstijgen gedaan wat ze moest doen; de veiligheidsvoorschriften bestudeerd, het airmilesprogramma gelezen, de bonusaanbieding nagerekend op werkelijk voordeel, de pocherige ‘feiten & innovatie’-lijstjes nagelopen over de toestellen waarmee gevlogen werd. American voerde een vlucht uit die ze geboekt had bij Finnair, en met het kleinste model Boeing ging de reis vanuit haar Amsterdam naar Philadelphia, waar haar moeder woonde. Een bescheiden toestel. In hun vliegtuig was alles absurd klein, de stoelen, de raampjes, het gangpad smaller dan verantwoord leek.

Tijdens een vlucht aten de meeste mensen te veel. Onbewust rekenden ze op een slechte afloop. Het einde. Hoog en droog woog vooral het hier en nu. Een vliegtuig vol hongerige doemdenkers. Elena zuchtte. In een artikel dat ze pas had gelezen, ging het de schrijver vooral om apocalyptisch taalgebruik in de samenleving. Vraatzucht was slechts een vehikel om zijn visie voor het voetlicht te brengen. Ze probeerde rustig na te denken terwijl de eerste maaltijd werd uitgeserveerd, overdadig, klassiek vliegtuigvoer, overdreven verpakt, in plastic en papier.

‘Eet je niet?’ vroeg haar buurman. Hij at met smaak.

‘Hier. Voor jou.’

Hij wees naar een ouderwets Hollands kaaswafeltje op de rand van zijn dienblad. Elena keek. Waar was *haar* koekje? Op beide dienbladen was het bovenaanzicht aan het begin van de maaltijd toch precies hetzelfde? Of liet haar geheugen haar nu al in de steek?

‘Alsjeblieft, meisje.’

Hij drong aan. Was ze klein geweest dan had het wafeltje haar met een lachend gezichtje aangekeken, oogjes, smileymondje, twee gaatjes voor de neus, onderdeel van een ‘happy’ kindermenu. Die tijd lag in het verleden. Ze was geen kind meer. Ze keek naar het kaaskoekje. Het ding was een tijdbom, in de maag kregen de delen nauwelijks de kans om te verteren, ze zwollen gevaarlijk op, gretig als sponsjes. Goor. Ze duwde met een vinger op het plastic waarin de wafel gevangenzat. Krakende geluidjes kwamen vrij. *Happy Cheese* was zijn naam, de fabrikant heette *The Flying Dutchman*.

‘De kaas is nep,’ begon Elena voorzichtig. De buurman wilde net

een slokje van zijn rode wijn nemen. Hij zette het glas aandachtig neer.

‘Nou ja, nep, een onduidelijke substantie. Nep is slechts een woord. Over echtheid valt te twisten. De kleur is gewoon de kleur van kaas.’

‘Fout,’ riep Elena, harder dan ze van plan was, ‘het is een smerige piskleur.’

Haar buurman verslikte zich in zijn wijn. Sloeg een hand voor de mond in een poging om het binnen te houden, gaf na enkele tellen hoesten op en spuugde rood op de lichte rugleuning van de stoel van de passagier voor hem. Beduusd keek hij Elena aan.

‘O jee,’ zei Elena blozend. Wat vreselijk, wilde ze zeggen. Sorry. Maar ze zei niets.

Een serveertrolley passeerde met piepende wielen, voortgeduwd door twee stewards die hen eerder hadden bediend. De een was een wat oudere man, de ander jong, echt een jongen nog. Hij droeg een fraai uniformjasje dat Elena aan het uniform van Mr. Spock uit *Star Trek* deed denken. De smalle opstaande kraag, twee spierwitte strepen die vanaf beide schouders naar het midden van de borstkas liepen. De trolley stopte op enige afstand en de stewards begonnen zachtjes met elkaar te praten. De oudere wees in de richting van de cockpit, de jongere schudde zijn hoofd. Het protocol werd niet gevolgd, dat was duidelijk.

Hij was haar eerder opgevallen toen zij samen met haar medepassagiers in de vertrouwde polonaise het vliegtuig instapte. Vreemd. Bestond het team bij de incheckbalie voor de gate uit mannen en vrouwen, in het vliegtuig waren het slechts mannen die meededen aan het welkomstritueel. Een nette rij, op hun gezichten een uitdrukking die het midden hield tussen trots en onverschilligheid; militair. Ze zagen bleek, alsof daglicht niet aan hen besteed was, en bewogen nauwelijks, op eentje na - en hoe! De jonge steward. Als laatste opgesteld maakte hij een buiging toen ze hem naderde, en eentje bij het passeren, en nog een, overdreven, alsof hij aan het oefenen was. Ze had het wonderlijke gebaar met een hoofs knikje geaccepteerd, wist niet hoe ze anders moest reageren. Stapte daarna een stuk vrolijker door het gangpad. Achter haar rug klonk gelach. Ze keek niet om.

De vlek op de stoel greep langzaam om zich heen. De bekleding te licht voor het gebruik waar deze stoelen aan onderworpen waren. De buurman verschanste zich in zijn nekkussen, afwachtend, moest ze nu excuses maken? Elena woog de situatie. Evalueerde de grofheid waarmee ze het extraatje weigerde. Wilde ze het wafeltje stiekem voor zichzelf bewaren? Misschien was het op een gegeven moment ergens goed voor. Noodrantsoen. Om iets te doen te hebben tijdens de paspoortcontrole op Logan International Airport. Soms duurde het uren. Vorig jaar was ze flauwgevallen nota bene, na eindeloos geschuifel door een labyrintische afzetting van piketpaaltjes met die akelige zwarte linten ertussen. Ze kwam bij op een stoel in het kantoor van Customs. Tegenover de douanier, een magere man die bezorgd haar pols bleef opnemen met een stopwatch, kon ze zich niet meer inhouden: ‘Dat vliegtuigvoedsel is vergif, ze behandelen ons daarboven als varkens.’

Het was alsof haar moeder in haar lichaam was getreden, de vleesgeworden verontwaardiging, geëvolueerd door generaties aan dwingende overtuigingen. Ze had de man stom aangekeken na haar uitbarsting en hij keek terug met een mooie, ernstige blik tot de tranen in haar ogen prikten. De gebruikelijke testvragen, had ze iets aan te geven, bij wie verbleef ze, wat was het doel van haar verblijf, ze bleven achterwege. Ze kon gewoon doorlopen. Uitval van vitale lichaamsfuncties is de garantie voor een soepele intocht in een vreemd land.

Ze keek naar de vlek op de stoel voor haar buurman. De stof die versleten om de rugleuning spande. Het vocht. Een paar stoelen verder waren beide stewards druk met het ophalen van het eerste rondje afval, de papiertjes, zakjes, bekers die ze kort daarvoor vol eten en drinken aan de hongerige en dorstige mensen hadden uitgedeeld. Ergens was het jammer, vond Elena, dat mannen in snelheid bij de vrouwen achterbleven, de rust van hun handelen was zeker fijn, de efficiëntie diende het eigenbelang. Maar waar waren de vrouwen als je ze nodig had? Een stewardess had de proestbui van de arme man van mijlenver gehoord, was over de stoelen gesprongen. Een beetje vrouw in de professionele dienstverlening wist in exact welke fase van de reis de passagier was beland. Een profetische gave.

Kritisch bekeek Elena het wafeltje, onder het glimmende cellofaan was de lucht vacuüm gezogen, een eetbaar object dat geen lucht

mocht krijgen tot het moment van vernietiging was aangebroken. In de boeken van Proust, vertelde vader voor het eerst toen zij nog op de middelbare school zat, en mama voor een paar maanden op reis was, was het een feest voor de zintuigen, je hebt vast op school gehoord van het beroemde koekje van Proust. Nee, dat had ze niet, en dat lag niet aan de leraren. Ze wist heus wel wat van literatuur, de beroemde, de klassieke, de onsterfelijke. Hij gaf niet op, ze wist toen nog niet dat hij er steeds weer over zou beginnen.

'De madeleine, meisje, zodra je het boek gelezen hebt, blijf je de smaak herinneren.'

'Sorry papa, hoe werkt dat dan? Details? Geur? Structuur?'

'Foei! Wat een lelijk woord. Zou een genie als Proust nooit gebruiken.'

Of dit waar was of niet, bij papa wist ze dat nooit op het juiste moment. En later een fout aantonen, was volgens hem ongepast.

Opnieuw was het de buurman die haar afleidde. Hij was na zijn hoestbui weer op het voedsel gedoken, at ogenschijnlijk onverstoorbaar verder. Op een van zijn handen een rode vlek. Het wafeltje aan de rand van zijn dienblad, overbodig. Elena dacht na. De conversatie was opgedroogd en dat was niet de bedoeling. Wat kon ze nog zeggen na haar vet en zout en kunstmatigheid en chemicaliën?

'Het was een grapje.'

'Hm. Is prima, meisje. Eet toch wat.'

Een gemompelde instemming, gevolgd door een aansporing, alsof ze zijn gedachten had gelezen en hij dit wel wist, en woorden tussen hen eigenlijk onnodig waren. Toen herinnerde ze zich dat het bij een gedachte was gebleven die niet was uitgesproken. Twee vreemden die kibbelden om een kaaskoekje, meer waren ze niet.

'Pardon.'

Iemand schraapte zijn keel. Het was de jonge steward. Hij hield beide handen op de rug, de kin een weinig opgeheven. Uit zijn houding sprak een merkwaardig soort misprijzen dat niet bij zijn jeugdige leeftijd paste, vond Elena. Het karretje achter hem puilde uit, dienbladen lagen gestapeld bovenop. De oudere steward liep op een drafje van hen vandaan, een overvolle vuilniszak torste hij met moeite boven zijn hoofd. De jonge steward keek zijn ijverige collega bewonderend na en zuchtte diep. Kennelijk stond hij al een tijd naast hun stoelen

in het gangpad te wachten. Toen hij merkte dat hij Elena's volledige aandacht had, stak hij zijn hand uit.

‘Geef maar hier.’

Een jongensstem, geen verrassing. Haar afval, graag. Ze schudde het hoofd, nee, kijk, alles lag er nog. Het was haar niet gelukt om het op te eten.

‘Niet gelukt.’

Hij echode haar woorden machinaal. Zijn ogen gingen over de snackbakjes, de papieren zout-en-pepersachets op hun beurt in plastic verpakt, als een filmcamera die vanuit de hoogte het landschap afspeurt, superieur aan de dingen daarbeneden. Elena volgde zijn blik, hoelang hij stilstond bij de cheesecake, het doosje eromheen. Wat zou hij denken, deze mensmachine; vond hij het belangrijk dat het materiaal van het doosje om de cake van hard plastic was, dat de vorm van de doos een stuk kaas moest voorstellen? Ze voelde zich onrustig worden en begon snel te praten, sneller nog dan de twee stewards net met elkaar deden tijdens hun geheimzinnig onderonsje, en het bloed suisde in haar oren; dat gebeurde vaak vlak voordat ze viel, en de kans was groot dat ze weer zou vallen, een uitval, ja, letterlijk, van haar organisme, en misschien was alles dan voorgoed opgelost. Hij bleef streng naar haar dienblad kijken en ze praatte en praatte, de mini-bestekset mocht mee, zei ze kleintjes, tijdens de vlucht zou ze het zeker niet gebruiken en thuis had ze bestek genoeg.

‘Thuis?’

Zijn stem sloeg over. Was hij boos of wat? Wacht even, mijnheer. Schrap thuis. Foutje. Op haar bestemming, in het huis van haar moeder, bedoelde ze. In de keuken. In de, eh, bestekla om precies te zijn. De zinnetjes en excuses klonken onoprecht, alsof ze opzettelijk loog. Het was echt waar dat ze naar haar moeder ging, maar dat ging hem niets aan. Snotjoch.

Ze voelde een belletje spuug op haar lip. Veegde het weg. Zou ze gaan huilen in het openbaar dan zeker niet om zoiets banaals als versmaad vliegtuigvoedsel.

‘Excuse me.’

De buurman. Hij klonk boos. Zijn buurvrouw was nog aan het eten. Zie je dat niet, jongeman? Dankbaar keek Elena op. Hij knikte haar toe, subtiel, een minimale beweging van zijn hoofd. Ze maakte kauwen-

de bewegingen met haar kaken, terwijl haar handen nerveus zochten naar een vervolg, iets eetbaars op het dienblad. Aan de houding van de steward was niets van een reactie af te lezen, hij hield onbewogen alles in het vizier. De neerbuigende toon waarmee haar buurman het woord tot hem had gericht, deed hem kennelijk niet zo veel. Vreemd, vond Elena. Aardig was het niet. Onnodig autoritair. De meester tegen de knecht. De baas tegen de hond.

Ze deed alsof ze gretig at, beet in plastic, ritselde met zakjes, rukte cellofaan uiteen. Kauwde, hoestte, slikte. De oudere steward schoof aan. Hij had het tafereel vanuit de verte gevolgd, zei hij streng, en overwoog om een melding te maken bij de piloot.

'Een melding?'

'Ja. Van ongeoorloofd gedrag.'

Nu was het Elena's beurt om te schrikken. Ze proestte een propje papier op schoot. Haar buurman gaf geen kick.

'Melden. Nou. Moet u doen. Ik eis een betere service. Deze jongedame hier heeft in geen tijden een fatsoenlijke maaltijd genoten.'

Hij had definitief zijn geduld verloren. Bij elke hap die ze zogenaamd nam, groeide zijn zelfvertrouwen. Hij was een ander mens geworden, een man, een held die ingreep als het moest.

'Loop gerust door. Mijn buurvrouw is niet klaar met eten. Ga verder met uw werk. Schoonmaken, opruimen. Er is genoeg te doen, zo te zien. Het is hier een bende.'

Een bende? Dat ging te ver. De jonge steward rechtte zijn rug. Nam achter het karretje een positie aan die niets te raden overliet. Klaar om orders te ontvangen van zijn baas die pal achter hem stond. Elena's dappere buurman liet zich door dit machtsvertoon niet uit het veld slaan en speelde een troef uit die niemand had kunnen zien aankomen.

'Ik zal me even voorstellen. Mijn naam is Stewart, moet u weten.'

Ja, inderdaad. Dat was toevallig.

'Leuke samenloop van omstandigheden, vind u niet?'

Stewart was de naam en hij liet zich niet door een stel stewards de les lezen. Hij was een stuk luider gaan praten. Het incident bleef niet onopgemerkt, hoofden draaiden hun kant op, een baby begon te huilen. Een man riep vanuit het achterste deel van het vliegtuig dat er niets ging boven een vreedzame vlucht. Twee meisjes zongen het zieli-

ge country liedje ‘Jolene’ en vervingen de naam Jolene door de naam Stewart, wat een rare verschuiving van de klemtoon opleverde.

‘Je kunt gerust een aanval faken,’ fluisterde Stewart tegen Elena, ‘als je het eten niet langer kunt hamsteren of verstoppen,’ en hij drukte zijn kin tevreden in de zachte bekleding van zijn worstkussen. Hij was door de situatie minder op haar vader gaan lijken, en meer zichzelf geworden, vond Elena. Ze dacht aan haar moeder, wat ze zou zeggen bij aankomst, de armen wijd, zoals altijd, verzuchtend dat de wachttijden dramatisch waren, en hoe het kon dat ze er weer uitzag alsof ze in geen dagen gegeten of gedronken had.

> Lees op revisor.nl een satellietverhaal

Miriam Rasch *Voor en na [vul in: naam van partner, land, lichaamsdeel]*

De vrouw draagt een blauw topje, met haar blote armen en haar haren los ziet ze eruit alsof ze op vakantie is. Ze staat voor een oud gebouw met dikke stenen muren en een houten poort met klinknagels en beslag. Over de muren is prikkeldraad gespannen en voor het piepkleine raampje naast de poort zitten tralies. ‘Ik heb altijd al een gevangenis willen bezoeken,’ zegt ze.

Dan is ze binnen. Boven de getraliede toegangsdeur naar het cellencomplex hangt een bord: de Greta Pseudo-vleugel. Vreemd, deze vleugel is vernoemd naar mij, denkt ze. En ja, in alle cellen die op de lange gang uitkomen, zit zijzelf, cel na cel ziet ze blauwe topjes, losse haren en blote armen die langs de spijlen hangen.

Of is ze het niet? Greta staat immers op de gang, vrij om zich langs de cellen te bewegen. ‘Waarom zit je in de gevangenis?’ vraagt ze aan haar dubbelgangers. Omdat ik een dief ben zegt de een, en ik ontrouw zegt de ander, en hoe verder ze komt, hoe moeilijker het wordt om nog te weten wie wie is, wie zij zelf is. Helemaal op het eind van de gang roept er een, de ergste: ‘Laat me d'ruit, ik ben getrouwd met een rijke man!’

De strip is een getekende interpretatie van een boek over vrijheid, *Freedom Regained: The Possibility of Free Will* van Julian Baggini, en hij verbeeldt iets wat me al een lange tijdbezighoudt. Zoals er een voor en na is van politieke gebeurtenissen - voor en na de val van de Muur, voor en na 9/11, voor en na de crisis - bestaat er ook een voor en na van persoonlijke gebeurtenissen.

Breekpunten verdelen de voortruisende tijd in een voor en een na: de affaire met X, de dood van Y. Dat is niet alleen een handige manier om je leven te structureren, om overzicht te bewaren in een brij van gebeurtenissen, die breekpunten lijken ook te maken te hebben met vernieuwing of zelfs vooruitgang in je leven, ze lijken ruimte te scheppen voor een andere versie van jezelf.

‘Voor en na’ klinkt dan ook veel te makkelijk, alsof er gewoon een moment is geweest waarop iets gebeurde, een moment dat je kunt aankruisen op de kalender. Terwijl het ‘waarop iets gebeurde’ veel en veel ingrijpender is dan je met een kruisje op een kalender kunt aanmerken. Je kunt immers elk moment wel aankruisen, maar wat heb je daaraan?

Bij de echte ‘voor en na's’ is er iets anders aan de hand, iets wat ik begreep door die strip. Het is alsof in die momenten een versie van je ik - de versie die tot op dat moment leefde - bevriest in de tijd, als een insect dat duizenden jaren geleden gevangen werd in hars en nu als barnsteen aanspoelt op het strand. Al die tijd heeft het insect bestaan, in dezelfde houding, zonder te bewegen, verbaasd, onverschillig, gek.

Valt met zo'n kruis op de kalender dan steeds weer een celdeur in het slot, op de gevangenisvleugel die je eigen naam draagt? Dat klinkt wat mij betreft te duister, en ook te veel als een sentimenteel cliché.

Tot mijn vierde woonde ik in een ander land. Mijn vader was Nederlands, maar toch komt het me min of meer toevallig voor dat ik hier ben opgegroeid en niet in mijn

moederland. Als kind vond ik het leuk om te fantaseren over de virtuele tweelingzus die ik in dat andere land had achtergelaten en die een heel

ander leven leidde dan ik (uiteraard een beter, makkelijker en spannender leven).

Als ik nu terugkijk naar het moment waarop we naar Nederland verhuisden, een moment dat ik gewoon kan aankruisen op een weliswaar oude kalender, zie ik een piepkleine versie van mezelf, een kleuter die staat te kijken naar de huisraad die in een vrachtwagen wordt geladen, bevroren in dat hoogzomerse moment, dán en dáár.

Ander voorbeeld. Inmiddels twaalf jaar geleden zat ik aan een sterfbed, laat ik het zo neutraal houden. Ik zat aan een sterfbed en eigenlijk zit ik daar nog steeds, bevroren als twintiger in een leven dat niet meer het mijne is en toch onvervreemdbaar bij me hoort. Ik bedoel niet dat ik dat sterfgeval maar niet achter me kan laten - hoewel dat ook zo is - ik bedoel dat ik mezelf achter heb moeten laten en ik dat zelf terugkijkend alleen met enige verwondering herken.

En dat is toch een beetje alsof ik als achteloze toerist een gevangenis bezoek ('altijd al eens willen doen!') en daar, op de Miriam Rasch-vleugel, mijn oude zelf zie zitten.

'Voor en na' is in dat beeld vervat, de bevroren *still* waarin je jezelf tegelijk wel en niet herkent. Ik ben niet meer dezelfde als de jonge vrouw die daar op de beddenrand zit, maar wie ben ik dan wel? Ik denk graag dat ik nu een beter iemand ben (hoewel dat zou betekenen dat degene die daar doodging die betere versie van mij niet heeft meegemaakt), het breekpunt met z'n voor en na heeft dat bewerkstelligd. Maar heb ik dat ook aan mezelf te danken?

Een van mijn studenten vroeg me niet zo lang geleden in alle ernst: 'Mevrouw, gelooft u in de vrije wil?'

Ik stamelde een beetje, want het was pauze en het was duidelijk dat hier niet het *juiste* antwoord werd verwacht, maar *mijn* antwoord. En zoals je in zo'n geval het beste kunt doen, stelde ik een tegenvraag. 'Geloof jij dat de mens kan veranderen?'

De jongen zweeg even en zei toen: 'Nee.' Karakter is karakter, daar doe je niets aan, dacht hij.

Misschien is het naïef om te denken dat de mens kan veranderen en zijn het alleen omstandigheden die veranderen. Het achterlaten van die twintiger aan het sterfbed, net als die kleuter in dat andere land, is met geen mogelijkheid een eigen keus te noemen: het breekpunt dat een 'voor en na' schept, zijn omstandigheden die je maar hebt te accepteren. En toch, als ik terugkijk, dan zie ik iemand zitten die sterk op mij lijkt, met wie ik een lange geschiedenis deel, maar die ik toch niet ben. Ik kan er niet omheen dat zij, zo bevroren in het moment, iemand anders is.

'Ik geloof wel dat de mens kan veranderen, of je dat nou zelf doet of niet,' zei ik dan ook. 'En daarmee geloof ik in elk geval een klein beetje in het bestaan van in elk geval een klein beetje minieme vrijheid.'

Slavoj Žižek schrijft in zijn boek *Event* over de filosofie van de gebeurtenis. Een gebeurtenis heeft, zegt hij, 'per definitie, iets wonderbaarlijks'. Een gebeurtenis is 'een effect dat zijn oorzaken lijkt te overstijgen'. Een voorbeeld is verliefdheid - de effecten van liefde zijn wel terug te voeren op de oorzaak, namelijk het ontmoeten van een verrukkelijk persoon, maar zijn daar toch op geen enkele manier toe te reduceren. Je kunt wel gevallen zijn op die sensuele lippen, maar als iemand jouw liefde reduceert tot zijn lippen, voel je je beledigd.

Dat betekent ook dat die verliefdheid, die je is overvallen, niet meer terug te

voeren is tot een begrijpelijke oorsprong. Eerder gaat die terug tot een *sprong*, kun je met Kierkegaard zeggen. Een sprong in het onbekende, waarvan je niet weet hoe je er aan de andere kant uit zult komen. Dat is de reden dat we zeggen: dat was vóór X, of, als de liefde over is en die liefde terugkijkend even onbegrijpelijk lijkt als in de staat van verliefdheid het niet-samenzijn, dat was ná X. Je kijkt terug en ziet jezelf zitten, onwetend van de machtige gebeurtenis die binnen afzienbare tijd over je heen gaat walsen, en je weet: dat was ik, maar ben ik zeker niet meer.

Dat zoiets ook voor de dood geldt, mag geen verbazing wekken. De dood begrijpen we al amper, dus de effecten van de dood zeker niet. De gebeurtenis van de dood rukt de ene mens weg uit het leven, en bevriest de andere die daar getuige van is voor altijd aan de beddenrand: dat was ik ja, maar ik ben het niet meer.

Dat zou ik de *gebeurtenis* in het leven van de mens willen noemen. En het zijn die momenten die je moet onderzoeken om iets te weten te komen over de mogelijkheden van de mens. Nou ja, of de mens überhaupt mogelijkheden heeft. Daarvoor moet je 'door het fantasme heen gaan', 'er de fundamenten van stukslaan', zoals Žižek schrijft, of zoals het ook heet: de 'catastrofe van je karakter' ontdekken.

Een jonge vrouw is gewoon haar leven aan het leiden, dan klinkt een heel hard 'Freeze!', zij bevriest in de tijd en loopt tegelijkertijd door, een dubbelganger, een versie 2.0, een ander. Soms ziet ze een ketting met een hanger van barnsteen waar een insect in gevangenzit, de vleugels gespreid en de ogen wijd open, en denkt terug aan die ikken die nog steeds in momenten bevroren zitten. Hoe is ze in vredesnaam hier terechtgekomen? Het had iets te maken met dat punt in de tijd, maar lijkt er toch helemaal van losgezongen, alsof het leven met centrifugale kracht van de achtergelaten ik werd weggeslingerd.

Dus de mens kan veranderen, maar of ze het ook aan zichzelf te danken heeft, weten we nog steeds niet. Is elke sprong een sprong in het wilde weg of kan die ook gericht worden? Misschien heb ik te veel Sartre gelezen en geloof ik daarom dat de gebeurtenis in de kern *vrij* is. 'Die buitengewone, fantastische momenten waarin het vroegere project in het verleden verzinkt in het licht van een nieuw project dat op de ruïnes van het oude oprijst, dat nog maar een vage vorm heeft en waarin vernedering, angst, blijdschap en hoop nauw samengaan, waarin we loslaten om te grijpen en grijpen om los te laten, hebben vaak het helderste en ontroerendste beeld van onze vrijheid te zien gegeven,' schrijft Sartre in *Het zijn en het niet* over 'het moment'. Ook dat is een breekpunt tussen een voor en een na, een breekpunt dat wordt aangegrepen om het leven, om jezelf, te veranderen.

Wat de uitkomst daarvan is, doet er niet zoveel toe. Je kunt de vraag namelijk ook omdraaien: juist omdat je niet weet wat de effecten zijn van de gebeurtenis, omdat die iets wonderbaarlijks heeft, je geen idee hebt wat je tegenkomt in versie 2.0 van jezelf, is er sprake van vrijheid. Minieme vrijheid misschien, maar ook minieme vrijheid is vrijheid.

In *Broer*, het boekenweekgeschenk van Esther Gerritsen, zit de hoofdpersoon Olivia ín zo'n gebeurtenis. Het been van haar broer Marcus wordt geamputeerd - een vrij absurde mogelijkheid die plotseling realiteit wordt. 'Er gebeurde iets onherroepe-

lijks in het leven van haar broer, nu,' schrijft Gerritsen in het begin van het verhaal. Het zet een verandering in gang die zij via deze vrouw op een ontroerende manier beschrijft. Aan het eind van het verhaal - excuses voor de spoiler, maar ook als je dit weet is het nog steeds de moeite van het lezen waard - is er een nieuwe situatie ontstaan voor Olivia, haar man, zoons en natuurlijk voor Marcus. Een totaal nieuwe situatie van vreedzaam samenzijn in de familie, die te begrijpen is als een gebeurtenis zoals Žžek die beschrijft: een wonderbaarlijke uitkomst die terug te voeren is op de amputatie van dat been, maar daar tegelijkertijd op geen enkele manier toe te reduceren is.

De omstandigheden zijn veranderd, maar ook Olivia zelf is onherroepelijk een ander geworden, al duurt het even voor ze het wil toegeven. Ze sluit zichzelf op in de ziekenkamer van haar broer:

'In de kamer van haar broer, waar hij zelf nog nooit was geweest, kleedde Olivia zich uit. Ze ving een glimp op van zichzelf in de spiegel boven de wastafel en toch zag ze zichzelf niet als gewoonlijk. Zij was het, ze zag dat ze gebogen stond, ze zag haar lichaam, maar haar uiterlijk was onbeduidend geworden, onnoembaar, zo volkomen onbelangrijk dat het er evengoed niet had kunnen zijn.

In een hoopje lagen haar kleren op de vloer. Iets blauws dat doorging voor haar lievelingsjurk. De lila beha, blauw slipje, beige sandalen. Omhulsels van een spook, een onzichtbaar mens in een animatiefilm van wie enkel de kleren te onderscheiden zijn. Ze haalde de clip uit haar haar, het laatste zichtbare dat aan haar lijf was verbonden, en wierp hem op de kleren. Even was ze niet meer te traceren.'

Als ze later de kamer verlaat, haar oude zelf achterlatend om zich bij haar familie te voegen, is het voor en na daadwerkelijk voltrokken. Wankelend op haar hakken loopt ze van de oude situatie weg, de nieuwe tegemoet.

Dit is wat niet klopt aan het beeld van de gevangenis uit de strip, of misschien moet ik zeggen, wat ik anders zou willen zien: het gaat niet om het opsluiten en gevangen zetten van die oude, ongewenste versies van jezelf, het vóór uit het voor en na is niet een almaar uitdijend cellencomplex waarin al die ikken die je van je hebt afgeschud achter slot en grendel moeten blijven zitten, de sleutelbos steeds groter en zwaarder aan je broekriem. Het gaat om het moment waarop je de deur opent en naar buiten stapt.

Broer laat zien hoe omstandigheden die veranderen de mensen ín die omstandigheden mee veranderen. De ongewilde buitenstaander - de broer wordt geïntroduceerd als 'klojo', 'waardeloze suikerpatiënt', 'sukkel' - krijgt een amputatie te verwerken, een gruwelijk gemis dat uiteindelijk alle leden van deze kleine gemeenschap van de familie bij elkaar brengt. 'Dit is mogelijk, dit kan gebeuren,' lijkt het verhaal te zeggen. Daartoe moet je degene die je was weliswaar achter je laten, van je af stropen als een dunne zijden lievelingsjurk, zodat een nieuw lichaam naar buiten kan komen, maar je moet diegene juist niet opsluiten.

Integendeel, het gaat erom de mogelijke nieuwe versies van jezelf te bevrijden. Die onwetenden van voorheen kun je gewoon laten zitten in hun enkele bevroren *still*, die gaan heus nergens heen. Wie stapt er uit het frame, de toekomst in? Er is een mogelijkheid, hoe miniem ook, dat zij beter zal zijn dan wie ze achterlaat.

Chris Honingh
Een zo goed als droge dag

I

Ik liep naast je. Je had vlechten. Echte.
Bij het donkere kanaal stond een gemaal
te pompen, het bruisende water spatte
naar alle kanten. Toch klapte je van plezier
in je handen. Ik floot tussen mijn tanden,
in de verte reed een trein over een zwart
viaduct, tot mijn schande zweefde tussen
de sterren mijn gebarende hand. Toen
smolt je schouder in het duister ook je rug
zag ik niet meer. De nacht is een brug
twee dagen. Je ontsnapte me weer.

II

Ik leef in vereniging met mezelf. Zo
groet ik me vaker dan een ander me
groeten kan. Misschien zou mijn een-
cellige bestaan wel bijzonder bevallen
als ik op straat niet de doelloosheid
zie, de kannibalen die zelfs de stoep-
tegels op zouden eten. We staan met
onze rug naar de beschaving, graaien
in de stront van eerdere generaties en
zeggen dan: de geschiedenis herhaalt
zich! Ja, ammehoela, stelletje blinden.

III

Ik zat in een kamer. Buiten was het nacht
zonder sterren. De stilte werd gratis thuis
gebracht. Ik had met mezelf een verbond
gesloten; mijn moeder was de avond, mijn
vader de hond die piepend voor de haard
lag in een trui die mijn moeder gebreid
had voor als het koud werd. Het journaal
zei dat er in China grond was gevonden
en dat de hiaten in verpleeghuizen dicht
moesten. Mijn ouders vielen meteen na
de koffie in slaap en ik liet de hond uit.

IV

In hogere luchtlagen gaat een ketting ganzen
met de wind in de rug. Ze vliegen langs stapels
wolken, uitrustdraden en vallen als leeuwen op
een grasland neer. Boem, zegt de boer en zet zijn
geweer in de keuken. Alleen in de lucht zitten
deuken. De ganzenleider schakelt in de vierde
versnelling en weg zijn ze weer, steeds hoger
zonder navigatiesysteem, een hecht vogellint.
Weggezogen in een wenkend perspectief, over
een bomenberg op deze zo goed als droge dag.

V

Onder de dijk lijkt een vis zonder kop
gestrand, wiegend en aarzelend, alsof
het water hem de kant op wil duwen.
Bij de sluis ligt een drachtige schuit,
in de kajuit staat een zwangere vrouw
met een hand op het stuur. Langzaam
gaat ze vooruit en een stortvloed perst
zich naar buiten, stijgt. Daarna breken
de vliezen en als bij een geboorte kan
de vrouw het touw laten vieren waar
boven haar een wolkenlucht dreigt.

VI

Maar net genezen ga ik naar buiten,
stapje voor stapje probeer ik de dag
uit. Eerst een pad, dan een laantje.
De busbaan ligt open en voordat ik
het bos in kan schuiven zakt de wind
door de knieën om met de bladeren
te spelen. Per ongeluk schop ik tegen
een paddenstoel, wolkend stuifmeel
verspreidt zich als regen. Nog negen
minuten, dan ben ik weer thuis. Als
ik terug ga kijken de bomen me na.

VII

Zal ik in de diepte duiken of nog even
boven blijven? Je polka dot bikini mal
voor borsten en bekkendriehoek, onze
lijven schietschijven van fototoeristen.
Zand heeft aangeland, beide begraven
tussen de schelpen, terwijl je mijn rug
inwrijft met zonlicht, schrijf ik meteen
een regel of dertien als geheugensteun.
Je morste ijs dat ik weg mocht likken
en in de trillende lucht kreunen vloed
en eb om de smakelijkste ogenblikken.

VIII

Een mens is omgeven door huid, dat
ervoor zorgt dat het bloed er niet uit
kan. Maar het weefsel is dun, zo dun
dat bij het minste geringste het sap er
al uit spuit. Waarom is dat vel fragiel
als het blozende blad aan de bomen?
Snij in je duim, bekras je ledematen
tot het leven verloopt, prik in je oor,
altijd komt er iets naar buiten. Alles
stolt in eenzame zinnen, als gewond
komen ze binnen om in je te helen.

IX

Ik loop met een misthoorn naar buiten.
Alle voorruiten zijn beslagen, de wind
grist door de struiken. Ver weg komen
de schuren langzaam aan land, de heg
van de buren sterft onvoorzien van de
alikruiken. Een kater schiet onder een
auto als een torpedo. De wereld kwijnt
voor even tot zonlicht een hergeboorte
aankondigt, een stam wordt tot boom,
daar zijn de takken. En een hand veegt
over glas, zwak gekras op wat eerder
bevroren was. Rustig weer, geen wind,
maar in de middag hier en daar regen.

Merijn de Boer
In slechte handen
Naar een roman van Robbert Welagen

Op het station van Haarlem stapte ik uit. Hoewel ik in de trein was blijven zitten, liep ik tegelijkertijd over het perron. Ik droeg mijn oude versleten blauwe jas met bontkraag, waar ik zo gehecht aan was maar die ik twee jaar geleden toch maar had ingeruild voor een veel gewonere en bovendien tamelijk dure parka van Paul Smith. Instinctief tikte ik tegen het raam - zoals je zou doen als je een van je beste vrienden ziet langslopen.

Een van de voordelen van het dragen van een trouwring: je kunt heerlijk luidruchtig tegen glas tikken.

Ik schrok op van de tik. Vervolgens schrok ikzelf ook. Een paar seconden bleven we elkaar verbijsterd aanstaren. Toen klonk het fluitje van de conducteur. Ik zag mezelf snel naar links rennen.

Waar ik voor vreesde, gebeurde: helemaal aan het einde van het gangpad verscheen ik door de openzwaaiende glazen deur. Gelukkig is het maar een kort ritje van Haarlem naar Overveen. Snel stond ik op. Ik wandelde drie treintoestellen door. Toen ik niet meer verder kon, stopte de trein in Overveen.

Samen met zo'n twintig anderen wandelde ik het perron af. Het waren mensen met wie ik dagelijks op en neer naar Amsterdam reisde en die me op een bepaalde manier vertrouwder waren geworden dan sommigen van mijn vrienden. Ik keek om me heen en constateerde tot mijn opluchting dat ik niet was uitgestapt.

In eenvoud liep ik langs Klein Centraal, het tot restaurant omgebouwde oude stationsgebouw. Het terras was versierd met een plastic druivenplant en uit onzichtbare boxen klonk slechte muziek.

Ik, en alleen ik, bevond me al een paar jaar op het toppunt van mijn kracht. Ik was vijfendertig, gezond en sportief, ik had twee kinderen, een Volvo 240, een vrouw die ik nog dagelijks begeerde, drie dikke kippen en een prachtig huis midden in de natuur. Mijn schrijverschap ging voorspoedig en ik had interessant werk als redacteur op een uitgeverij en collega's die vrienden waren geworden. Vaak, als ik na mijn werk naar huis fietste, maakte zich een euforie van mij meester. Ik keek dan naar de bossen en weilanden en dacht: mijn leven is goed!

En toch, ondanks mijn krachtige gevoel, had ik er al een tijdje op gerekend dat ik dit zou meemaken. Een aantal jaren geleden las ik *De dubbelganger* van Dostojevski, waarin de neurotische hoofdpersoon een alter ego ontmoet. Ik vond het een geweldig boek. Volgens Nabokov, die over het algemeen weinig goeds overhad voor de hystericus Dostojevski, was het zelfs het beste wat hij ooit geschreven had. Nabokov schreef later zelf ook een dubbelgangersroman over een neuroot: *Despair*, een parodie op een Dostojevskiroman. En het was verklaarbaar dat hij *De dubbelganger* goed vond, want dat was in zekere zin een on-Dostojevskiachtig, Gogoliaans verhaal. De ondertitel luidde: ‘Een Petersburgs poëma’. En klonk daarin niet de ondertitel van *Dode zielen* door: ‘Een poëem’? Ja, natuurlijk. En omdat Gogol en Nabokov mijn allergrootste helden waren, was het logisch dat ook ik *De dubbelganger* fantastisch vond. Het verhaal greep me naar de keel. Ik was zo verliteratuurd in die tijd, dat ik begon te anticiperen op het moment dat mij hetzelfde zou overkomen als de hoofdpersoon van Dostojevski. Ik ging erover piekeren. Waarom vindt een mens het idee van een dubbelganger zo verontrustend? Waarom verdragen we een kopie van onszelf niet? En toen zag ik drie jaar geleden *Enemy*, de verfilming van een roman van Saramago over een dubbelganger. Met een afschrikwekkend slotbeeld van een gigantische spin, dat me zo nu en dan nog bezoekt als ik in bed lig. Tot ik het niet meer verdraag, dat beeld van die reusachtige spin, en het uit mijn hoofd ban. Terwijl ik tot op de dag van vandaag niet weet wat die spin in die dubbelgangersfilm te zoeken heeft.

Het thema bleef me bezighouden. Afgelopen winter las ik een roman van mijn tijdgenoot Robbert Welagen en die ging óók al over een dub-

belganger. En overkwam die hoofdpersoon niet hetzelfde als mij net? Hij kwam zichzelf tegen op een treinstation?

Ik passeerde schapen, koeien en ganzen zonder enige aandacht voor ze.

Maar draai alsjeblieft niet door, riep ik tegen mezelf. Ik fietste het bospad op dat naar ons huis leidde. Verval niet weer in je oude denkpatronen! Je bent heus niet in een roman van Dostojevski of Welagen beland. Je hebt gewoon net iemand gezien die op je lijkt en omdat je de afgelopen tijd jezelf volledig hebt afgemat door én hard te werken én veel te schrijven én er voor je gezin te zijn, haal je je nu dingen in je hoofd die onrealistisch zijn.

Ja, wat fijn eigenlijk dat die tijd voorbij was. De tijd dat ik zo opging in de literatuur dat de grenzen vervaagden. Ik opende het klaphek en bleef door het raam een paar seconden naar mijn geluk kijken: mijn vrouw en kinderen die aan de tafel zaten te wachten tot ik thuiskwam. Voor de tweede keer die dag tikte ik tegen het raam. Alle drie keken ze blij verrast naar me op. Wat een rijkdom, dacht ik. Wat ontzettend fijn als er zo van je gehouden wordt.

Na het eten deden we onze twee zoons (Jakob en Jakob, een tweeling) in bad en in bed. Ik las ze een stukje voor uit *Bij mij op de maan*, een net verschenen bloemlezing uit de Russische kinderpoëzie, terwijl mijn vrouw naar het journaal ging kijken. Toen ik weer beneden kwam, schoof ik in de keuken het gordijn opzij. Een paar weken geleden had ik op zo'n zelfde avond het raam geopend om de kamer te luchten. In het weiland, op slechts een paar meter afstand van het huis, stonden toen herten. Hun ronde ogen lichtten rood op in het donker. Langzaam kuierden ze weg terwijl mijn vrouw en ik ze vol opwinding nakeken.

Sinds die avond opende ik iedere avond het raam, in de hoop dat de herten waren teruggekomen. Maar nu zag ik mezelf in het ongemaaide weiland staan. Er hing mist over het donkere veld. Ik stond nog net binnen het bereik van het kamerlicht.

‘Dit kan niet waar zijn,’ zei ik hardop.

‘Zijn ze er weer?’ riep mijn vrouw. Ze kwam al aanhollen.

Snel sloot ik het raam. ‘Nee, geen herten,’ antwoordde ik terwijl ik het gordijn dichttrok.

Even later liep ik door de voordeur naar buiten. Ik stond nog op dezelfde plek in het weiland.

‘Wat moet je hier?’ Ik kon niet schreeuwen in verband met de kinderen.

De buitenlamp sprong aan toen ik naar me toe kwam lopen. Op mijn eigen beweging had de lamp niet gereageerd.

‘Ik dacht: ik kom eens kijken hoe het je vergaat,’ zei ik.

‘Ik wil dat je weggaat.’

‘Je woont mooi, ik kan niet anders zeggen. En wat hebben jullie een krankzinnig grote tuin...’

‘Je moet onmiddellijk weggaan. Hoe weet je waar ik woon? Ben je me gevolgd?’

‘Natuurlijk. Ik was hartstikke benieuwd. Mag ik binnenkomen? Ik wil graag je kinderen leren kennen.’

‘Die slapen!’ Wat een vreemd antwoord was, want als ze niet hadden geslapen, had ik ook niet binnen mogen komen.

Er kriebelde iets in mijn nek. Ik greep ernaar en vond een spinnetje tussen mijn vingers.

‘Ik begrijp dat ik niet welkom ben. Dat stelt me teleur. Maar ik zal je dan niet langer lastigvallen.’

Ik wilde al weglopen maar ik zei nog iets: ‘Je draagt nog steeds die jas.’ Er klonk melancholie in mijn stem. Ik keek naar de rafels aan de mouwen en de vaal geworden schouders en dacht aan de voering die een paar jaar geleden al onder de gaten zat. Die moest inmiddels helemaal in stukken zijn. Maar ik dacht ook: wat een mooie en fijne jas blijft het toch! Wat heb ik die vele jaren met ontzettend veel plezier gedragen!

‘Ja, die draag ik nog steeds,’ antwoordde ik. ‘Ik hecht me aan dingen. Ik zou er nooit afstand van kunnen doen.’

Met gebogen rug slenterde ik van me weg en ik sprong op een ov-fiets die aan de rand van het bos stond.

In de hal zocht ik naar mijn oude jas. Aan de kapstok hingen wel vijf jassen van mijn vrouw en verder colberts, de jassen van de kinderen, sjaals en regenpakken - maar mijn oude jas hing er niet meer.

‘Weet je waar mijn blauwe jas is?’ riep ik.

‘Jouw oude versleten jas?’ vroeg ze.

‘Ja?’

‘Die heb ik weggegooid.’

Bevangen door een plotselinge paniek schonk ik een glas whisky voor mezelf in. Ik liep weer naar buiten en ging midden in de tuin staan. Rond

de schuur fladderde zoals iedere avond een vleermuis. Het gekwaak van kikkers in de verte vermengde zich met de vleugelslag van een zwaan, die boven mijn hoofd de tuin overstak. Je had een jas aan moeten doen, bedacht ik na een tijdje. Maar ik realiseerde me dat ik geen zin had gehad om mijn nieuwe jas aan te trekken.

Een paar weken later. Ik lag in alle rust te slapen, toen ik rond zonsopgang plotseling wakker schoot - niet van de wekker, daarvoor was het nog veel te vroeg, maar van tokkende kippen. Een hysterisch gekakel klonk door in de slaapkamer - alsof ze naast het bed stonden.

Ik sprong op.

‘Heb je een nachtmerrie?’ vroeg mijn vrouw, beduidend dover dan ik.

‘De kippen!’

Met een daadkracht die me vroeger nog vreemd was, rende ik de trap af, de deur door en naar buiten. In het kippenhok zat een vos. Hij sloeg op de vlucht, met zijn buik laag bij de grond en zijn smalle, pientere snuit naar voren. Ik rende nog even achter hem aan, tot hij door de heg schoot en langzaam, steeds kleiner wordend, in het weiland verdween.

Omdat ik naakt sliep, stond ik ook naakt in de tuin. Met mijn handen in de zij keek ik de verdwijnende vos na.

‘Die heb je vakkundig verjaagd,’ zei ik.

Ik schrok me rot en keek opzij. Ik stond in dezelfde houding als ik. Maar ik had wel kleren aan.

‘Het is een mooi gezicht, dat oranje stipje in zo'n oneindig weiland. Maar je weet wat Bloem schreef,’ zei hij pesterig: ‘“Natuur is voor tevredenen of legen.”’

Dat irriteerde me, want aan die dichtregel dacht ikzelf de laatste tijd voortdurend. Ik overwoog een verhaal te maken over een schrijver die naar het platteland verhuist en daarna niets meer op papier krijgt. Hij zit alleen nog maar een beetje dommig naar de natuur te kijken.

‘Je had niet moeten terugkomen,’ zei ik.

‘O, en waarom niet?’

‘Hierom niet.’ Ik stompte mezelf in het gezicht.

Ik viel achterover terwijl ik dacht: de eerste keer in je leven dat je iemand tegen de grond slaat, ben je het zelf!

Verbouwereerd keek ik naar me op.

‘Je bent nog steeds dezelfde,’ zei ik smalend, ‘met je bleke gezicht en je

ongewassen haren. Je drinkt natuurlijk nog steeds te veel. En je gebruikt natuurlijk nog steeds regelmatig drugs, terwijl je lichaam dat helemaal niet meer aankan. Je had moeten wegblijven.'

Ik weet niet wat me overkwam maar ik dook op me en sloeg me op mijn hoofd, in mijn buik en op mijn borst. Aanvankelijk liet ik het allemaal gebeuren (heel typisch) maar na een tijdje begon ik toch terug te vechten.

'Eindelijk!' riep ik. Ik voelde mijn vuist tegen mijn oog. 'Eindelijk!'

Jezus, dacht ik, wat is dit prettig. Waarom heb ik dit nooit eerder gedaan?

'Ik had nooit...' - klap tegen mijn oor - 'verwacht dat jij zo burgerlijk zou worden. Met je Volvo en je brave gezinnetje...'

Ik werd gewurgd. Ik lag met mijn kin in het pas gemaaide gras.

'Maak jij ooit nog wel eens iets mee, jij? Wanneer is de laatste keer dat je een andere vrouw hebt geneukt?'

Ik trapte mezelf van me af.

We lagen nu naast elkaar in het natte gras.

'Ja, ik drink nog steeds te veel en ik gebruik nog af en toe drugs. Maar ik zie niet in waarom ik op mijn dertigste een ander leven zou moeten leiden dan we deden toen we twintig waren.'

'Bijvoorbeeld omdat je kinderen hebt. Of omdat iedereen in je omgeving kinderen heeft.'

'Het antwoord van een conformist,' schamperde ik. 'Ik walg van je, dat mag je gerust weten.'

Ik bleef in het gras liggen. Vanuit mijn ooghoek zag ik mezelf opstaan en weglopen.

De rest van de lente kwam ik niet meer opdagen. Ik dacht vaak, tegen mijn zin, aan die jaren voor mijn dertigste, toen we nog in Amsterdam woonden. Het ging juist net zo lekker met me! Waarom moest ik de boel weer overhoop komen gooien? Verbeten rukte ik brandnetels uit de tuin. Ik bekoelde mijn woede op de aarde.

Tijdens deze onkruidsessies piekerde ik over wat me aan het overkomen was. Het was toch totaal anders dan ik had verwacht. Al die dubbelgangersverhalen gingen altijd over een ontmoeting met een 'betere', geïdealiseerde versie van de hoofdpersoon. Het waren allemaal minder-waardigheidsverhalen. Terwijl ik het moest doen met een waardeloze va-

riant, een beunhaas van wie ik afscheid had genomen.

Ik besloot naar Amsterdam te gaan. Het was op een zaterdagmiddag. Ik zei tegen mijn vrouw dat ik naar een lezing moest.

De meeste dubbelgangers kwamen elkaar tegen in het openbaar vervoer. Bij Welagen ging het zo en ook in het verhaal ‘Bekentenis’ van Belcampo, waarin de dubbelgangers van de nood een deugd maakten en hun burgerlijke en vrije leven voortaan afwisselden. Waarschijnlijk kwam het omdat je je nergens zo inwisselbaar, zo dertien in een dozijn en zo anoniem voelde, als in het openbaar vervoer.

Ik mijmerde daar nog wat over door terwijl ik uitstapte en de stad in liep. Het was prettig om weer eens in het weekend in Amsterdam te zijn. De zon scheen, er waren veel mooie vrouwen op straat en aanvankelijk slenterde ik maar wat - net als vroeger.

Half bewust, half onbewust belandde ik voor de wapenwinkel in de Damstraat. Ik liep naar binnen en kocht voor vijftig euro een Fiskars Paxe X5, een ‘rugzakbijltje’, aldus de verpakking, van dertig centimeter en met een kunststof handgreep.

Ik ging op weg naar ons vroegere huis aan de Oudeschans. We woonden in een kraaiennest op de derde verdieping van een negentiende-eeuws pand, vlak bij de Prins Hendrikkade waar een continue stroom van auto's het geluid van de branding nabootste. Met een zekere melancholie drukte ik op de bel. Onze namen stonden er nog boven! Ik dacht aan de eerste weken dat we er woonden, aan de geur van de trap en aan ons verbluffende uitzicht, aan de al met al toch mooie tijd die we er gehad hadden. Ondanks alles! Want we hadden er ook moeilijke tijden gehad. Het lag er maar aan hoe je je voelde op het moment dat je terugdacht, besefte ik: voelde je je beroerd, dan herinnerde je je slechts ellende; voelde je je goed, dan bestond je verleden uit louter geluk en voorspoed. Althans, zo verging het mij.

De deur zwaaide open en er kwamen meer dan tien Spanjaarden naar buiten. Ze waren allemaal stoned en ongewassen en ze zeiden een voor een ‘ola’.

Ik vroeg of ze op de derde verdieping logeerden. Ik heb ooit Spaans gestudeerd in Sevilla.

‘Sí,’ zei een van de Spanjaarden.

‘Herkennen jullie mij?’ vroeg ik.

Ze begonnen een beetje dom te lachen. Eentje vroeg of ik diegene was

die ze de avond ervoor had meegenomen naar de Mellow Yellow.

‘Gracias,’ zei ik. Ik wist genoeg.

De nazomer was, zoals vaker de laatste jaren, mooier dan de zomer zelf. Mijn vrouw, Jakob en Jakob waren boodschappen doen in Haarlem. Ik had weer te veel aan mijn hoofd gehad in de weken daarvoor. Ik was er inmiddels achter dat lichamelijke arbeid in zo'n toestand werkte als tegengif: de troebelheid in mijn brein verminderde terwijl het zweet van mijn lijf liep.

Gelukkig had ik een grote stapel hout liggen, die gekloofd moest worden. Ik pakte de bijl en ging aan het werk. Zo nu en dan gebruikte ik het ‘rugzakbijltje’ om een tak af te slaan.

Ik was nog maar net begonnen, toen ik bij het heffen van de armen mijzelf ontwaarde. Doodgemoedereerd kwam ik aanfietsen. Ik zette de ov-fiets tegen het huis en kwam met de handen in de zakken naast me staan.

Ik ging gewoon door met kloven.

‘Je kunt beter weggaan,’ zei ik. En tak! Daar spleet een wilgenblok in tweeën. Er is niets fijner dan het kloven van pas gezaagd hout. Je hoeft nauwelijks kracht te zetten.

Ik hoopte dat mijn dreigende woorden effect hadden. Maar ik bleef staan. En ik keek me triomfantelijk aan.

‘Geloof me, je bent in slechte handen bij mij.’

Ik bleef nog steeds staan.

Met de platte kant van de kloofbijl sloeg ik me tegen mijn hoofd.

Omdat ik nog wankelde, haalde ik snel een tweede keer uit. Vervolgens hakte ik met de Fiskars Paxe X5 op me in. Ik had nog steeds die triomfantelijke, naar het arrogante neigende blik op mijn gezicht. Om mezelf er niet langer mee te hoeven confronteren, gaf ik een welgemikte slag op het voorhoofd. Het spleet helaas niet zo heerlijk soepel als een blok wilgenhout. Maar toch, het bloed deed zijn werk.

Jakob (of Jakob, dat wist ik niet meer) had een paar weken terug een kuil gegraven achter in de tuin. Ik sleepte mezelf ernaartoe, pakte een schop en gooide het graf dicht met aarde.

Opgelucht liep ik terug naar het huis. Ik was van plan om een koud biertje te pakken en daarna in een tuinstoel in de zon te gaan zitten. Ik opende de voordeur maar deinsde terug. De hal was van vloer tot plafond gevuld door een gigantische, harige spin.

Flor Declercq
Passant

I

De stad is een gekkin.
Ze graaft naar haar eigen hartenklop, krabt zich
een schoot, maar vergeet naderhand alles te lezen.
Nonchalant scheurt ze de gangbare tijd,
laat verveeld wat stukken om te puzzelen.

Plassen bewaren haar bij afwezigheid. Ze komt sowieso terug
uit de bouwputten waarin je je steeds weer het verkeerde verbeeldt.

Haar plan is zich te ontwrichten.
Zij kan zich deze vergissing permitteren
voor de verdere toekomst is het haar enige zekerheid,
terwijl ze zichzelf eindeloos achterna holt.

II

De straten krassen
zoals een viervoeter over ijs klauwt.
De grond die je te pakken heeft in uit-
en in- en uit- en in- en uitgangen
waaieren in andere wegen
en terug.

Door een droom achterna gezeten
je vergewissen van wat in jou besloten zit
in raam na raam na raam.
Het firmament van de stad.
In zijn uitstraling loop je niet het risico
niks te betekenen.

Vallen er gaten, blijven de muren
blind durf je toch geen kansen te laten.
Je beantwoordt de zichtbare raadsels
om je te vervolledigen.
Vertrouwelijkheden van voorbijgangers
nemen zoals een arts de pols
in straat na straat na straat
je koppig blijven uitstellen.

Tot twee meisjes in identieke kleren
jou nakijken. Verdwijnen schept
een band
klapt
een zweeppunt versplintering
op elke straathoek val je uiteen
in weer te veel waarheden.

III

Zijdelings bewegen.

Verschoten glasgordijnen gaan niet
over geduld maar over vergeten.

Vlekken dode klimop, het benepen gazon
dat is de ingesteldheid.

De dagen zijn kapot.

Tussen werkloze huizen wordt de trein
aangejaagd. Kaalslag met fabrieksmuren
niemand wil zich in de ogen kijken.

De daver in de straatstenen moet je jou
verbeelden. De wijk is een genrestuk.

Eens was er.

Vooraan voormalige detailzaken,
de verhalen buiten het zicht krijgen geen kans.
Slopen stemt tevreden.
Het ineenvloeien onder handen nemen
bureaucratisch woest nauw bemeten
met vlekken dode klimop, een benepen gazon.

De parodie noemen we een goede plek
het verleden wordt opgewaardeerd met zijn gevels

prevelt wat na in een garage.

IV

Binnen weten we welke dagen we kunnen krijgen. Koffiedamp
relativeert de tijd en de tuin verhoudt zich precies tot het raam.

Alsof ze ons toebehoren glijden wolken langs. Het licht hebben we
keurig uit het groen gesnoeid. De wind probeert alles wat op te vrolijken.

Ons leven moet een beeld en een hond om het te delen, om
bezoekers te verbeelden, om bij elke hoek
even

verder
wordt het niks.

Alles trekt weg met een motor die verdwaald door de kruinen rolt.
Bij het raam krijgen we net de kans om ‘we zijn er’ te zeggen.

De redacteur als lezer: *Thomas Heerma van Voss over Au pair*

Het is vermoedelijk de vraag die me de afgelopen jaren het meest gesteld is. Of ik nu op een podium zat tegenover een handvol huisvrouwen, of voor een klas stond waar dertig glazige puberogen me aanstaarden: Thomas, wie vind je de beste schrijver?

Geen idee. Dat is, zoals zo vaak, het eerste wat bij me opkomt. Geen idee wie, geen idee waarom. Mijn antwoord hangt af van wat ik op dat moment lees. Afgelopen januari had ik de neiging om voortdurend te beginnen over de kracht van de essays van de de Amerikaanse Ta-Nehisi Coates; in maart herlas ik twee romans van Elsschot en was ik ervan overtuigd dat niemand ooit zo helder had geschreven als hij; in mei wilde ik het liefst iedereen de originele debuutroman van Roos van Rijswijk aanraden. En toch, wanneer me daadwerkelijk gevraagd werd naar mijn favoriete schrijver, begon ik altijd over W.F. Hermans. Alsof ik de eentonigheid van de vraag wilde afstraffen met een eentonig antwoord. Vervolgens zei ik iets over *Nooit meer slapen*, over existentiële leegte, over strakheid van de stijl, een heel enkele keer iets over De Grote Drie. Ik kon het riedeltje gedachteloos afdraaien, er werd gereageerd met begripvol geknik, het onderwerp was afgehandeld, klaar, op naar de volgende vraag.

Recent las ik *Au pair* (1989), volgens sommigen Hermans' laatste grote werk. Ik vond het een van de saaiste, meest onbeholpen romans die ik in tijden las. Het verhaal draait om de Nederlandse Paulina, die kunstgeschiedenis en Frans wil studeren, en daarom verhuist naar Parijs om au pair te worden. Hermans beschrijft iedere stap die ze zet - elke interactie met medewerkers van de universiteit, met haar eerste gastgezin, met de vreemde passanten die ze daar tegenkomt. Na twee dagen verlaat ze dat gastgezin en dan zijn we zeventig bladzijden verder - bladzijden die ook nog eens zo stroef zijn geschreven dat ik me afvroeg of Hermans hier echt veel moeizamer schrijft dan voorheen of dat mijn smaak gewoon drastisch veranderd is sinds ik *Nooit meer slapen* las. Hoe het ook zij, nagenoeg alle personages die tot die zeventigste pagina zijn geïntroduceerd komen in het vervolg van de roman niet meer terug.

Is dat erg? Niet zolang het proza de indruk wekt dat de auteur precies weet wat hij aan het doen is, welk verhaal hij wil vertellen, en vanuit wiens perspectief. Het probleem met *Au pair* is dat Hermans steeds lijkt te vergeten wat de rode draad van zijn roman is. Vermoedelijk was dat ook de reden waarom ik me de afgelopen tijd zo bovenmatig aan de roman stoorde, veel meer dan aan romans die enkel slecht geschreven of onovertuigend zijn - *Au pair* bleef wekenlang in mijn hoofd zitten omdat ik maar niet begreep wat Hermans ermee wilde. Het verhaal springt van het ene bijpersonage naar het volgende, de ene situatie naar de andere. Hoofdstukken beginnen alsof het een dagboek betreft, zonder enige doordachte structuur: ‘Pas vrij laat in de avond keerde ze (...)’, ‘De volgende ochtend kwam zij (...)’, ‘'s Morgens (...) vertelde ze (...)’, ‘Halfacht. Ze had goed geslapen.’, ‘De volgende dag (...) ontmoette ze (...)’. En zo gaat het maar door, het is

alledaagse onbenulligheid zonder kern, zonder stuwende kracht van scènes - sommige hoofdstukken beslaan niet meer dan een halve bladzijde en lijken er vooral toe te dienen de eigenschappen van Paulina (haar lengte, haar onzekerheid) nog maar eens te benadrukken.

Misschien had Hermans zichzelf voor hij begon aan *Au pair* niet duidelijk gemaakt wat het centrale verhaal is en schreef hij daarom alles uit wat in hem opkwam. Prima, zolang er daarna kritisch naar gekeken wordt, geschrapt en toegevoegd, heroverwogen. *Au pair* voelt aan alsof er niets heroverwogen of zorgvuldig gecomponeerd is, laat staan serieus geredigeerd. Het riep bij mij de vraag op: wat verlang ik van een schrijver? Niet dat hij informatie achterhoudt, niet dat hij slimmer is of zich slimmer voordoet dan zijn personages. Wel verlang ik dat hij mij bij de hand neemt. Dat hij op een bepaalde manier boven zijn verhaal staat, en mij de indruk geeft dat dingen met een reden gebeuren, of juist heel bewust zonder duidelijke reden, zolang ze maar passen binnen een uitgedacht geheel. Dat hij weet wat hij wil vertellen en vooral: hoe hij het het beste kan vertellen.

Bij het lezen moest ik denken aan Hermans' veelgeciteerde uitspraak: in een fictiewerk mag geen mus van het dak vallen zonder dat het een functie heeft. Een zin waar haast elke schrijver het mee eens zal zijn - de moeilijkheid zit alleen in dat begrip ‘functie’. Wanneer heeft iets werkelijk een functie? Sfeer, kan dat ook een functie zijn? En bij hoeveel sfeerbeschrijvingen wordt het overdadig - is dat niet puur een kwestie van persoonlijke voorkeur, en komt het harde, objectief klinkende woord ‘functie’ dan niet toch neer op een eenvoudige smaakkwestie?

Hermans zou vast zeggen dat die eerste zeventig bladzijden van *Au pair* ertoe dienen dat de onthechting van Paulina getoond wordt. Kan dat niet in minder pagina's, en vooral in een iets strakkere structuur, met iets minder passanten en iets meer beklijvende personages, beklijvende beelden? *Au pair* doet aan als een feuilleton, het werk van een schrijver zonder plan. Veel hoofdstukken zijn net zo goed los te lezen als binnen het geheel. Of ze hadden tot een enkele zin gereduceerd kunnen worden om andere momenten meer nadruk te kunnen geven, om ze meer te laten zijn dan het zoveelste moment in een scenische optelsom.

Het bovenstaande laat zich wellicht lezen als een schrijfadvies, maar aan weinig heb ik zo'n hekel als aan auteurs die hun eigen gewoontes of rariteiten verheffen tot algemene wijsheden, eenvoudigweg omdat die voor hen nu eenmaal werken. Terzijde: dat is ook de reden waarom een schrijverseditie van *Kijkers in de ziel* zo schokkend nietszeggend is: al die auteurs die zweren bij hun kroontjespen of andere gedateerde gewoontes, alsof die noodzakelijk zijn om een verhaal te vertellen, alsof schrijven om zulke onzinnigheden draait en niet louter om het werk zelf.

In het zeldzame geval dat mij om advies gevraagd wordt, is het enige wat bij me opkomt: negeer alle adviezen, negeer elk bijgeloof, en ga vooral schrijven. Dagen, weken, jaren. Bij *Au pair* lijkt een heel onderdeel van dat schrijfproces echter vergeten: het herschrijven. Wellicht is dat uiteindelijk de reden waarom de roman me zo stoorde, niet vanwege de kwaliteit,

maar omdat Hermans niets lijkt te hebben herzien, alsof hij dat gezien zijn reputatie niet meer nodig achtte. En omdat ik weet hoe belangrijk dat herschrijven kan zijn, hoezeer een boek of verhaal juist dan zijn echte vorm kan krijgen.

Toen ik mijn tweede roman, *Stern*, bij de uitgeverij inleverde, zei de redactrice die nog geen jaar daarvoor mijn debuut vol trots had laten verschijnen: ‘Ik ben niet overtuigd.’ Dagenlang durfde ik de straat niet op, zozeer schaamde ik me. Ik begreep er ook niets van: de scènes die mijn redactrice had aangewezen als zwak, daar was toch niet veel mis mee? En nee, er viel ook bij het herlezen geen kromme zin in te ontdekken, en toch werkten ze niet. In de weken die op haar oordeel volgden daalde dat besef langzaam bij me. Ik begon te schrappen, met tegenzin weliswaar, maar er sneuvelden zinnen, scènes, hoofdstukken. Niet omdat er iets mis mee was, sommige behoorden zelfs tot mijn lievelingsmomenten van het verhaal, maar in het grote geheel werkten ze vertragend. Ik had geschreven alsof ik bang was iets belangrijks te missen: ieder moment van het dagelijks leven van Stern beschreef ik, wat hij 's ochtends ontbeet, hoelang hij na het avondeten wakker bleef, hoe zijn middagen eruitzagen. Hoofdstukken begonnen in de geest van *Au pair*: ‘de volgende ochtend’, ‘op woensdag gaat hij altijd’ - en pas toen ik dat werkelijk doorkreeg, toen ik de helft van de roman weggooide, ondanks de soms aardige vondsten en momenten, pas toen kwam het geheel tot leven. Toen werd het een boek.

Nadien ben ik altijd zo blijven schrijven, bij ieder fictieverhaal: met een grote nadruk op de revisie, op het schrappen achteraf. Soms is er veel herschrijfwerk nodig, soms weinig, maar altijd heb ik het idee dat een tekst pas gaat werken zodra ik hem grondig heb herzien. Korte verhalen herschrijf ik doorgaans zes, zeven keer voor ik ze aan iemand durf te laten lezen. Er zijn dagen waarop ik denk: ik kan eigenlijk helemaal niet schrijven, mijn talent zit in het herschrijven.

Sommige mensen verlangen van kunstenaars dat die zichzelf voortdurend vernieuwen. Van mij hoeft dat niet, ik heb veel liever dat een auteur verfijnt waar hij goed in is, zich een bepaalde toon of techniek meer en meer eigen maakt. Hermans' oeuvre leek me altijd een overtuigend voorbeeld van dat proces. Hij was zo'n auteur die zijn stijl subliem beheerste en wiens werk ik weleens uit de kast trok als mijn tekst haperde. Nu betwijfel ik zeer of ik dat nog zal doen, of ik bij zijn naam niet toch altijd kort mijn wenkbrauwen zal fronsen.

Ik ben er nog steeds niet uit of *Au pair* een late poging tot vernieuwing is of een teken van gemakzucht - of dat ik gewoonweg iets essentieels gemist heb. Goede literatuur zorgt er vaak voor dat ik ga knikken bij het lezen, niet om de herkenning, maar in de geruststellende, soms woordeloze zekerheid dat het klopt wat ik lees, de compositie, de stijl, de personages, het geheel hoort bij elkaar. *Au pair* maakte me op een vreemde manier onzeker. Over opbouw. Over de kern van een verhaal. Over wat een goede stijl eigenlijk behelst. Niet alleen vroeg ik me af of ik hier iets belangrijks miste, maar ook of ik de eerdere boeken van Hermans slechts slordig gelezen heb. En of ik jarenlang mensen een auteur had aangeraden die niet boven zijn verhaal staat.

Thomas Verbogt *De vroege kou*

Now, it's all right now
even to fall asleep
just as on all those nights

ELIZABETH BISHOP

Het is de tweede keer dat ik in een ambulance meerijd, een van de eerste dagen van april in 2016.

De eerste keer is in Heerlen, de geboorteplaats van mijn moeder. Ze woont daar dan al lang niet meer. Nee, ze heeft zich met mijn vader in Nijmegen gevestigd, waar mijn vader rechten is gaan studeren. De jaren vijftig zijn begonnen. Mijn ouders zijn eindelijk in de nieuwe tijd beland. Ze deelden hun leven in in voor de oorlog en na de oorlog en nu is het hun leven geworden, niet meer van de oorlog.

We zijn in Heerlen, bij haar ouders, mijn grootouders, om Sinterklaas te vieren, maar dan word ik ineens erg ziek. Van die ambulance herinner ik me het geluid van de sirene die dichterbij komt, zo dichtbij dat het lijkt alsof er alleen nog dat geluid is. En de vlammende pijn in mijn hoofd - die herinner ik me ook, maar die hoort bij het geluid van de sirene. Het is 1955, ik ben bijna drie. En ook herinner ik me de hand van mijn moeder. Die houdt de mijne vast. Later vertelt mijn moeder vaak dat ze dacht dat ik doodging.

'Je had wel dood kunnen zijn.' Dat zei ze. Ook later toen ik dieper over die woorden nadacht dan toen ze die uitsprak in mijn prille kindertijd. Soms vroeg ik me af wie en wat je wordt als je net zo goed dood had kunnen zijn.

Nog later, veel later - de eeuw waarin mijn ouders mijn jonge ouders werden, is bijna afgelopen - spreek ik om de twee weken een psychiater en heb het onder meer over mijn onvermogen me over te geven. Hij kan dat beter uitleggen dan ik het begrijp, maar wat ik wel snap is dat ik me vanaf de momenten rondom de ambulance veel kan herinneren. Meestal begint het vermogen je iets te herinneren zich wat later in een mensenleven te ontwikkelen, maar in mijn geval niet. Dat komt door de kracht van de momenten, de intensiteit ervan. Ook doordat er veel op scherp stond.

Ik zie de ambulance voor het huis van mijn grootouders, dwingend, maar toch in alle rust, een belangrijke positie. Het is donker, vroeg in de avond, sinterklaasavond. De ambulance staat in het zachte licht dat uit het huis komt. Dat licht maakt het wit van de auto geheimzinnig. De vormen zijn rond. Het lijkt of ik erheen zweef. Ik lig op een brancard, maar het is alsof ik nergens op lig. Ik heb geen gevoel meer in mijn benen. Dat merk ik niet als ik daar zweef, maar daarvoor al: ik wilde me ergens af laten zakken, een bed, een stoel, iets wat hoger was dan de vloer, maar mijn benen bestonden niet meer, ze waren er nog wel, maar ik zág ze alleen, ze konden me ook niets schelen, het enige wat telde was de pijn in mijn hoofd: die moest weg - als alles daarmee ook wegging, alles wat ik kende, alles wat ik wist, was dat niet erg, want de pijn in mijn hoofd was het ergste.

Als ik naar de ambulance zweef, ruik ik de kou van de avond, de vroege kou van december. Het is de eerste keer dat ik die ruik, het heeft de vage sensatie van dat alles nu pas gaat beginnen. Ik hoor de stem van mijn moeder die niet zingt als anders, maar iets zegt wat ze niet zegt.

Het is een kou die ik later niet meer geroken heb, wel een geur die erop lijkt, en dan denk ik: je had wel dood kunnen zijn.

Soms ruik ik de geur ook als iemand iets tegen me zegt wat onbegrijpelijk is, bijvoorbeeld de psychiater die het heeft over mijn onvermogen me over te geven, aan mensen, aan situaties. Ik zeg dat het probleem is dat het leven zo vol is. Hij vraagt: ‘Wat is het probleem dan?’

Ik zeg dat ik dat net gezegd heb.

Hij: ‘Dat is een gevolg van het probleem.’

De vroege kou van december. Ik wil ergens heen lopen, maar ik zweef en word ergens heen gezogen.

Zestig jaar later is het andersom. Mijn moeder ligt in de ambulance, ik zit naast haar en houd haar hand vast. Er is niet het geluid van de sirene, het is een stille rit, van het ziekenhuis waar ze vaststelden dat ze niet lang meer te leven heeft, naar het hospice in het hart van de stad, een oud gebouw dat vroeger een klooster van nonnen was. Ze zal daar een kamer krijgen met uitzicht op de rivier. Toen we jong waren, hebben we vaak door dat uitzicht gewandeld. Het heeft ook altijd in ons hoofd gezeten, dat uitzicht.

We rijden door Nijmegen, de stad waar ze in 1951 kwam te wonen met mijn vader op de bovenste etage in een huis aan de Graafseweg.

Daar kwam ik een jaar later bij en vijf jaar later mijn oudste zusje. Toen werd die etage te klein en verhuisden we naar het oosten van de stad, naar een nieuwbouwwoning die behoefte had aan veel te veel zonlicht, terwijl ik veel zonlicht vaak verlammend vind, ik kan er bang van worden omdat alles veel te zichtbaar wordt en alles om aandacht schreeuwt.

De stad begint al een stad zonder haar te worden.

Mijn moeder vervaagde een beetje de laatste jaren van haar leven. Haar geheugen werkte soms nauwelijks, soms liepen herinneringen ook door elkaar. Toch konden we nog lang gesprekken voeren, gesprekken die altijd begonnen met een vraag van haar. Lang geleden zei ze eens: ‘Als ik niks meer te vragen heb, kun je me wegbrengen.’

Tijdens een van de laatste gesprekken, toen ze zei dat ze tevreden mocht zijn met haar leven, vroeg ze of we alles tegen elkaar hadden gezegd wat er gezegd moest worden. Of er niets was ‘blijven liggen’?

Ik schudde mijn hoofd, ze bleef me even vragend aankijken, wees toen naar de fles wijn die tussen ons in stond, ik schonk de glazen vol, bijna tot de rand, we moesten ons hoofd buigen voor de eerste slok.

In het ziekenhuis werd ze weer helder, helder als toen ze jong was en bijna altijd lachte. Ze zei dat het mooi geweest was: ‘En met mooi bedoel ik ook mooi.’ Dat was haar oordeel over haar leven dat ruim negentig jaar duurde: mooi. Ze zag het verdriet van mijn zusjes en mij en herhaalde met charmante aandacht: ‘Echt mooi.’ Bij iedere letter van de twee woorden knikte ze.

De ambulance rijdt over de Graafseweg. Mijn moeder ziet dat niet, geloof ik. Ze is bij kennis en helder, maar verzonken in gedachten, wat ik me kan voorstellen, want ze weet dat ze naar het laatste station in haar leven gaat. Daarom zeg ik: ‘We rijden nu over de Graafseweg. Langs ons oude huis.’ En terwijl ik dat zeg, zie ik ons dat huis uit komen, lang geleden wat helemaal niet lang geleden is. Daar lopen we, mijn moeder en ik, ze heeft mijn hand vast, ze is vrolijk als altijd. Iedere dag is een feestdag. Het is zonnig weer op deze vroege lentemorgen. Mijn moeder zingt zacht, wat ze voortdurend deed.

Ik kijk naar haar, zestig jaar later. Ik wil zeggen wat ik zojuist voor me zag, dat kleine tafereel, maar dat weet ze natuurlijk ook wel.

We rijden nu over de Oranjesingel. Ik zeg: ‘We zijn er bijna.’ Mijn moeder knikt en lacht.

Over de auteurs

Merijn de Boer (1982) schreef de novellenbundel *Nestvlieders* (2011, bekroond met de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs) en de romans *De nacht* (2014) en *'t Jagthuys* (2016). Hij werkt als redacteur voor Uitgeverij Van Oorschot.

Flor Declercq publiceerde gedichten in onder andere *Het Liegend Konijn, Deus ex machina, Hard//Hoofd* en *Poëziekrant*. Daarnaast maakte hij toneelbewerkingen voor het Festival van Vlaanderen en schrijft hij voor Theater Antigone.

Van **Thomas Heerma van Voss** (1990) verscheen in 2009 *De Allestafel* en in 2013 de veelgeprezen roman *Stern*. Ook publiceerde hij verhalen, essays en artikelen in onder meer *de Volkskrant*, *nrc.next*, *Vrij Nederland*, *Trouw*, *Tirade*, *Das Magazin* en *Hollands Maandblad*. In 2014 verscheen de verhalenbundel *De derde persoon*. Heerma van Voss is redacteur van *Revisor*.

Frank Heinen (Utrecht, 1985) studeerde in 2012 af in de moderne letterkunde. Hij schreef meer dan 800 sportcolumns voor *HP/De Tijd* en verder verhalen, interviews en artikelen voor onder meer *Hard Gras*, *de Volkskrant, Studio Voetbal* en *Vrij Nederland*. Momenteel werkt hij aan zijn debuutroman.

De oorspronkelijk tot tekenleraar opgeleide **Chris Honingh** (Amsterdam, 1951) publiceerde de afgelopen decennia zes dichtbundels bij uitgeverij Querido. Ook verschenen een groot aantal gedichten en enige korte verhalen in Nederlandse en Vlaamse literaire tijdschriften. Daarnaast schrijft hij Engelstalige poëzie en verhalen.

Emily Kocken (1963) is schrijver, beeldend kunstenaar, cellist en performer. Ze debuteerde in 2013 met *Witte vlag* bij uitgeverij Querido. In 2017 verschijnt haar tweede roman, *De kuur*.

KJ Orr publiceerde in de *Irish Times*, *Dublin Review*, *The White Review* en *The Sunday Times Magazine*, en haar verhalen werden uitgezonden op BBC Radio 4. Ze stond in *Best British Short Stories* en op de shortlist voor de BBC National Short Story Award. Ze debuteerde in 2016 met de verhalenbundel *Light Box*.

Lette Vos (1992) studeerde in 2015 cum laude af aan de master Literair Vertalen van de Universiteit Utrecht en is sindsdien werkzaam bij hetzelfde instituut als junior-docent. In 2014 ontving zij de talentbeurs Literair vertalen van het Nederlands Letterenfonds. Momenteel werkt Vos samen met Caroline Meijer aan haar eerste boekvertaling voor De Bezige Bij. Zij studeert tevens klassieke zang aan het Utrechts Conservatorium.

Voor deze vertaling verzorgde **Niek Miedema** het mentoraat.

Miriam Rasch is schrijver en werkt als onderzoeker bij het Instituut voor Netwerkcultuur (Hogeschool van Amsterdam). In 2015 won zij de Jan Hanlo Essayprijs Klein. Ze werkt nu aan een essaybundel die bij De Bezige Bij zal verschijnen. Dit essay is een bewerking van Rasch' inleiding op Slavoj Žižek op de G10 van de Filosofie van 1 april 2016.

Annelies Verbeke debuteerde in 2003 met *Slaap!* en schreef sindsdien meer romans en verhalenbundels, theater-teksten, filmscenario's en moeilijk te definiëren subgenres. Haar werk verschijnt in 22 talen. Voor haar roman *Dertig dagen* (2015) kreeg ze onder andere de F. Bordewijkprijs. De Engelse vertaling hiervan verschijnt gelijktijdig met dit nummer van *Revisor*.

Thomas Verbogt (1952) schrijft romans, verhalen, toneelstukken en is columnist. Recente titels: *Als de winter voorbij is* (2015) en *Waaitaal* (2016).

[2016/13]

Redactioneel

Bij mijn ouders woonden twee grote schrijvers om de hoek. Althans, twee succesvolle schrijvers - die adjectieven gebruikten ze nog weleens door elkaar, wanneer ze bij fietstochtjes door de buurt wezen op de huizen van die twee: statige, naast elkaar gelegen herenhuizen in de Johannes Verhulststraat. De ene auteur zag ik weleens op televisie - en in zijn geval ken ik tot vandaag de dag nog steeds meer de media-persoonlijkheid dan zijn werk; de andere schrijver kende ik niet eens van gezicht. Hij scheen vrijwel permanent binnen te zitten, achter zijn typemachine, met een immer uitdijende stapel lopende projecten op zijn bureau. Hij schreef dan ook niet zomaar losse boeken, hij schreef een oeuvre, nee, meer nog, hij creëerde een volwaardig universum op papier, een wereld van romancyclussen waarin waargebeurde gebeurtenissen een net iets andere gedaante kregen, een andere context - een wereld waarin gefilosofeerd werd over en zelfs geëxperimenteerd met de tijd, met logica.

Die grootse inzet van Adri van der Heijdens oeuvre stond me aanvankelijk tegen. Op de middelbare school liet ik zijn boeken links liggen, tijdens mijn studie keek ik er amper naar om. Ik was zowel bang iets niet te begrijpen als te weinig tijd over te houden voor andermans boeken. Wat al te graag had ik toen het indringende essay gelezen dat Jamal Ouariachi schreef over Het Onmogelijke in Van der Heijdens werk; over zijn eindeloze ambitie en waarom dat hem nu juist zo charmant maakt; over hoe uitnodigend onbegrensdheid kan werken. Nu pas zie ik hoeveel krachtiger sommige van Van der Heijdens boeken worden wanneer men

ze als geheel beschouwt, als verzameling verslagen van een zoektocht naar een antwoord op onbeantwoordbare vraagstukken. En wat te denken van onze redacteur als lezer van dit nummer: Daan Stoffelsen, die met een vergrootglas kijkt naar enkele passages uit *Advocaat van de hanen*, nagaat hoe ze vanaf hun oorspronkelijke versie veranderd zijn voor ze in de roman terechtkwamen, en zo, hoe kan het ook anders, bijzonder veel onthult over Van der Heijdens schrijverschap, zijn werkwijze, de thematiek die hij wil benadrukken of juist probeert te camoufleren.

Met eenzelfde belangstelling las ik het fictieverhaal van Wytske Versteeg: weloverwogen, scherp, en met soms letterlijk de taal van Van der Heijden erin verweven, die daardoor alleen maar aanspoort meer van hem te gaan lezen, al was het maar om na te gaan in welke context Versteegs citaten oorspronkelijk stonden. Ook bijzonder: het komische, compacte verhaal van Christiaan Weijts, die voor de gelegenheid geheel in de stijl van Van der Heijden is gaan schrijven en hem, zo blijkt gaandeweg, zelfs als personage opvoert.

Deze speciale *Revisor* staat vol met stukken zoals de hierboven genoemde: nu eens fictie, dan weer non-fictie; het ene moment expliciet over Van der Heijden, het volgende slechts verhuld. En allemaal geschreven door auteurs die begonnen zijn met schrijven toen Van der Heijden al bezig was - twintigers, dertigers, veertigers en vijftigers van nu, die stuk voor stuk zijn opgegroeid toen Van der Heijden al (tot op zekere hoogte) bij de gevestigde orde hoorde. En tussen dit alles, als bindend element, staat een roman-fragment van Van der Heijden zelf, uit zijn aankomende De tandeloze tijd 7.

Een romanwereld als die van Van der Heijden is niet in definitieve vorm vast te leggen, in elk geval nog niet, maar met dit nummer hopen we zijn immer uitdijende universum enigszins te kunnen vatten - een samenvatting, een handleiding en een eerbetoon ineen.

De schrijver die ik vooral van televisie kende is overigens verhuisd, weg uit de buurt van mijn ouders. Van der Heijden zit er

nog. Ik fiets weleens langs zijn voordeur, maar zie hem nooit. Hij zit natuurlijk achter zijn typemachine. Zijn wereld is nog lang niet af.

Thomas Heerma van Voss
Namens de redactie

Marieke Rijneveld
Een kostuumdrama

Het lint van zijn tikmachine liep steeds vast tegen het lijf van de dood, hij
vergat de manchetknopen, toonde de gaten in zijn mouwen aan kraai

die op bezoek kwam, tegenover hem ging zitten en keek naar zijn ogen die
klein als kersenpitten waren, pikte in een boterham die niet de vorm van

boterham had en hoe hij zich daar boos om maakte, net als over de
structuur van de nieuwe gastendoekjes die dunner waren en nog geen

water opnamen, wie er nu zijn handen aan had afgedroogd of zijn wangen,
kon dat niet meer ontkennen, maar kraai droogde er zijn verendek mee

af, vergat de beleefdheid van een logeergast, hij had het volume van iemand
die er al langer woonde en die wist hoe hard deuren dicht geslagen mochten

worden om boosheid scharnieren te geven. Hij ordende zijn multomappen op
verhaallijnen toen kraai nog jong was, soms pesterig kon zeggen niet te

gelukkig worden, niet te gelukkig worden, schrijvers hebben holle ruggen nodig
als wijnflessen zodat de reststoffen achterblijven bij het schenken. Kraai zei

dat alle kraaien een kostuumdrama spelen, dat het noodlot kortwieken betekent,
zijn verendek het pak van een begrafenisondernemer, rouw zijn de glanzende

revers: zodra je de stofroller eroverheen hebt gehaald, zit er weer een nieuwe laag, pas wanneer je het hebt opgegeven, zal het bij je gaan horen. Hij wilde het

niet horen, opende het raam en sloot kraai buiten, keek toe hoe hij driftig de stopverf uit het raamkozijn lospikte, zag dat kraai nu pas begreep hoe het werkte:

dat het ongevraagd ringen hem net zo angstig en voor eeuwig bij zou blijven.

Wytske Versteeg
Salto mortale

Soms spreekt hij de namen voor zichzelf uit, zegt: ‘Ik.’ Slaat zichzelf als een zieke op de borst, begint opnieuw: ‘Ik ben Remond Patrizio Canaponi.’ De twee laatste namen zijn die van een maffioso en toen hij jong was zag hij voor zich hoe hij later langs de terrassen zou flaneren in een roomwit pak met strohoed. In die droom zouden de mensen zich naar voren buigen om hem aan te raken, zouden hem smeken om een nieuw boek - een verzoek waaraan hij glimlachend doch vastberaden zou weigeren te voldoen; alles was immers al geschreven en herhaling is de hel.

De wat aanstellerige namen zijn een nutteloze poging niet herkend te worden. Hij had iets anders kunnen kiezen, zoiets als Albert; hij had zijn ouderwetse, goed katholieke naam tot voorletters kunnen afkorten, zich achter initialen kunnen verbergen. Zelfs nu nog is hij verbaasd dat hij op het moment suprême hiervoor heeft gekozen. Onder zijn valse naam zit hij de straf uit die hij zichzelf op dag nul heeft opgelegd, klampt zich met tot vuisten gebalde stompjes van handen verbeten vast aan de giftige boezem van die helleveeg, het leven. Er is iets van hem gemaakt wat hij niet kan zijn; maar omdat hij niet kan, zal hij het wél zijn, zal hij zich naast zijn sterrenglobe keer op keer te pletter werpen op de muur van witte pagina's.

Als kind, in een ander leven, ontdekte hij tijdens de tekenles dat hij de contouren van elk figuur vervagen kon door met een vingertop

over de met potlood getekende randen te boenen. Vroeger probeerde hij een al te opdringerige, voyeuristische God op deze wijze te verdoezelen, in de hoop dat deze moeizame, haast homeopathische verdunning hem wat beschutting zou geven voor die al te doordringende blik van boven. Het is een poëtische rechtvaardigheid dat zijn eigen contouren nu net zo zijn vervaagd, want ook hij is een God voor personages die hij als marionetten laat bewegen. Maar omgekeerd, hoe machteloos danst hij ook naar hún pijpen. Al te goed herinnert hij zich hoe hij zich als zeventienjarige gestort had op de beschrijving van een huis, dat - toen het er eenmaal stond - zich in zichzelf besloot, geen enkel personage binnenliet. Ook naar dat huis keert hij in gedachten vaak terug, zwerft eromheen, bonst op de gesloten deuren en ramen, schreeuwt om toegang tot de tijd die hij verloren is.

Soms betast hij met zijn handen haast verbaasd zijn eigen gezicht. Geen venster hier, geen kier, geen spleet waardoor het langzaam lichter en weer donker wordt. Zelfs het geluid van een klok ontbreekt: digitaal wordt de tijd stilzwijgend afgeteld. In die stilte ver weg het geluid van nagels die tegen elkaar worden getikt, de vingers van de rechterhand tegen die van de linker, terwijl ergens een askegel tot het punt van vallen aangroeit. Een ventilator draait dreigend zijn rondjes.

Als alles eenmaal voorbij is komt de berusting vanzelf. Zo rond het middaguur, wat later op de middag. Tegen de avond. Tot die tijd vertrappen uren, minuten, seconden elkaar in een eindeloze polonaise. Witte vlinders hangen roerloos tussen de struiken; de tijd is een dolgedraaide fabriek. Wat gebeurt, gebeurt nu voor het eerst; alles gebeurt tegelijk voor het laatst. Een vogel vliegt een galmgat in. Een paard schraapt met een hoef over de grond en briest.

Het bloed is nu goeddeels gestold.

(Ook dit: de keet dicht bij zijn oude huis, waar lagen en lagen affiches over elkaar heen waren geplakt. De poster van het circus, de eerste die hij zag en zelfs veel later nog gedeeltelijk intact: frag-

menten van optredende dieren. Een nog bijna gave schimmel met een pluim op zijn hoofd, een nu verdwenen acrobate balancerend op zijn rug; hoe hij jaren later nog verwachtte dat een giraffe zijn hoofd uit het vierkante gat in de bovenkant van de keet zou steken; de onzinnige hoop, steeds als hij op zijn fiets de hut passeerde, om het dier eindelijk te zien.)

Een kikker breekt door een dikke laag kroos, verdwijnt met een sprong alweer in de diepte. Heel even zijn twee zwarte wakken zichtbaar in het groen, dat zich direct daarna opnieuw hermetisch sluit.

Wat geweest is, heeft geen tanden; om orde aan te brengen in de chaos, legt hij zijn gedachten vast. Hij krast verbeten op het room-witte papier van rijen en rijen *Gästebücher*, die hij in een opwelling van hebzucht voor zichzelf had aangeschaft. Ze bedekken de vier muren van zijn cel, van vloer tot aan plafond; spoedig zal er een tweede rij voor moeten komen, en daarna een derde, zullen de boeken hem in een steeds nauwere omhelzing vangen. Dat vooruitzicht troost hem: de wetenschap dat er altijd nog meer zal zijn dan hij voltooien kan. Hij hoeft de in leer gebonden boeken niet eens meer in te zien, hij is verder dan dat. Sommigen zouden zeggen: ver heen.

Sinds jaren is zijn geest een doolhof van grillig met elkaar verbonden straten, labyrintisch als het centrum van een middeleeuwse stad. Hij past niet in het afgemeten land waar hij geboren is, waar alle hoeken met een winkelhaak getrokken zijn, perfectie verworden tot terreur. Ook dat wat hij schrijft, de letters die hij als een blinde op papier stort, tekens die elkaar verdringen tot er geen stukje van het blanke vel meer over is, geen licht en geen betekenis, lijkt meer te zijn dan deze afgemeten mensen aankunnen.

Het laat hem koud.

Vastbesloten om de tijd de baas te worden zal hij zichzelf desnoods in taal laten verdampen. Hij stelt zich voor hoe een papieren

stroom zijn cel verlaat, hoe buiten de bladeren van zijn arbeid zich ophopen tot hij uiteindelijk onder meters papier begraven zal zijn, onmogelijk om nog de deur te openen. Het antwoord van Silenus - dat het voortreffelijkste voor de mens tevens het onbereikbaarste is, nooit geboren te zijn, niet te zijn, niets te zijn - zou dan eindelijk binnen handbereik komen. Hoewel Silenus' advies rigoureuzer was: de pijp uitgaan, en zo snel mogelijk. Lang heeft hij dat geprobeerd, erom gevraagd, er al het menselijke aan gedaan, vergeefs. (Een omgekeerd geval, dát heeft hij wel gekend; hoe hij lange tijd in alle hartelijkheid had gecorrespondeerd met de belastingconsulent, die al een half jaar geleden overleden bleek. Zoals Gogols dode zielen was de arme man uit winstbejag nog even in leven gehouden.) Wasknijpers vereeuwigd aan de lijn, coniferen als massieve rotskegels. De schaduwen in zijn herinnering zijn haarscherp, niets beweegt.

Als hij zijn ogen sluit ziet hij fragmenten van wat geweest is. Simpele momenten die hij, toen ze plaatsvonden, soms nauwelijks heeft opgemerkt, als vanzelfsprekend aangenomen. Achter op de fiets, zijn vingers in de knoopsgaten van zijn vaders achterzakken; het oplichtende wit van berkenstammen op de heide en de zomergeur op dagen; hoe de hostie vroeger tegen zijn gehemelte bleef kleven, zodat hij zijn best moest doen om Christus' tere huid niet te beschadigen; de oude, altijd halfdronken conciërge die zijn post verdonkeremaande; de populier voor het raam van zijn werkkamer; die jongen met de ogen van een engel, maar het gebit van een roofdier; de gele gordijnen; het meisje dat in wapperende plooirok wegliep van het terras; de geitenboerderij waar hij wezenloos voor zich uit staarde, zijn handen om het houten hek geklemd; het schildpadmontuur dat hem vroeger van het gezicht geslagen werd; die keer dat hij, te vroeg, uitriep dat er met hém niets aan de hand was; de staalharde blik van zijn moeder. Die oude hoop om zijn gedachten aaneen te rijgen, gelijktijdig, oneindig; om in iedere gewaarwording een wereld te vinden en daarin een weer

nieuwe wereld, zodat elke fractie van een seconde meedogenloos kon worden uitgerekt, een simpele kwestie van de geest voldoende trainen. Een overwinning op het lot, niet minder waard dan de ontdekking van het vuur: de tijd onschadelijk te maken. Alleen al de gedachte dat hij ooit arrogant genoeg was om zoiets te bedenken troost hem nu terwijl hij schrijft, de uren slacht, bloedrode fictieve draden spint. Zich op de borst slaat, nogmaals zegt, en dit keer harder: 'Ik, Patrizio Canaponi, ik.'

Hij zegt het in de wetenschap dat hij dat niet is, niet meer of nooit geweest.

Dat er niets over is van al die tijd die hij aan schrijven heeft besteed; dat hij in die tijd niet bestond. Wat hij niet begrijpt, nooit echt, hoe lang en vaak hij er ook over nadenkt; hoe verbeten hij zijn eigen leven offert aan die verbeelde tijd.

Vanuit zijn ooghoek denkt hij langs de plint een fret te zien wegschieten. Hij neemt plaats aan zijn tafel in de zekerheid dat hij zich van dit alles later niets meer zal herinneren. Opent plechtig een nieuw *Gästebuch*, neemt een slok whiskey en gaat de draaideur in. Even zweeft zijn pen boven het papier, een duiker op het punt van springen: dan zet hij af, verdwijnt met een soepele salto mortale in het nog lege bad.

Michael Orthofer on A.F.Th. van der Heijden

The 1997 German paperback of *Advocaat van de hanen*, published by Suhrkamp, is a memorable book, a fat canary-yellow volume, the cover image a rear view of three punks, two with extravagant cockscomb mohawks. They've tried several different covers for the book, but that's the one that works, the one that caught my eye when it came out; I don't know that I would have picked up the one with the picture of the crossarmed author staring back past me.

Advocaat van de hanen was not the first of A.F.Th. van der Heijden's novels to appear in German, but it was the break-through work, and the first to come to my attention. I may have dimly recalled the enthusiastic reviews for the hardcover edition from two years earlier, in 1995, but it was new to me. The heft of the paperback - more than 600 pages -, the Suhrkamp imprimatur, the mix of establishment-lawyer and punks, the setting a provocative Amsterdam-scene I was unfamiliar with beyond media reports, and the magical-sounding author-name - only ‘van der Heijden’ on the cover - added up to more than enough to convince me. If I debated the purchase at all, it was only because this was billed as the fourth in a multi-volume novel cycle and, suspiciously, most of the rest was not available in German translation yet (the intermezzo *Weerborstels* had come out a few years earlier, while the first volume, *Vallende ouders*, had just appeared in hardcover; the prologue-volume, *De slag om de Blauwbrug*, wouldn't appear until 2001). Affordable enough in paperback, I took the risk - and was quickly won over. Brimming over with excess, yet with the author so clearly in command of his material, it was a remarkable reading experience.

Part of the appeal of reading foreign fiction is that whatever personality factors seep into and influence both local coverage and consumption are, if not altogether lost, at least diluted abroad. I had no idea who this A.F.Th. van der Heijden was, and neither much interest in nor possibility of - in that still largely pre-internet time - finding out. I knew nothing of his role or position in the Dutch literary world, or of his reputation. He existed only in the abstract, not as a public personality. Beyond that, ‘A.F.Th. van der Heijden’ sounded almost too good to be true - and when I learned that the initials spelled out as the ridiculous Latinate ‘Adrianus Franciscus

Theodorus' it was even harder to believe this was an authentic name, attached to a real-life person; more likely, it seemed to me, this must be part of a more elaborate game of fiction and invention. The impressions stick, even now that I know better, and they're not wrong: De tandeloze tijd, in particular, involves a remaking and reimagining of self and a reworking of personal and public experience into fiction, even if it is a project whose methods and breadth extend far beyond, for example, Karl Ove Knausgård's much more simply and directly self-obsessed *Mijn strijd*.

Van der Heijden had, of course, already attempted to create a different authorial self earlier, as 'Patrizio Canaponi' - yet another fact I was unaware of in 1997 - but it was in embracing his own (however unlikely-sounding) identity, that van der Heijden came into his own. Central to the exercise was, of course, the De tandeloze tijd-cycle-dominating character of Albert Egberts. Yet in retrospect, I think I was fortunate to come across *Advocaat van de hanen* before anything else. Here Ernst Quispel is the main figure, with Egberts decidedly secondary, and that was probably for the best. Egberts isn't the only alter ego van der Heijden utilizes in his house-of-mirrors books, but Egberts is the one resembling him most closely. There would be enough of him to get to in the other volumes. Quispel's own excess - arguably controlled, because it is only occasional, yet here one of complete abandon - was more than sufficient in this engrossing tale, making for an ideal introduction to van der Heijden's fiction.

The De tandeloze tijd-cycle swept me up. Epic and epochal, on a scale rarely found in contemporary literature, it barely mattered that I was unfamiliar with much of the Dutch background it is rooted in. Even the seeming messiness of its sprawl - volumes published out of sequence, even in the original Dutch, such as the two-part third installment; a prologue-book; an intermezzo slipped in along the way - had its appeal. For all its disarray, there is never a sense of the author not being in complete control of his plot and characters, even as he pushes them to such extremes. Moving to his other works, it has also been his most ambitious inventions, and the ones on the largest scale - *De Movo Tapes*! *Het schervengericht*! - that I have most enjoyed losing myself in.

With Dutch reasonably accessible between my two main languages (German, English), all of van der Heijden's work is within my reach - though I have to admit that for a long time it was easier to fall back on the German translations. For more than twenty years Suhrkamp has been publishing his work in German - somewhat haphazardly, and with pieces missing, but all translated by Helga van Beuningen, making for a reassuring consistency. It is striking, however, that his work has still not travelled more widely, making no inroads into French, and barely any into English. The demands of the still-expanding De tandeloze tijd-cycle are of course daunting, and the scale of some of the early volumes of the Homo duplex-cycle similarly discouraging. *Het schervengericht*, with its American setting and inspired prem-

van der Heijden
Der Anwalt der Hähne
Roman
suhrkamp
taschenbuch

ise, of Charles Manson crossing paths with Roman Polanski in prison, might have seemed an obvious choice for the US market, but at its thousand-page-size, riskaverse American publishers aren't taking any chances. (Oddly, it doesn't seem to be just the size of many of his books that is a stumbling block. The American lack of awareness and interest, like some huge blind spot, is apparently much deeper and more comprehensive: hoping recently to consult some of his books I don't have readily at hand I found that of the fifteen van der Heijden titles in the holdings of the Columbia University library, twelve were stored away *offsite*, presumably with the safe assumption that there is not nearly enough demand, academic or casual, to bother keeping them readily in reach on the shelves.)

Early 'sketch material' from De tandeloze tijd appeared as 'Pompeii Funebri' in the 1993 anthology, *The Dedalus Book of Dutch Fantasy*, but it was too little, or too much, or too early, an aborted introduction to the author for English-speaking readers. That was the same year that the Netherlands and Flanders were the Guest of Honour at the Frankfurt Book Fair - as they are again this year - and van der Heijden did the rounds. In *Engelenplaque* he describes pitching De tandeloze tijd to American publishing legend Roger Straus, of Farrar, Straus and Giroux, as 'The Great American Novel of the Netherlands'. He records Straus agreeing to take a look at the German translation (and promising that the next time: 'we'll talk it over, and we'll get drunk together') but despite Suhrkamp publisher Siegfried Unseld's admonition: 'you missed Nooteboom. You shouldn't miss von der Hayden,' nothing came of it.

Of course van der Heijden was right to tout De tandeloze tijd, even if *Het leven uit een dag* might have been an easier sell, a slimmer volume that might have served at least as a wedge to crack the American door open for his much more ambitious project. That self-contained and manageably-sized novel is the most widely-translated of his works, albeit also tending to the periphery (German and Spanish, yes, but also Finnish and Bulgarian). It too has an inspired premise - not just a day in the life, but a day as the entirety of life - yet is hardly representative, an interesting stand-alone, but not really a stepping-stone to van der Heijden's larger visions - and, really, it is those that matter. As such, it was perhaps indeed better to hold out and try to convince of the qualities of the much grander undertaking. The timing was unfortunate too, however, with Mulisch's magnificent *De ontdekking van de hemel* (1992) the uncontested great Dutch novel of those years, leaving little room for an unwieldy and even more sizable work.

The multi-volume literary novel-cycle in translation is a hard sell under any circumstances. Even so, it is a stunning and revealing failure of contemporary English-language publishing that it took another two decades for any book by van der Heijden to appear in translation. Predictably, it was the intimate *requiem-roman, Tonio*, van der Heijden's account

of the death of his son, his most obviously accessible work. Yet even this was picked up by a publisher (Scribe) headquartered in Australia, rather than one based in the United States or London.

From the beginning of his career, van der Heijden has been working on a corpus - not a simple monobloc, but a complex structure that is, to varying degrees, interconnected. Many of the pieces are emphatically personal, but even among these the barely embellished *Tonio* is an outlier. *Tonio* may serve well as an introduction to the man, but it's a false start for English-speaking readers. It is in his fiction that van der Heijden's transformative, creative qualities truly come to fruition, in writing that is never lackluster and which, where it does fall short (it happens), never does so for want of ambition.

In a time when there seems so much more free movement of international literature across borders and languages, it is odd to find a case such as that of a major author like van der Heijden. There are some writers whose work is naturally limited to domestic audiences, but surely he is not one of them. His huge, varied body of work, from intimate Dutch social and personal studies to the elaborate remaking of classical myths, should easily speak to audiences worldwide. But rather than bursting far beyond Dutch borders it has barely staggered past neighboring German. True, from any distance, the towering - and still growing, in all directions - heap might well seem too formidable. How possibly to come to grips with it? Perhaps one really has to simply stumble into it, almost randomly - to fall and lose oneself there, like I did, without really knowing what I was getting myself into. Foreign publishers' conservative instincts have them gravitate to stories and forms that are safe and familiar - *Tonio* is such an easy choice - but the true rewards of van der Heijden's work are to be found in the rich, expansive excess of his epic fictions, from the small-scale Sophoclean *Drijfzand koloniseren* to the massive *Het schervengericht* and beyond.

It is a shame that most foreign readers don't know what they are missing; I count myself lucky that I found and have entry to this extraordinary world.

Een uitgebreide versie van dit essay, met aandacht voor Kwaadschiks, *is op Revisor.nl te lezen.*

Christiaan Weijts
De slag om tafel vier

> *'Mijn geestelijke vermogens, of wat daar op dat moment van restte, worden gereduceerd tot één obsessieve gedachte: "Ik rust niet vóór ik hem dwars over die tafel heb gelegd".'*
> - A.F.Th. aan Jean-Paul Franssens, 27 februari 1991, in een verslag van een vechtpartij tussen Van der Heijden en de eigenaar van een restaurant in de Kloksteeg in Leiden, op zaterdag 1 september 1990.

September is de wreedste maand, vooral in Leiden, waar ladingen nieuwe studenten hun toch al eindeloze zomers nog eens oprekken, in een feeststemming die des te pijnlijker is voor de rest van de stad, die zich dan weer plooit naar routines en vertrouwde ritmes. Het breukvlak, onzichtbaar onder elke studentenstad aanwezig, tussen de zwoegers en de vrijgestelde jeugd kwam begin september bloot te liggen, en Céline, op de fiets op weg van het Rapenburg - met een opblaasglijbaan tussen sociëteit Augustinus en de gracht - naar haar nieuwe baan in de Kloksteeg - met het terras van Barrera op de hoek, uitgelaten badend in een zee van namiddaglicht - raakte er nu pas van doordrongen dat ze tot de zwoegers was gaan behoren.

Van het ene op het andere moment was ze uit het studentenleven getuimeld, en nu moest zij haar eigen geld gaan verdienen, de baantjes aanpakken die zich aandienden. Vanavond was haar eerste werkdag in restaurant De Bisschop, dat net een nieuwe eigenaar had die, met een oproep op het raam geplakt, om personeel

in de bediening had gevraagd. De kinderkopjes in de steeg drilden de velgen van haar te slappe banden. Aan het pand tegenover het restaurant hing, als een soort uithangbord, een bronzen klok en in de witte gevellijst was de tekst geschilderd: *For whom the bell tolls*.

Háár uur had in elk geval geslagen, dacht Céline, oog in oog met de eigenaar, Jef, een energieke maar zwijgzame figuur van halverwege de veertig, die er eerder uitzag als beurshandelaar, met zijn streepjespak en zijn zonnebril, die hij op zijn platte glimmende haar droeg. De chef of sous-chef, met een wijnrood schort, aan wie hij haar met een onwillig knikje voorstelde, leek haar al iets vriendelijker, maar ze zou hem die avond niet te spreken krijgen, door de hectiek op deze eerste avond. Elke tafel, elke nieuwe gast leek op de brigade over te komen als een *aanslag*, waarop de verdediging ijlings geïmproviseerd moest worden. Pendelend tussen keuken en restaurant voelde Céline zich een vredesgezant tussen twee strijdende partijen.

'Tafel zes. Tafel zes heeft de langoustines, die moeten er nu uit.'

'Céline, tafel drie wacht op de wijnkaart.'

'Heet! Heet!'

'Wat sta je hier te dromen! Het is hier geen pannenkoekentent. Vooruit!'

Het was allemaal de schuld van Anton Beek, hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde. Dat was een van de drie vakken die zij moest herkansen om, op het laatste nippertje, toch nog haar propedeuse te halen. De andere twee waren historische taalkunde en retorica. Daar moet je al je aandacht op richten, zeiden haar studiegenootjes. Letterkunde haal je toch wel, want dat is mondeling, en Beek doet niet moeilijk. 'Zeker niet,' had eentje er met een geheimzinnig lachje aan toegevoegd, 'als je in een kort rokje verschijnt.' Die woorden had zij vergezeld laten gaan van zo'n snel, amper te onderscheiden knipoogje, een foefje waar Céline altijd jaloers op was.

Aldus geschiedde. Céline ploeterde op retorica en historische taalkunde, en verscheen in het kortste rokje dat ze kon vinden bij Anton Beek. De eerste twee vakken haalde ze met de hakken

over de sloot. Maar het mondeling had ze verprutst. ‘Ik kan je hier echt geen voldoende voor geven,’ had Anton Beek gezegd. En ze had hem alleen maar aangestaard, met haar ogen vol tranen die evenmin iets konden compenseren. En dus moest zij stoppen met haar studie, en op zoek naar werk. En dus was zij hier de vredesbemiddelaar tussen een panische keukenbrigade en een eetzaal vol klaagkoppen en chagrijnen.

Tegen achten stopte er een taxi. De man die zich eruit hees, kolossaal maar niet heel lang, had iets plechtstatigs in zijn tred, als iemand die gewend was overal meteen een ereonthaal te krijgen. Die indruk werd nog eens versterkt toen hij zijn entree maakte in het restaurant, daar vier stappen naar binnen liep en bleef stilstaan, alle blikken op zich gericht wetend, als een bariton die pas aan zijn slotaria zou beginnen als ook in de verste uithoek het publiek was verstomd.

‘Goedenavond. Heeft u toevallig nog een tafel beschikbaar?’

Hij richtte zich weliswaar tot Céline, maar door langs haar heen te kijken, zijn heerszuchtige neus iets opgericht, de donkere, iets grijzende krullen in de nek, leek hij het gehoor te verwachten van een hogergeplaatste met wie hij gewoon was zich te verstaan.

‘Voor vanavond nog? Dat zal moeilijk gaan. We zijn vanavond voor het eerst weer open en zitten helemaal vol.’

Ze zag dat de man ervan uitging dat hij herkend zou worden en dat het een milde belediging was dat zij hem niet herkende. Een beroemdheid dus, van een andere generatie. Misschien inderdaad een operazanger, of een acteur.

‘Ik ben speciaal uit Wassenaar, waar ik tijdelijk logeer, hier naartoe gekomen,’ zei de man. ‘Omdat ik hier zulke goede herinneringen heb liggen.’

Céline keek de zaak rond. Tafel vier zat al aan het hoofdgerecht en was die avond niet voor de tweede keer gereserveerd. Nu namen de kleine, wat samengeknepen ogen haar scherp op, alsof de man wist dat hij beet had, en die begeerde tafel hem alleen nog kon ontvallen als hij zijn haviksblik zou verslappen.

‘Over een uurtje,’ zei Céline, ‘heb ik er wel een vrij. Als u het niet erg vindt zolang even te wachten?’

‘Niet als u mij vertelt waar ik hier een deugdelijk café vind.’

‘Ik zou in elk geval niet daar op de hoek gaan zitten. Bij Barrera is het altijd bal, zeggen wij hier in Leiden. Ik denk dat u zich meer op uw gemak voelt in l'Espérance.’ Ze wees hem de weg en ondanks het repertoire aan hoffelijke bedankjes waarmee hij weer terugkeerde naar de steeg, was Céline niet gerustgesteld.

Wie was die man? Foto's flitsen haar voor ogen bij het uitserveren van de krabsalades en de lamsracks. Een jongere, slanke versie... Had hij geen Italiaanse naam? En iets ouder, met die zware wenkbrauwen? Ja, die foto's, ze had ze deze zomer nog gezien, gewoon in haar studentenkamer. En ineens, bij het afruimen van de tafel die ze hem beloofd had, wat verscholen achter in de zaak, viel het antwoord haar in, even onverwacht als vanzelfsprekend. De foto stond op een van die boeken van haar stapel schuldgevoel. De stapel die ze voor het mondeling met Anton Beek moest lezen en waarvan ze de helft ongelezen had gelaten. ‘Nee hoor,’ had haar studiegenootje gezegd, diezelfde als van de knipoog en het korte rokje. ‘Beek gaat je alleen maar naar Couperus vragen. En naar Wolkers. En naar Reve. Louis Paul Boon misschien. Alleen de vuiligheid dus.’ Weer dat knipoogje, gevolgd door de opmerking: ‘De rest heeft hij zelf niet eens gelezen.’

En daar zat ze dan. In haar korte rokje dat nog eens extra aan macht won doordat Anton Beek haar liet plaatsnemen op een laag bankje in de hoek van zijn werkkamer - naar verluidt deed hij hier regelmatig ‘middagdutjes’ op.

‘Juist,’ begon hij, zogenaamd in papieren zoekend. ‘Céline... Omdat je schriftelijke examen niet ging zoals we allemaal hoopten, heb je hier nu een mondelinge herkansing. En ik dacht, ook omdat je, zoals ik in elk geval heb begrepen, nog meer vakken hebt moeten herkansen deze zomer, ik dacht, laat ik maar beginnen met een van de dunste boeken. En dan nog wel van iemand die niet bepaald bekendstaat om zijn dunne boeken, maar die liever “in de breedte” leeft en ook schrijft en dan heb ik het natuurlijk over...?’

Een windvlaag. Een zwarte hand kneep haar keel dicht en strooide tintelende vlekken voor haar ogen.

‘Adri van der Heijden,’ zei hij, en trok het dunne blauwe boekje tevoorschijn dat op de ongelezen stapel naast haar bed lag.

‘Die ja...’

‘*De slag om de Blauwbrug* is een roman die zich afspeelt op één dag. Welke is dat en waarom heeft de auteur gekozen voor die ene dag?’

‘Eh... Eerste Kerstdag?’

Beek was in lachen uitgebarsten. Hij had niet eens de moeite genomen zich uit beleefdheid nog in te houden. Hij had haar uitgelachen en het zwart had haar dieper omlaag getrokken. Als zij er nu aan terugdacht, was dat het moment dat haar studie definitief mislukt was: het moment dat Anton Beek haar bleef uitlachen, samen met het boekje met dat zelfvoldane gezicht van deze Adri van der Heijden als een postzegel achterop. Het was alsof ook híj meelachte, onder zijn duivelswenkbrauwen. En uitgerekend vanavond, uitgerekend op haar eerste noodgedwongen werkdag verscheen hij weer, alsof het nog niet genoeg was geweest, alsof hij koste wat kost haar ook nog eens met eigen ogen moest zien creperen.

Nijdig liep ze, de handen vol lege dessertborden, naar de keuken terug, waarbij ze bijna tegen een echtpaar aan botste dat was binnengekomen.

‘Pardon,’ zei de man.

‘Ja?’ vroeg Céline.

‘Eh... Wij vroegen ons af of u nog een tafeltje voor twee heeft vanavond, maar ik zie...’

‘Ja dat ziet u goed,’ zei ze. ‘Stampvol zitten we, dus ga het maar hiernaast bij Fabers proberen.’

Meteen toen het stel zich, verontwaardigd, omdraaide, bedacht ze zich. Natuurlijk! Ze had nog één tafeltje vrij, achterin. ‘Komt u verder.’ Voor het eerst deze avond lachte ze.

De schrijver keerde kort nadat de klok van de Pieterskerk negen keer had geslagen terug, zijn pas iets wankeler dan een uur terug. Ook aan zijn adem merkte Céline dat hij zich inderdaad braaf met bier had laten vollopen in l'Espérance. Onmiddellijk schoot

zijn blik naar het tafeltje dat zij had vergeven, en hij begon een luide keel op te zetten.

‘Wat zijn dit voor manieren? Ik ben niet helemaal met een taxi uit Wassenaar gekomen om mij hier te laten schofferen!’

Jef kwam de keuken uit, en Céline hield zich een beetje verscholen terwijl hij met Van der Heijden overlegde totdat zij geroepen werd om de rol te vertolken die zij intussen in gedachten had kunnen repeteren.

‘Deze meneer,’ zei Jef, die hem duidelijk helemaal niet herkend had, ‘beweert dat jij hem een uur geleden een tafel beloofd hebt.’

Céline voelde de voorbode van een triomf in haar keel opgloeien, en positioneerde zich met stampend hart pal voor hem. Even was het alsof ze weer in het kamertje van Anton Beek zat, die haar uitlachte samen met deze man, die zij strak en ook, daar dwong ze zichzelf toe, zonder met haar ogen te knipperen bleef aankijken terwijl ze zei: ‘Nee. Ik heb deze man nooit eerder gezien.’

‘U hoort het, meneer... En mag ik u vriendelijk verzoeken om nu...’

‘Blijf met je poten van mij af, klootzak.’

Dat hij kwaad zou worden had Céline verwacht, maar niet dat alle zelfbeheersing in één vlaag uit dit baritonlijf wegvloeide en hij Jef bij de revers van zijn jasje zou grijpen om hem drie, vier meter de zaak in te duwen, waar ze, als judoka's op jacht naar een worp, om elkaar heen draaiden. Gillen en kreten klonken van alle tafels. Uit de keuken kwamen de jongens achter de kachel vandaan om het tweetal uit elkaar te halen, tevergeefs, want de kolossale schrijver leek zich maar één doel gesteld te hebben. Hij moest en zou een scène schoppen, waarbij hij Jef languit op het hem beloofde tafeltje wierp, dat daarop kantelde, en bestek en borden op de grond liet kletteren. Het echtpaar sprong op en begon etenswaren van hun kleding te poetsen, en nog lagen de vechtenden op de grond in een soort houdgreep. De jongens probeerden hem de keuken in te trekken, maar de schrijver klampte zich vast aan tafel- en stoelpoten, alsof de strijd verloren zou zijn zodra hij uit de arena met publiek zou zijn weggesleept.

Ineens heeft hij zich losgerukt. Hij springt op en schreeuwt, nog altijd alsof hij een voorstelling geeft voor het nu ademloze publiek: ‘En nou is 't uit! Nou is 't genoeg geweest! Jullie bellen nu een taxi voor me en dan is het afgelopen!’

Niemand durfde te spreken of te bewegen. En in die verwarring belde Jef inderdaad een taxi, waar het hele restaurant in stilte op wachtte, terwijl de schrijver al die tijd deed alsof hij een gravure aan de wand bestudeerde.

‘Kijk, die moet nog vóór de buskruitramp gemaakt zijn,’ zei hij, voordat hij naar de taxi wandelde die op het pleintje bij de Pieterskerk stond te wachten.

‘Weet u wie dat was?’ De man aan het tafeltje dat Céline opnieuw aan het dekken was, keek haar ongelovig aan. ‘Hij heeft zo'n bekend gezicht. Is het niet een schrijver?’

‘Adri van der Heijden,’ zei Céline toonloos.

Daarop schoot zijn vrouw overeind: ‘Van der Heijden! Natuurlijk. Ik heb al zijn boeken in de kast staan. Nou, die had u niet weg hoeven sturen, hoor. Die had nog best bij ons aan tafel mogen zitten.’

Lisa Weeda
Indexen voor verwijtbaarheid

2791 kilometer

$P = VRM^2$. Peuris-sterkte, verwijtbaarheid, relevantie, mediageniekheid. Een team van mannen en vrouwen berekent een situatie via de Wet van Pleuris. Ze zoeken aan de hand van getallen en een blik op sociale media en algemene berichtgeving uit of het erop of eronder is. Een man, Dirk, schuift zijn computer opzij, stopt zijn duim en wijsvinger tussen de *dubbele Windsor* knoop van zijn stropdas, geeft een ruk aan de stof en zegt: ‘Een crisis is meestal niet fysiek. Fysiek duurt niet zo lang. Een ramp vindt plaats er als er iets fysiek fout gaat.’ Dirk ververst een pagina op zijn computer door op de F5-knop te drukken. Met de vingers die hij net gebruikte om de stropdas losser te trekken, begint hij nu haastig aan dezelfde stof te futselen, net zo lang tot de hele knoop is losgemaakt. Hij loopt naar het *whiteboard* op wielen dat een half uur eerder de ruimte in is gerold door Kim, de stagiaire, en schrijft met een zwarte marker boven aan het bord in blokletters ‘Indexen voor verwijtbaarheid’.

2679 kilometer

Een journalist, Johan, gewapend met alleen een camera en analoge rollen film, reist in een cargovliegtuig naar een plek waar een

vliegtuig is neergestort. Of deze journalist bestaat of niet, hij wil de scherpste blik hebben van iedereen. Zijn afstand tot de gebeurtenis is het cadeau dat hij krijgt, het cadeau waarmee hij overal doorheen kan kijken. Als hij aankomt op de plek waar het onheil zich op eerder onheil heeft gestapeld, hoeft hij alleen nog het beste licht door een lens te laten glippen. Op een plek waar leeftijdsgenoten met andersoortige namen andere leeftijdsgenoten neerschieten en vaak helemaal niet weten waarom, beweegt hij zich als een vis in het water. Als iemand met onschuldige ogen.

309 kilometer

Het driejarige meisje Vika daalt trede voor trede het trapje van haar woonhuis af. Met een telefoon in haar hand loopt ze de binnenplaats op. Ze houdt het toestel in de lucht en zwaait ermee naar haar vader Vova, die met zijn hoofd onder de motorkap van zijn terreinwagen hangt. De ringtone stopt een moment. Het is stil op de binnenplaats. Dan rinkelt de telefoon weer. Vova neemt op en drukt zijn hand zacht op de donkerblonde haren van Vika, kriebelt haar achter in haar nek.

‘Ja,’ zegt hij, ‘ik kan jullie wel langs de checkpoints loodsen. Als jullie een accreditatie hebben, kunnen jullie er één keer door. Daarna kom je op een lijst te staan en wordt het moeilijker. Als jullie veel geld meenemen gaat het praten makkelijker. Nee. Nee meteen laten zien hoeveel je hebt en een klein beetje achter de hand houden voor als ze gaan dreigen. Dollars, geen grivna's. Dan kan je nog beter met roebels aankomen. De nieuwe valuta. Alles in cash. Ik ook. Ik hoor het wel.’

Vika trekt aan Vova's broekspijp. Hij hangt op en stopt de telefoon in zijn zak. Het meisje laat zich optillen en zwiert een rondje door de lucht. Haar vader drukt zijn neus in haar haren.

111 kilometer

Binnenkort sterft de 78-jarige Nadja aan de gevolgen van een granaatscherf in haar buik. Ze past op de boerderij van haar jeugdvriendin Nina. De mortiergranaat die op de boerderij af suist, hoort ze te laat. Als ze het geluid eerder had gehoord, had ze gedacht dat deze langs de boerderij zou vliegen. Welke gek richt er nu op iemands woonhuis. De granaat schiet door het dak van de tweede verdieping, neemt de muur en een deel van de veranda mee en komt tot ontploffing in de moestuin. Tussen de tomaten en het huisje waar ooit de grootmoeder van Nadja's vriendin woonde toen die te oud was om nog voor zichzelf te zorgen, ontstaat een krater van vijf diameter en twee meter diep. De mortiergranaat is in stukken uiteen gebarsten in de rulle grond. Door het gat in de muur is er een stuk van het projectiel door haar jurk heen geschoten. Nadja legt haar handen tegen de hete scherf en voelt hoe het textiel rondom het ijzer ook warmer en warmer wordt. De buurman, Aleksandr, rent de kamer binnen met een jachtgeweer in zijn handen.

‘Waar zijn de klootzakken, waar zijn ze,’ roept hij.

Hij richt eerst op Nadja, dan de kamer rond, naar het gat in de muur en tot slot op haar buik. Dan rent hij weer naar buiten. Over de landweg schreeuwt Aleksandr naar zijn zoon, die zich al een minuut verbijsterd aan het tuinhek vasthoudt: ‘Haal een auto, haal een auto!’

2497 meter

Yulia belt aan bij het huis van haar broer Oleg. Ze veegt met de palm van haar rechterhand het zweet onder haar oksels vandaan. Om haar linkerpols bungelt een camera aan een koordje. Oleg doet open. Hij draagt geen shirt. Yulia laat de camera voor zijn ge-

zicht heen en weer zwaaien en geeft een knikje met haar hoofd.

‘Ze zeggen dat de lichamen ook in de velden liggen. Ze zijn zo, plof, tussen de zonnebloemen beland. Ik geloof er niets van.’

Oleg loopt vanuit de deuropening terug naar binnen. Terwijl hij een gebatikt shirt over zijn hoofd trekt, loopt hij naar de achtertuin en pakt zijn bruine fiets. Kort voelt hij in de achter- en voorband of er nog genoeg spanning op het rubber staat. Hij duwt de fiets door de keuken en de gang en sluit de voordeur achter zich.

‘Gaan we niet met de auto,’ vraagt Yulia. ‘Als ik dit had geweten, was ik wel gaan lopen.’

‘Met een auto komen we daar nooit door.’

Hij trekt aan de ketting om te voelen of die niet te los zit.

‘Wanneer is de laatste keer dat je op dit ding reed?’

‘Paar maanden. Spring nu maar achterop.’

Yulia gaat zijlings op de bagagedrager zitten en Oleg zet af. De zus slaat een arm om haar broers heup, drukt de camera in haar schoot. De weg tussen de zonnebloemvelden is stoffig, het asfalt is jaren geleden gebarsten. Verderop doemt het reliëf van een op zijn kant liggende tank op.

1120 meter

Sinds drie maanden haalt Widja geen kool, maar mijnen van zijn veld. Hij is de hele dag van huis en kamt het stuk land, dat hij van zijn vader Nikolaj heeft geërfd, centimeter voor centimeter uit. Dwars door het perceel ligt een loopgraf. Tussen de aarde en de overgebleven stukken gewas buigt hij door zijn knieën. In zijn knokige grote handen houdt hij een lange stok, die hij meters voor zich uit over de bodem beweegt.

793 meter

Natasja houdt haar smartphone gericht op een steeds groter wordende donkergrijze pluim, die achter een rij boerderijen opstijgt. Ze ademt met korte halen in de microfoon van haar toestel, alsof ze net honderden meters gerend heeft. In de donkere pluim zijn oplichtende vlekjes te zien. Als sterren aan een nachtelijke hemel die soms helder, dan weer minder helder zijn. Ze lichten fel op en doven iets uit. Vallen daarna in rechte strepen richting de aarde. Honden blaffen onophoudelijk, als een geluids*loop* die onder de videobeelden lijkt te zijn gemonteerd.

524 meter

James, een verslaggever voor een landelijke nieuwszender, betaalt Modja dertig dollar om op haar landje te mogen staan. Modja strijkt haar bloemenjurk glad en neemt het geld mokkend aan. Ze kijkt naar de briefjes in haar gerimpelde hand.

‘Gisteren kreeg ik tien dollar meer.’

James klimt langs haar heen het tuinhek over en doet alsof hij haar niet verstaat. Hij maakt een draaiende beweging met zijn wijsvinger en de cameraman begint te filmen.

‘Wat ligt hier allemaal in uw tuin?’

Modja staat met over elkaar geslagen armen naast James. Ze haalt haar schouders op en kijkt om zich heen. ‘Er lag veel meer, maar dat was geen gezicht. Alsof er een gigantische bak aluminiumfolie naar beneden was komen regenen. Ik heb stukken bij elkaar op een stapel gelegd, daar naast ons tuinhuisje. Al mijn planten naar de gallemiezen. Ik kan de aardappelen wel vergeten deze winter.’

122 meter

Dmitri verplaatst een betonnen *roadblock* samen met een andere jongen. Ze drukken hun smalle schouders tegen een kant van de grote grijskleurige steen. De lucht van heet asfalt stijgt op hun neuzen in.

4 meter

Pasfoto's achter een gaasje in een vak van een portemonnee. Niet helemaal zichtbaar, zodat je ze er altijd uit moet halen en er iets bij kunt vertellen. ‘Dit zijn mijn kinderen. Die is tien en die is veertien. Soms kunnen ze goed met elkaar overweg, soms slaan ze elkaar de hersens in. Dit is mijn vrouw. Ik verwissel de foto altijd als ze een nieuw portret laat maken voor haar paspoort.’ Een opblaaskussen waar je je nek in kunt leggen als je zittend wilt slapen. Een ring voor twintig jaar samen. Aan de binnenzijde staat gegraveerd: *Op nog twintig. Op meer. Op langer*. Wie voor het douchen de ring afdoet, leest in spiegelschrift wat voor liefde hij of zij bezit. Een telefoon met een beschermlaag over het glazen scherm geplakt. Alleen in de beschermlaag zit een barst, niet in het glas daaronder. Een paspoort met een verouderde foto. Over negen maanden moet er een nieuw exemplaar worden aangevraagd bij de gemeente. Het zal tachtig euro kosten en door het oude paspoort wordt een gat van bijna een centimeter in de breedte gestanst.

0

Danyil of Andrey of Kolja legde zijn hand op een knop en vuurde vier projectielen af. Iemand vliegt duizend voet te laag over een

oorlogsgebied. Iemand plant geen alternatieve vliegroute. Het is een naam op een officieel formulier, waar jaren op gewacht kan worden. Grigoriy wordt na vier weken uit zijn bed gelicht, midden in de nacht, terwijl hij zijn dochter Tatiana vasthoudt omdat ze verschrikkelijke dromen heeft. Het is een piloot die nog op de knop van zijn schietstoel drukte, als een kapitein die te vroeg het schip verlaat, tegen alle regels in. Aleksandr, die Nadja met een door ijzer opengereten buik op een eetstoel vindt, wil een verhaal kunnen vertellen. Het maakt de misselijkheid, het huilen, de grafzerk minder nutteloos. Vova wil naar zichzelf kunnen kijken of ergens naar kunnen wijzen en later tegen zijn dochter Vika kunnen zeggen: 'Hij begon, kijk maar. Hij deed dit en dit en toen gebeurde dat.' En dat is dan alles wat er overblijft, hoe schuld in de boeken komt te staan. Schuld is een huls gevuld met een voor elk individu verschillende inhoud. Het is fictie. Fictie heeft een oneindig aantal motoren en verschiet constant van gedaante als het zich vermengt met de werkelijkheid. Eén foto, door Johan genomen vanuit één standpunt op één plek, is waar de fictie zich voor het eerst de werkelijkheid binnen stompt. Een andere versie van argeloos geweld. Er vliegt een ander vliegtuig over. Iedereen blijft in de lucht.

A.F.Th. van der Heijden
De grafdelver of Schwantje's fijne vleeschwaren

Blijkens het dossier had Marique haar Eindhovense ondervragers aanvankelijk verteld dat ze na Gieds vertrek naar zijn blusklus onmiddellijk weer ingeslapen was - totdat later die nacht de huistelefoon haar wekte. Tegenover de rechter-commissaris werd ze al wat genuanceerder. Nog voor Gied weer terug was, had ‘iets’ haar wakker gemaakt - sirenes in het dorp of gerommel van naderend onweer.

‘Mevrouw Schwantje, er is uitgezocht dat het die nacht niet geonweerd heeft - boven Geldrop niet, en niet in de wijde omtrek. De sirenes waren te ver weg om u te kunnen wekken.’

Weer later gaf Marique toe dat ze, door een of andere oorzaak ontwaakt, door het raam aan de voorkant de straat in gekeken had. Er kwam een Mercedes door de Lange Kerk gereden, die stopte voor SCHWANTJE'S FIJNE VLEESCHWAREN. Ze haalde haar schouders op, en ging op de veranda boven de garage een sigaret roken, gewoon in haar lange nachtpon, hopend op wat verkoeling. De sterrenhemel was nog even helder als kort na middernacht. Leunend over de balustrade, rokend, zag Marique de twee Turkse jongens de Leveranciershof op komen slenteren. Verder geen levende ziel te bekennen. De jongens zwaaiden naar haar. Ze kende die twee als onregelmatige medewerkers van de shoarma tegenover de slagerij, dus logisch dat ze terugzwaaide.

Volgens Fikret, tijdens een verhoor, was afgesproken dat Marique, zodra ze de Mercedes in het oog kreeg, op de veranda een sigaret zou gaan roken. De vurige punt, in combinatie met het oplichtende wit van haar nachtgewaad, zou een teken zijn dat de kust veilig was. Er werd over en weer gezwaaid. Marique doofde haar sigaret, en verdween van de veranda, kiezel krakend onder haar voeten. De jongens stonden voor de zijdeur van de uitbouw. Erachter hoorden ze schurende geluiden: de balk werd verwijderd. Er schraapte een sleutel in het slot.

In de deuropening stond een heel andere Meriek dan Fikret tot nu toe gezien had. Door de transparante stof van haar mouwloze nachtjapon was een gebloemde slip zichtbaar, net als een paar donkere tepels, dat je recht en priemend aankeek. En ergens daartussen schemerde de verzonken navel van een buikdanseres. (In het proces-verbaal stond bij wijze van terzijde vermeld dat nylon nachtgewaden haar man een gruwel waren. ‘Mijn vrouw rookte in bed. Stel, je raakt in slaap, en zo'n askegel valt op het nylon... Het spul smelt in een oogwenk weg.’)

‘Hai, Meriek, ik heb mijn vriend meegebracht,’ zei Fikret. ‘Hij wil wel assisteren.’

‘Hoe is het met de Toyota?’

‘In de hens, wat dacht je.’

‘Er gaan de laatste tijd zoveel auto's in vlammen op. Waar?’

‘Bij het station. Het kenteken klopt.’

‘De slager is hem blussen. Een autobrand duurt meestal niet lang. Hij kan gauw weer terug zijn. Hij is met mijn auto, die ken je wel. Hij stalt hem hier in de garage, en gaat dan via de worstenmakerij hier de trap op naar boven. Je kunt je het best hier in de kruidenkast verstoppen.’

Achter de deur die Marique opentrok, bevond zich een diepe ruimte met schappen waarop talloze potjes en strooibussen stonden. In de mengeling van geuren die naar buiten dreef, overheersten laurier en kruidnagel en rozemarijn.

‘Als ik hier langer dan tien minuten in moet zitten,’ zei Fikret,

‘ga ik niezen. Ik ben allergisch voor al dat spul.’

‘Als je het maar uit je hoofd laat.’ Marique overhandigde Fikret een sleutelbos. ‘Hier, die heb je buiten ergens gevonden... in Geldrop centrum, verzin maar wat.’

Fikret, merkte Marique op, droeg dunne dameshandschoenen van turquoise glacéleer. Hij nam de ring met sleutels van haar aan, en zei: ‘Nu zitten er *wel* je vingerafdrukken op.’

‘Doe normaal,’ zei Marique. ‘Het zijn mijn sleutels. Ik ben ze bij het winkelen kwijtgeraakt.’

‘Ik snap het,’ zei Fikret.

‘Dat is de vraag,’ zei Marique. ‘Als je betrapt wordt, of het mislukt op een andere manier... *ik* weet van niks. Begrepen?’

Albert hield voor even op met lezen, en bladerde een paar pagina's terug in het dossier. Hij probeerde zich een voorstelling te maken van Marique in de gegeven situatie. De vrouw van veertig, die hij nog als onzeker meisje van achttien gekend had. Het rijpe lichaam nauwelijks verhuld door het negligé. De licht slingerende borsten, wat meer uitgerekt dan vroeger, toen ze de peuk van haar sigaret naar buiten gooide, en daarbij een beetje vooroverboog. Ze liet zich graag bewonderen door de twee Turkse jongemannen met hun Helmondse accent. Misschien hoopte ze door haar verschijning, de ongrijpbare naaktheid, de strijdlust bij haar huurlingen aan te wakkeren.

‘Nou, Fikret, Haluk... succes met alles. Ik ga slapen.’ Marique geeuwde demonstratief. ‘Mijn taak zit erop. Voor de rest is betaald.’

Ze verliet met ruisende nachtjapon de worstenmakerij om terug te gaan naar de slaapkamer boven. Haluk en Fikret hoorden haar zacht de trap op gaan.

‘Ik mag kei doodvallen als ik er iets van snap,’ zei Haluk. ‘Wie moet er nou eigenlijk geript worden?’

‘De slager,’ zei Fikret. ‘De heer des huizes.’

‘En dan laat zijn vrouw ons binnen? Maak dat de kat wijs.’

Fikret liet zijn maat een klein sleuteltje aan de ring zien. ‘Van de kluis. Er zit nog zeker duizend piek in.’

‘En de cijfercombinatie?’

‘Er zit geen code op. Alleen een slot. Hiernaast in het kantoortje.’

‘Laten we het dan snel doen,’ zei Haluk. ‘Voordat de slager thuiskomt.’

‘We kunnen niet weg voordat hij thuiskomt,’ zei Fikret. Hij haalde de Astra tevoorschijn, en blies in de loop, waar een hol, fluitend geluid uitkwam. ‘We moeten hem neerschieten.’

‘Hoezo... *we*?’

‘We zijn contractueel verplicht hem dood te maken.’

‘Mooi niet, Kret. Daar laat ik me niet voor gebruiken. Ik moest een auto in brand steken. Dat heb ik gedaan. Je had het over een beroving. Ik zei: oké. Nu gaat het al om een moord.’

‘De auto heb ik voor m'n rekening genomen.’

‘Je liet me geen kans, Kret. Luister, ik wil mijn geld. Daarna hou ik het voor gezien.’

Fikret deed de zijdeur dicht, zonder hem op slot te draaien. ‘Kom mee.’ Ze gingen naar het kantoortje, waar de kluis gewoon in een kast stond, achter een stapel smetteloos gewassen en gesteven slagersjassen. Het was net zo'n ding als op hotelkamers, waar je persoonlijke bezittingen in op kon bergen - juist iets te zwaar om zomaar even onder de arm te nemen. Fikret stak er de kleine sleutel in, stopte even om te luisteren... hij dacht een auto te hebben gehoord. Loos alarm. In de kluis lag, zo bleek bij natelling, precies het bedrag dat Fikret en Haluk nog tegoed hadden, voor verleende en nog te verlenen diensten. Fikret telde Haluks gage uit. Hij zei: ‘Ik leg er duizend piek bovenop als je in de auto op me wacht.’

‘En me voor dat geld als vluchtwagen laten gebruiken bij een moord... ik ben niet gek.’

‘Ik wist wel dat je een vuile, trouweloze hond was. Sodemieter maar op, voordat mijn vinger te los gaat zitten. Ik neem straks wel een taxi. Dat kost me minder dan duizend piek.’

8

Marique ging niet meteen terug naar bed. In de woonkamer schoof ze het gordijn aan de straatkant een stuk opzij. Ook zonder dat ze de lampen aandeed, moest zij zo te zien zijn, in het lantaarnlicht dat op haar witte nachtgewaad scheen. Op Carola's verdieping aan de overkant hing een zwak schijnsel, mogelijk afkomstig van haar stereoapparatuur. Marique hoefde zich geen zorgen te maken over Tugrul: het was afgesproken dat hij daar zou zijn voor het geval Marique hem een teken zou willen geven. Na een paar lange minuten verscheen hij aan het raam - niet meer dan een gedrongen, breedgeschouderd silhouet. Ze stonden een poos roerloos naar elkaar te kijken, zonder te zwaaien. Marique voelde haar hart bonzen... van angst, van verlangen... en om te controleren of het ook echt tegen haar ribben op sprong, bracht zij haar hand erheen. Opeens drong tot haar door dat ze haar linkerborst optilde. Voor Tugrul moest het lijken alsof ze hem, als blijk van liefde en geilheid, haar tiet aanbood.

Spoedig werd hun aandacht afgeleid door Haluk, die de straat overstak naar de voor de shoarma geparkeerde Mercedes. Hij liep geagiteerd, en keek op die korte afstand wel drie keer over zijn schouder. Hij stapte in, startte... Wilde hij zo, klaar om weg te rijden, op Fikret wachten? Nee, Fikret kwam niet. De Mercedes reed weg in de richting van het kruispunt, en sloeg links af De Heuvel op.

Toen Marique haar blik weer op de overkant vestigde, bleek Tugrul verdwenen. In het atelier van Carola was het nu volledig donker. Ze liep naar de overloop, en luisterde. Van beneden kwam geen enkel geluid.

Op weg naar de slaapkamer keek ze even bij Goesta binnen. Haar dochter lag boven op het dekbed, met een oud, in de was dun geworden badlaken over zich heen, dat ze tegen de nachtelijke warmte met water besprenkeld had. ‘Ik heb het zo heet, mam. Ik slaap elke keer heel kort, met van die enge droompjes, en schrik dan weer wakker.’

‘Waar droom je van?’

‘Van Claartje. Dat ze weer thuiskwam. En alle deuren waren op slot. Buiten was het heel mistig. Of nee, er hing een dikke rook. Ze hoestte heel erg. Ze wilde naar binnen, maar dat ging niet. Zo zielig.’

‘Zet het uit je hoofd, schat,’ zei Marique. ‘Probeer nog wat te slapen. Ik weet niet of die vochtige handdoek wel zo'n goed idee is.’

‘Anders wordt hij wel nat van het zweet... Mam?’

‘Ja, schat.’

‘Ik hoorde ons pap weggaan. Hebben jullie ruzie?’

‘Nee, schat. Hij werd opgeroepen voor een brand. Er stond weer een auto in de fik. Een routineklus. Hij zal zo wel weer thuis zijn. Je kunt gerust gaan slapen.’

Marique had de deur alweer bijna achter zich dichtgedaan toen Goesta haar terugriep. ‘Mam, denk je dat we Claartje ooit nog terugzien? Ik mis haar zo. Ik vertel haar alles... 's avonds, als ik niet kan slapen... maar ik wil haar zo graag in het *echt* alles vertellen, mam. Ik heb altijd al een ouder zusje willen hebben. Iedereen op school zegt dat ze dood is.’

‘Zolang jij nog met haar kunt praten, is ze niet dood. Welterusten, schat.’

9

Slapen was er niet meer bij, hoe vurig Marique ook wenste pas wakker te worden wanneer alles achter de rug was, en zij alleen nog de rol van bedroefde weduwe op zich hoefde te nemen. Als zij er zo zeker van was dat Gied nooit meer in deze slaapkamer zou terugkeren, tenzij opgebaard, waarom ging ze dan op de badkamer een sigaret roken? Gied, die zelf niet rookte, vond de lucht verschrikkelijk, ook als hij net van een uitslaande brand kwam. Ze zette het tuimelraam aan de kant van de Leveranciershof open,

zodat de sigarettenrook kon ontsnappen en zij de Fiat Croma aan kon horen komen.

Marique rookte haar eerste sigaret op haar twaalfde, en vanaf haar zeventiende was ze een verstokt kettingrookster: zo had Albert haar leren kennen. Bij de herinnering aan het woord kettingrookster, zag ze voor zich hoe haar vingers een eindeloze ketting van vloeitjes en rolletjes shag vlochten, zoals ze dat als kind met madeliefjes had gedaan - hele guirlandes, die om hoofd, hals en polsen gewonden werden. Toen ze zwanger bleek van wat later Augusta zou worden, zwoer Marique alle tabak af. Ze hield het bijna tien jaar vol. Op de dag dat ze haar naam veranderde van Marike in Marique stak ze voor het eerst weer een sigaret op - uit een pakje, niet zelf gerold. Met dank aan de rusteloosheid die Tugrul Hiçyilmaz in de Lange Kerk kwam stichten. Spoedig viel de hervatting van het roken niet meer geheim te houden. Toen het gezin op een zomeravond op de veranda zat, in het laatste driehoekje okeren zonlicht, had ze tegenover Gied bekend: ‘Ik rook weer.’

Zwijgend had Gied toegezien hoe ze een sigaret opstak, waarvan de rook een ijle, kringelende schaduw op het windscherm projecteerde. Goesta had het met een strak gezichtje ondergaan. Alleen de kleine Thjum was half huilend aan haar arm gaan hangen: ‘Dat mag jij niet doen, mam... dat wil ik niet.’

Ze had als vanouds een oog dichtgeknepen tegen de rook, en met het andere Gied aangekeken. ‘Ik heb het twee zwangerschappen zonder gedaan. Ik ben niet van plan opnieuw in verwachting te raken. Ik heb me aardig ingehouden, niet? Het mag wel weer eens.’

Toen pas had Gied zijn mond opengedaan. ‘Het is je eigen lijf. Je eigen leven. Maar *niet* in de winkel, waar de klanten bij zijn. En *niet* in de kamers waar de kinderen moeten kunnen ademen. Het terras hier is groot genoeg. Trek in de winter maar een jas aan.’

Meer woorden waren er niet aan vuilgemaakt. Afkeurende gezichten des te meer.

Zittend op de klep van de toiletpot probeerde Marique de aanvechting te bedwingen om naar beneden te gaan, de worstkeuken

in, waar Fikret nu waarschijnlijk in de kruidenkast zat, en '*to call the whole thing off*', zoals het in een favoriete song van haar heette. Dat idee maakte haar nog banger dan de gedachte het allemaal maar gewoon te laten gebeuren.

Bij elke diepe teug van de sigaret kneep haar hart samen.

10

Vanaf dit punt in het dossier stonden de opeenvolgende tijdstippen nog secuurder aangegeven. Om 03:55 was de brandweer bij het station klaar met nablussen. Aanvankelijk was de Toyota als een roomsoes zo vol met schuim gevuld geweest, maar waterstralen hadden het allemaal weer doen oplossen. Er steeg nog steeds een mengeling van rook en waterdamp uit op, en de carrosserie bleef warmte uitstoten, alsof hij urenlang in de hete zon gestaan had. Rond de auto trilde de lucht. De lak was bijna overal als door de brander van een huisschilder weggevaagd. Alleen hier en daar beklijfde nog een restje verf, tot een trosje sissende blaasjes verworden. Hij stonk naar verbrand rubber.

Gideon Schwantje en zijn collega's hadden het hittebestendige vizier van hun helm omhoog geklapt, en gaven elkaar een fles bronwater door. De instructie luidde, als altijd: wachten tot het wrak was gefotografeerd en weggesleept.

'Zegt jouw vrouw er wel eens iets van,' vroeg een collega aan Gied, 'als je met die houtskoollucht om je heen bij haar terug in bed kruipt?'

'Ik douche altijd,' zei Gied.

'Ik ook. Ze presteert het om er dan *toch* nog iets van te zeggen.'

'Ze wil je niet bij de brandweer hebben, dat is het. Die Marique van mij hoor je er niet over. Ze vindt het wel stoer, geloof ik.'

'Het is ook nooit goed,' zei een tweede collega. 'Ons vrouw is weer als de dood dat me iets overkomt. Dat ik een witgloeiend dakspant in m'n nek krijg of zo.'

Daar naderde door de Stationsstraat, met geel zwaailicht, de sleepwagen.

‘Zeg, Gied, drinken we nog een tas koffie op de legerplaats?’

‘Om halfnegen moet ik de slachterij alweer opengooien.’

‘Hoe laat leven we? Voorbij vieren. Je doet nu geen oog meer dicht, man, met die tropische hitte. Op het honk hangen nu de kazernebloempjes aan de paal. Lachen.’

‘Ik heb thuis een paaldanseres in bed liggen. Daar kan ik die meiden van het Lido niet ook nog eens bij hebben. Te veel opwinding is niet goed op mijn leeftijd,’ zei Gied.

‘Jongens, Gied is *echt* alleen maar spuitgast geworden om brandjes te blussen, en niet voor de hetere vuren. Nou, ik wel, reken maar. Gillende keukenmeiden uit een toren in vlammen redden, dat erotiseert enorm. Ik schijn een hoog percentage asbest in mijn kwak te hebben.’

‘Een brandweerman die nergens anders oog voor heeft dan voor het spel der vlammen,’ zei een andere collega, ‘is een pyromaan. Zeg, Gied, hoe zat dat ook weer met jou? Een paar jaar terug noemde iedereen op de kazerne jou De Pyromaan. Tot de paaldanseressen aan toe.’

‘Jongens, ik zou zeggen... kus m'n kloten,’ zei Gied. ‘Maar daar is ook niet veel aan. Pyromanen staan meestal zo dicht op het vuur dat elke haar van hun zak schroeit. Veel plezier nog op de legerplaats. Ik ga op huis aan.’

11

Hij kon nog zo stoned zijn geweest, Fikret herinnerde zich dat de torenklok van de Heilige Brigida vier keer had geslagen. Hij bevond zich op dat moment al zo'n drie kwartier in de donkere kruidenkast. Op last van Marique had Fikret de lampen in de worstkeuken uitgedaan, zodat er ook geen indirect licht in zijn schuilplaats scheen.

Met de doorgeladen Astra in zijn zweterige hand had Fikret elke houding al een keer uitgeprobeerd: staand, zittend, hurkend, knielend, en leunend met zijn elleboog op een schap... het schonk allemaal maar kort verlichting. De geur van al die kruiden bij elkaar was niet te harden. Kruidnagel, laurier, knoflook... die luchtjes afzonderlijk, dat ging nog wel. Allemaal tegelijkertijd, dat sloeg op je bronchiën, en je maag kneep ervan samen. En dan was er nog de chemische lucht van een recente verfbeurt. Fikret moest er bijna van braken - wat natuurlijk ook door de heroïne en de spanning kwam.

Hoe vaak was hij niet hier aan de overkant de shoarma uit gelopen, als de braadlucht van het schapen- en lamsvlees hem te veel werd? Het was niets vergeleken bij wat hij nu doormaakte.

Vijf over vier: Fikret hoorde in de stille nacht een auto de Leveranciershof op rijden. Hij stopte ter hoogte van de garage, maar de motor sloeg niet af. Even later zoemde de tuimeldeur open, die op afstand bediend kon worden. Zelfs via de deurkier die Fikret zichzelf toestond, was te zien hoe het lantaarnlicht van de Leveranciershof de garage binnenviel en door de open tussenpoort ook de worstenmakerij, waar het meubilair opeens te onderscheiden was... de balkenbrijtrog, het uitbeenblok, de bereidingstafel. De hendels van de koelkastdeuren blonken op.

Fikret, op zijn hoede, kwam uit zijn zithouding omhoog. (Zijn billen, die op de hakken hadden gerust, voelden doods aan, alsof hij zelf een varkenskadaver was, waarin de zenuwen niet meer werkten.) Fikret had Marique nu zo vaak met haar Fiat Croma in Helmond getroffen dat hij het geluid van de motor moeiteloos herkende. De auto reed de garage binnen. Het felle licht van de koplampen, dat in de worstkeuken een rondedans van schaduwen veroorzaakte, joeg Fikret in zijn verdoofde conditie angst aan - ze waren reëler dan de driedimensionale voorwerpen, want ze renden langs de muren.

Gelukkig, de koplampen gingen uit. Volstrekt duister. Fikret hurkte neer, met gespannen dijen, het pistool met twee handen omklemmend.

Uit het dossier (een ondervraging in het Sint Anna-ziekenhuis):

‘Weet u zeker, meneer Schwantje, dat er op dat moment niet iemand mee naar binnen is geglipt?’

‘Dat zou ik gemerkt moeten hebben,’ antwoordde Gied. ‘Er verstreken maar een paar seconden tussen het uitdoen van de koplampen en het aandoen van een muurlamp. Meteen daarna heb ik de garagedeur laten zakken. Ik stond bovendien op scherp, na die brand. Ik was klaarwakker.’

‘Duidelijk. De overvaller moest dus al binnen zijn geweest...’

‘Ik heb hem er niet met eigen ogen uit zien komen, maar volgens mij zat hij verstopt in mijn kruidenkast.’

Gied deed het licht in de garage weer uit, en sloot de tussendeur met een sleutel af, na in de worstenmakerij ook een wandlamp te hebben ontstoken. (‘Ik had de tl's aan kunnen doen, maar ik had geen trek in zo'n stoot licht in mijn ogen.’) Het viel de slager meteen op dat de balk uit de beugels aan de binnenkant van de zijdeur was weggenomen. De balk stond tegen de muur. Die had hij toch... of was hij nou seniel aan het worden? Nee, hij wist het zeker: na de avondwandeling met Marique, na hun kleine woordenwisseling over de verloren sleutelbos, en na zijn constatering dat de nieuwe verflaag droog was, had hij de afsluitbalk voor de deur aangebracht. Hij voelde aan de klink. De deur was ook niet met de sleutel afgesloten. Goed, Marique had bij het winkelen ergens haar sleutelbos laten vallen, in een put of zo, maar Gied wist vrijwel zeker dat hij zijn eigen kopie gebruikt had om ook het gewone slot in stelling te brengen.

Was Goesta, met medeweten van haar moeder, dan toch tot laat uitgeweest, waarna ze door Marique hier heimelijk binnen was gelaten? Dat zou dan een ontoelaatbaar complot zijn tegen zijn vaderlijke bezorgdheid. Daar viel, sinds de verdwijning van Clara, niet mee te spotten - dat wisten ze.

12

04:10 Lang hoefde keurslager Gideon Schwantje niet op antwoord te wachten, want daar klonk plotseling, letterlijk oorverdovend in de stille nacht, een pistoolschot, vlakbij. De kogel trof zijn linkerdijbeen. Gied zou het zich later, verhoord na de narcose, in slow motion herinneren: hoe hij in een vreemd draaiende beweging begon te vallen. Hij ging langzaam neer, en keerde al vallende zijn bovenlijf in de richting van de gemaskerde gestalte die uit het kruidenhok was opgedoken. Een donker silhouet tegen de witte tegelwand van de worstkeuken.

Er spoot opnieuw een vuurstraal door het halfduister. En nog een, en nog een - tot in totaal acht schoten aan toe. Alles in snelle opeenvolging. De schoten ricocheerden langs de gladde muren.

Volgens een ballistisch rapport werden acht kogels afgevuurd uit een 9-mm-pistool: een semi-automatische Astra. Volgens een medisch rapport werd het slachtoffer zes keer geraakt: vijf keer in zijn benen, en één keer in zijn linkerbovenarm, vlakbij het hart dus.

04:10 De luide schoten bleven in de echtelijke slaapkamer op tweehoog niet onopgemerkt, net zo min als in de meisjeskamer op dezelfde verdieping. Mevrouw Schwantje trok het kussen van het andere bed naar zich toe, en klemde het met beide handen rond haar hoofd en tegen haar oren. Dochter Goesta dacht dat er geschoten werd in een nachtfilm op de televisie, die in de huiskamer veel te hard stond.

‘Zet zachter, Thjum!’ wilde ze roepen, maar bedacht toen dat haar broertje uit logeren was bij hun grootouders in Berg en Dal. Ze zat rechtop in bed, met het vochtige badlaken om zich heen.

13

04:10 Schwantje lag in pijn op de smetteloos gedweilde tegelvloer van de worstkeuken, en zag de vage gestalte, die een honkbalpet droeg en daar overheen een capuchon, naar buiten vluchten: de zijdeur stond nog op een kier nadat Schwantje het slot beproefd had.

'Waarom ik?' riep de slager de schutter na. 'Waarom ik... je hebt de verkeerde voor.'

04:11/04:12 Het slachtoffer sleepte zich met vlijmende pijn in zijn benen naar de kleine personeelskantine, die aan de worstenmakerij grensde. Met zijn ene been kon hij nog enigszins de tijgersluipgang bedrijven, zoals hij die in het leger geleerd had, maar het andere liet zich alleen nog maar voortslepen - gevoelloos, op de pijn na. Als Schwantje achter zich keek, zag hij in het schaarse licht een donker sleepspoor op de tegels.

04:11 Een echtpaar, dat nog tot laat bezoek gehad had, wilde juist op de Leveranciershof de hond uitlaten. De man en de vrouw kwamen uit de onderdoorgang aan de Korte Kerkstraat toen ze bijna omver werden gelopen door een jongeman met een honkbalpet op. ('Droeg hij een capuchon over de pet?' 'Nee, alleen de pet. De capuchon hing op zijn rug.') De hond schrok, en blafte luid. De rennende jongeman trapte met zijn voet naar de hond, die daarop begon te janken. Het echtpaar kon het, blijkens het proces-ver-baal, niets eens worden of de jongeman linksaf dan wel rechtsaf de Korte Kerkstraat in was gesprint.

04:12 De deur naar de kantine stond open, anders was het de slager nooit gelukt om de klink naar beneden te drukken. Schwantje trok zich moeizaam op aan een stoel vlak bij de tafelhoek waar de toestellen stonden: de buitenlijn en de huistelefoon. Hij nam met zijn niet-gewonde rechterarm de hoorn van de huistelefoon: er hoefde alleen die ene toets te worden ingedrukt.

04:13 Ondanks het hoofdkussen waarmee ze haar oren dichtdrukte, werd mevrouw Schwantje het overgaan van de huistelefoon gewaar, die een ander geluid voortbracht dan de buitenlijn.

Ze nam op, en tegelijkertijd ontmoette haar blik die van Goesta, die met grote schrikogen in de deuropening stond.

‘Ja?’ Marique bleef haar dochter aankijken.

‘Gauw, bel het alarmnummer.’ De kreunende stem van haar man. ‘Ik ben beschoten.’

‘Wie... wat? Door wie?’

‘Bel het alarmnummer.’

14

04:14 De eerste melding kwam van mevrouw Schwantje. ‘Politie! Ambulance! Ze hebben op mijn man geschoten!’

‘Waar is het?’

‘Lange Kerkstraat. Slagerij Schwantje. Snel.’

‘Het huisnummer, mevrouw...’

Dat laatste hoorde Marique nog net, maar in haar pols zat al de springveer van het ophangen.

‘Mam, ik hoorde knallen.’ Haar dochter, zich omdraaiend op de drempel.

‘Goesta, hier blijven...!’

Het meisje rende de trap al af. De moeder bleef even verstijfd zitten, en stapte toen het bed uit met benen zo pijnlijk dat het leek of ze zelf beschoten was. Op de overloop bleef ze staan luisteren. Ze hoorde gesteun, afgewisseld door zwakke kreten.

‘Goesta...?’

‘Mam? Het is ons pap! Hij ligt in de kantine! Allemaal bloed!’

‘Goesta, kom terug... kom boven... het is levensgevaarlijk daar! Zeg tegen papa dat ze eraan komen...’

Gelukkig rende Goesta op haar gezonde benen de trap weer op.

15

04:16 Belletjes... tussen de schoten door had Gideon belletjes gehoord. *Jingle bells* hartje zomer. Kleine, heldere klokjes met een hoog tinkelend geluid, licht stuiterend. Het zachte klingelen stond in onbegrijpelijk contrast met de oorverdovende, ricocherende knallen.

Deze *jingle bells* vormden het eerste verstaanbare resultaat van de pogingen die de twee rechercheurs aan het ziekenhuisbed hadden ondernomen om Schwantje aan de praat te krijgen over de aanslag. 'Er klonken hele fijne belletjes... tingelingeling.'

De rechercheurs deden het af als geijl van een nog maar net herstellende zwaargewonde - totdat een van hen een licht opging: 'Ach, natuurlijk... de koperen hulzen die op de tegelvloer van die worstenfabriek stuiterden. Dat heeft hij gehoord en opgeslagen... dat kwam later terug.'

'Kerstklokjes,' lispelde Schwantje, alweer wegzakkend. *'Jingle bells*.'

04:17 Half hangend over stoel en tafel, maar alweer zijn greep verliezend en wegzakkend, belde Schwantje zelf ook nog een keer het alarmnummer via de buitenlijn.

'Ze zijn onderweg, meneer,' zei de telefoniste. 'Uw vrouw heeft ons gewaarschuwd.' Ze probeerde hem, kennelijk gealarmeerd door zijn falende stem, aan de praat en bij bewustzijn te houden. 'Wat mankeert u precies?'

'Beschoten... mijn benen... mijn arm. Pijn.'

'Kunt u ze nog bewegen... uw benen, bedoel ik?'

Gideon verplaatste een voet. De schoenzool maakte een spetterend geluid in de bloedplas die zich daar verzameld had. Het verzetten van de voet voelde plakkerig aan.

'Veel bloed,' hoorde hij zichzelf zeggen. Het klonk als de mededeling van iemand die in slaap aan het sukkelen was, en al niet meer wist wat hij zei. 'Bloed verliest... mij.'

‘Blijft u wel even bij de les, meneer Schwantje! Hallo! Wakker blijven! Volhouden! Ze kunnen elk moment bij u zijn.’

16

04:25 Een kwartier na de schietpartij werd het slachtoffer, nadat ter plekke (in de kantine) eerste hulp was verleend, per ambulance naar het naburige Sint Anna-ziekenhuis gebracht. Overbuurvrouw Carola Hassefras, kunstenares, zag vanuit haar atelier hoe de slager, echtgenoot van haar beste vriendin, in de ambulance werd geschoven. Haar huisbaas, Tugrul Hiçyilmaz, uitbater van de shoarma gelijkvloers, had zich bij haar gevoegd om via haar raam alles in de straat beneden beter te kunnen volgen. Volgens hem was Gied Schwantje, vriend en zakenpartner, een ongeluk overkomen.

‘Bij het blussen misschien,’ opperde hij.

‘Dan zou je eerder een ziekenwagen op de plek van de brand verwachten,’ vond Carola.

Mevrouw Schwantje liep achter de brancard aan naar buiten, letterlijk handenwringend. ‘Ik wil met mijn man mee. Ik wil bij mijn man blijven. Iemand moet op mijn dochter passen.’

Een politieman nam haar apart. ‘Hij moet direct geholpen worden, mevrouw. Ze hebben daar nu niets aan u. Uw dochter heeft u nu harder nodig dan uw man.’

Goesta klemde zich aan haar moeder vast. ‘Gaat ons pap dood, mam? Hij gaat toch niet dood, hè?’

De ambulance reed met een slakkengangetje de straat uit, met zwaailicht, maar zonder sirene. Het Sint Anna was vlakbij.

Rosan Hollak
Inkt in de Herengracht

> *'Als hij de draad van zijn betoog eenmaal te pakken had, beleefde hij eenvoudig een uittreding. Hij wierp het lichaam van kennis dat zich in hem gevormd had, via een onstuitbare monoloog plompverloren voor de voeten van zijn gehoor. Voilà, zie maar watje er mee aanvangt. De man was geen filosoof, maar een filosofisch medium. Door hem sprak de filosofie'*
> - Patrizio Canaponi, *Een gondel in de Herengracht*

1.

Tik... tak... tik... tak... Over vijf tellen zal hij met de punt van zijn schoen de scheve stoeptegel raken. Daarna nog 35 passen. Tik... tak... tik... tak... Het linnen tasje klemt hij stevig tegen zijn lichaam. Vier... drie... twee... Stop. Hij ketst met zijn stok tegen het metalen hekwerk aan, vijf passen, tast de voordeur af, kruipt met zijn vingers langs het gelakte hout van de lijst tot zijn vingertoppen de ronde belknop raken.

Het duurt even voordat hij lichte voetstappen hoort. Een kort gehijg. Traag wordt de deur geopend. 'Hallo.' Een zachte stem komt van onderen. Achter hem het raspende keelgeluid van een ekster. Hij haalt het uitgetypte manuscript uit zijn tas, kucht beleefd, buigt zich enigszins naar voren. 'Is je vader thuis?' Opnieuw zacht gesnuif, dan een geroffel van voetjes door een hoge gang. 'Paaaap! Iemand met een zonnebril!'

De A4'tjes ritselen in de wind. Het geluid stelt hem gerust. De theorieën, de gedachten op het papier, laat ze hem helpen, hem afleiden, opdat hij kan stoppen met denken. Hij veegt het zweet van zijn voorhoofd.

De trap kraakt, een zweem van iets kruidigs komt hem tegemoet. Oude-mannenaftershave vermengd met ongewassen beddengoed. ‘Zo. Bent u daar.’ De stem van de hoogleraar, hoog en geknepen. ‘Zijn het die van afgelopen week?’ Hij knikt. ‘Zeker. Maar liefst 39 blaadjes. U was op dreef.’ De papieren worden zachtjes uit zijn vingers getrokken. ‘Het is ook niet zomaar iets, ziet u,’ zegt de hoogleraar. ‘In deze moet men uiterst precies zijn. Verkeerde interpretaties moeten worden gemeden. In dit geval, ziet u, heeft Marx onvoldoende de boel doorgedacht. Zeker, we kunnen ervan uitgaan dat de verhouding tussen heer en knecht een ondergeschikte is. En dat deze niet gunstig uitpakt voor de knecht. Maar dat betekent nog niet dat de horige een vrij man zou zijn zodra hij zich losmaakt van zijn meester. Welke mogelijkheden heeft iemand die geen land meer heeft om te bewerken? Hoe vrij is een fabrieksarbeider als hij wordt onderbetaald? Ik zeg u, ook in de verhouding tussen heer en knecht kan een vorm van gelijkwaardigheid schuilen. Als beiden respect voor elkaar tonen, de horige zijn redelijk deel van de opbrengst van het land afstaat aan de heer en deze op zijn beurt de horige beschermt, dan kan er, in deze ogenschijnlijk ongelijke verhouding een vorm van gelijkwaardigheid schuilen. Ziet u?’

Hij knikt instemmend, maar de woorden glijden langs hem heen. Hij schuift met zijn voeten, tast langs de muur op zoek naar zijn stok. ‘Inderdaad. Ik heb thuis goed geluisterd toen ik de opnames afdraaide. U zegt hetzelfde tijdens het college. Alleen is het een stuk ingewikkelder. Maar ik heb goed geluisterd. Heel goed. Enfin. Ik denk dat ik het begrijp. Het staat nu op papier.’

Zijn oksels plakken, zweet sijpelt langs zijn rug. Even strijkt hij met zijn vingers langs het verse litteken op zijn voorhoofd. ‘Juist.’ De hoogleraar antwoordt korzelig. ‘Ik dank u hartelijk. Zoals u weet is reeds de zomervakantie begonnen. We zullen elkaar voorlopig niet treffen. Ik wens u een goede tijd.’ De deur piept. In een

impuls pakt hij zijn stok, steekt hem naar voren, blokkeert de deur. ‘Excuus. Ik... Ik ga nergens heen.’ Traag trekt hij zijn stok terug. ‘Mijn vriendin is al een tijd geleden vertrokken. Ze is, nou ja, met de hond naar Frankrijk.’

‘Ah. Zo...’ Hij wacht. Nu zal het komen. Een blijk van mededogen. Een woord van troost. Maar de hoogleraar zwijgt. Verward steekt hij zijn hand in zijn zak. ‘Een moment alstublieft, ik heb iets.’ Uit zijn colbert trekt hij het hoesje met een cassettebandje. ‘Ik heb hier een opname. Het is, ik weet het.... Dit is nogal ongebruikelijk, maar ik kreeg het verzoek dit aan u te geven.’ Zenuwachtig pulkt hij eraan. De hoogleraar smakt met zijn lippen. ‘Ik blijk niet de enige te zijn die uw colleges opneemt. Ik heb uiteraard toestemming gevraagd, vanwege mijn conditie, ziet u, maar er zijn er meer... Sommigen doen het stiekem, die hebben een recorder, u weet wel, zo'n klein apparaatje, in hun tas zitten. Nu is er een zekere jongeman, zijn naam is Patrizio Canaponi, die nogal wanhopig is geworden. Goed, hij komt naar al uw colleges, ziet u, het is een ambitieus jongmens, maar hij komt er niet uit. Hij zegt dat hij volledig de draad is kwijtgeraakt. Hij vertelde mij dat hij zich had opgesloten in zijn kamer. Daar heeft hij dagen achtereen geluisterd naar uw monologen... Niets wilde hij missen, niets, maar het tegendeel is het geval. Alles wat u zegt, alles... Het gaat bij hem het ene oor in en het andere weer uit. Hij... Goed. Hij komt er gewoon niet uit.’

Hij strijkt over het litteken op zijn voorhoofd. Een handeling die hij niet meer kan stoppen. Alsof hij telkens het bewijs zoekt, nog steeds niet begrijpt wat hem is overkomen. ‘Aangezien die Canaponi naast mij zit in de collegebanken, was ik al enige tijd getuige van zijn wanhoop. Ik zei dat hij u moest aanspreken, dat u hem zou kunnen helpen, maar goed, dat durfde hij niet. Dus vorige week tikte hij mij aan en, nou ja, vroeg mij deze ingesproken boodschap aan u te geven. Omdat hij wist dat ik iedere week bij u langskom, ziet u...’

Hij slikt. Een beeld doemt voor hem op. Zijn vriendin, met de stomende percolator, midden in de woonkamer, schreeuwt. Haar gezicht rood aangelopen. De hond blaft, loopt op trillende poten

heen en weer. Hij schudt zijn hoofd om de gedachten uit te bannen en steekt het cassettebandje voor zich uit richting de hoogleraar. ‘Een vriendelijk verzoek of u hiernaar wilt luisteren. Ik hoop dat ik u hiermee niet ontrief. Weet u, ik probeer iets goed te doen. Ik ben slechts de boodschapper.’ Zijn uitgestoken hand trilt lichtjes. Het zweet druipt van zijn kin. Langzaam schuift het brilmontuur over de brug van zijn neus. Dan wordt zachtjes, alsof iemand in zijn hand blaast, het object uit zijn hand gepakt. Een droge klik. Hij is alleen.

2.

De tenen in zijn laarzen zijn gevoelloos. Hij blaast tegen de binnenkant van zijn sjaal. De hete adem verwarmt zijn neus. Aan de andere kant van het hout hoort hij een zacht gehijg. Rennende voetjes. De deur gaat op een kier. ‘Pap! Het is de gekke meneer!’ Achter in de gang het gekletter van borden en bestek. Een stoel schuift over een tegelvloer. Zware passen komen naderbij. ‘Zo. Bent u daar weer?’ Dan, ineens een stuk zachter, alsof hij tegen een kind praat. ‘Ik heb u al drie weken niet meer in de collegebanken gezien. Alles in orde? Werkt u de opnames nog wel uit?’ Hij kucht. Zijn stem trilt. ‘Ik heb griep... het gaat niet over. En ja. Goed. De thuissituatie maakt het ook niet makkelijk en... nou ja, ik heb inderdaad geen papieren voor u.’

‘En toch bent u *hier?*’ Hij slikt snel een opkomende kriebel weg. ‘Het zit zo.’ De kriebel wordt een prik. Een messteek. Met zijn hand voor zijn mond laat hij de onbedaarlijke hoestbui over zich heen komen. Hij wil nog iets zeggen, maar zijn zinnen lopen vast. ‘Excuus.’ Hij duwt de zakdoek hard tegen zijn neus, veegt het spuug op zijn lippen weg. ‘Het zit zo. Die Patrizio, weet u wel, die verwarde jongen, ik dacht, ik wilde eigenlijk wel weten wat hij op de cassettebandje heeft gezegd, het is namelijk zo dat hij, nou ja, ik weet niet of het u was opgevallen. Hij komt al een tijdje niet meer naar uw college bedoel ik. Hij is al een tijdje zoek. Niemand weet

precies waar hij is. Ik heb geïnformeerd bij andere studenten en, nou ja, sommigen zeggen dat hij depressief is. Dat hij zich heeft opgesloten in zijn huis. Andere beweren dat hij een lange reis is gaan maken. Dat hij al veel langer weg wilde. Dat hij de wereld wilde zien. Dat hij familie in Italië heeft. Nou ja, goed, allerlei theorieen dus. Ik ben zelfs bij hem langsgegaan, maar er deed niemand open en, nou ja, ik maakte me toch een beetje zorgen, ik weet zelf hoe zwaar het is, ziet u, om zo diep in de filosofie te duiken. Ik weet dat, als je te lang doorgaat, het hoofd op hol slaat, en ik dacht, misschien heeft hij wel iets belangrijks gezegd.' Hij pakt zijn zakdoek en veegt zijn neus af. 'Op dat cassettebandje, weet u wel.'

Zijn benen beven. Hoe lang houdt hij dit nog vol? Opnieuw dringt een beeld zich op. De woonkamer. Zijn vriendin blijft gillen. Tranen over haar wangen. Hij strekt zijn armen naar haar uit. Ze zwaait met de percolator. De loeihete koffie beweegt zich als een lange, dunne sliert door de ruimte. Het vocht, zijn voorhoofd, zijn wang, het brandde, de pijn in zijn ogen was onverdraaglijk. Alles werd zwart.

'Als u mij een moment geeft, ben ik zo terug.' De hoogleraar loopt de trap op. Een gure windvlaag blaast tegen de rand van zijn hoed. Regendruppels prikken in zijn nek. Ineens is daar het gehijg, een handje knijpt in zijn bovenbeen, een schel stemmetje. 'Als jij niet kan zien, waarom kan je dan wel schrijven?' Het handje voelt als een klem. 'Ik kan wél lezen.' Het klinkt als een beschuldiging. De trap kraakt. 'Kuikentje. Laat de meneer met rust!' Nog even voelt hij de grijpvingertjes in zijn been. Dan rent het kind weg. 'Hier.' Een enveloppe wordt in zijn hand gedrukt. 'Het lag al tijden op mijn bureau. Mijn antwoord aan de heer Canaponi. Mocht u hem nog zien, pardon, ik bedoel, mocht u nog achterhalen waar hij zich bevindt, dan kunt u hem dit overhandigen.'

Hij stopt de enveloppe in de binnenzak van zijn jas, twijfelt, besluit de vraag toch te stellen. 'Maar wat staat er op het bandje? Wat heeft hij gezegd?' De hoogleraar maakt een sissend geluid. 'Dat kan ik u helaas niet mededelen. Zoiets is tussen leraar en leerling. Goed. Heeft u verder nog iets? Anders ga ik terug naar de maaltijd. U moet wellicht onder de wol kruipen.' Nog voordat hij iets kan zeggen valt de schoot in de sluitkom van het slot.

3.

‘Man!’ De geur van ranzig bier komt hem tegemoet. Hij krijgt een hand in zijn rug. Een kleverige barkruk wordt tegen zijn billen aan geschoven. ‘Man, wat zie je eruit! Waar ben je al die maanden geweest? Die baard! Je lijkt wel een zwerver. Hoe gaat het met je ogen? Nog steeds geen verbetering?’ Hij grijnst en legt zijn vuisten zacht op de bar. ‘Een espresso en een jenever alsjeblieft.’ De barman slaat met een harde klap de koffiedrap uit de filterhouder tegen het metaal van de prullenbak. Een lepel rinkelt op een schoteltje.

‘Zo.’ Met een klap wordt een kopje op de bar gezet. ‘En hop.’ Nog een klap. Een klokkend geluid. ‘Een pikketanessie voor meneer.’ Hij mompelt een bedankje, trekt uit zijn jaszak de enveloppe tevoorschijn, legt deze op de bar. ‘Zou jij iets voor me willen doen?’ Hij tikt met zijn wijsvinger op het papier. ‘Wil jij dit openmaken en de brief voorlezen?’ Hij tast voorzichtig de bar af, stoot zijn hand tegen het koffiekopje, vindt het jeneverglas. Met één teug slaat hij het koude vocht achterover. ‘Tuurlijk. Toch geen liefdesbrief?’ Een bulderende lach ketst tegen de wanden van het verlaten drinklokaal. ‘Nee.’ Hij fluistert. ‘Een man als ik. Zo snel vind ik geen nieuwe vriendin. Bovendien... Goed, nou ja... Wist je dat? Ze woont nu met de hond bij die Jean-Claude. En ik... Tja. Ach. Ik ben op zoek naar iemand. Maar ik kan hem niet vinden. Hij is verdwenen. Zomaar. En nu lijkt het alsof zijn geest in mij is gevaren. Ik denk alleen maar. Dag en nacht. Mijn hoofd. Het wil niet stoppen. Ik hoor de stem. Van de hoogleraar. Zijn woorden, zijn zinnen, continu ook in mijn slaap. En als ik wakker word, sta ik op, ga zitten aan mijn bureau, draai zijn colleges af. Ik wil niet meer naar buiten, ik blijf binnen en luister, telkens weer, ik moet het begrijpen. Alles. Zijn er wetmatigheden in de natuur? Is de waarneming slechts een mechanisch proces? Bestaat er zoiets als een menselijke geest? Verhouden wij ons tot elkaar als gelijken? Ik... ik... moet het weten en deze brief...’ Hij tikt op de bar, met vinnige vingers. ‘Vanochtend wist ik het ineens. Deze brief was al die tijd voor mij

bestemd. Al die tijd was deze voor mij bestemd...' De barman haalt zijn neus op. 'Er staat wel Canaponi op de enveloppe. Ben jij dat?' Hij haalt zijn schouders op. Voorzichtig nipt hij aan de koffie. Dan heft hij in wanhoop zijn armen op. 'Help me. Alsjeblieft. Wees een vriend. Lees het me voor.' Hij hoort hoe de enveloppe wordt opengescheurd. Geritsel van papier. De barman schraapt zijn keel, alsof hij een aankondiging gaat doen. 'Even kijken. Jezus. Wat een priegellettertjes.' Opnieuw geritsel. 'Ok. Komtie.'

> *Geachte heer Canaponi,*
> *laat u niet leiden door tradities, door logische redeneringen, door wijsheden of roddels. Ik zeg u maar één ding: nullius in verba. Het ga u goed.*

'Dan staat er een handtekening of zoiets...'

'Dank je.' Peinzend tikt hij met het lepeltje op het koffiekopje. Dan legt hij een briefje van vijf op de tap, schuifelt de deur uit. Buiten telt hij de 27 passen tot aan zijn voordeur, gaat de 14 treden van de trap op en opent de deur van zijn woonkamer. Met een snelle beweging mikt hij zijn stok in de parapluhouder, gooit zijn jas op een stoel, trapt verstrooid met zijn linkervoet tegen de lege voederbak van de hond. 'Het is genoeg...' Hij mompelt. 'Genoeg!' Dan harder. 'Klaar! Weg! Afgelopen!' Hij grinnikt. Gehaast tasten zijn handen het oppervlak af, vinden de typemachine, de hoge stapel velletjes. Hij pakt een deel van het pakket, loopt met zekere pas door de ruimte, opent routineus het vensterraam en gooit met een grote boog het papier naar buiten. 'Genoeg!' Het galmt over de gracht. De gedrukte vellen fladderen door de lucht, worden weggeblazen, eindigen op de straatstenen, drijven in de gracht. Weer een deel. Hij barst in onbedaarlijk lachen uit, en gilt. 'Weg! Alles weg!' Opnieuw, en opnieuw, tot honderden vellen in de lucht dwarrelen, de straatstenen bedekken, als witte, rechthoekige sneeuwvlokken in de gracht drijven, waar de inkt zich langzaam vermengt met het vuilgroene water tot kleine vlekken. En terwijl hij uitgelaten schatert in het raam, vaart er een kleine, sierlijke gondel in het donkere grachtenwater langs.

Jamal Ouariachi
De mogelijkheden van het onmogelijke

Geen voorzichtige inleiding. Mijn deurmat is niet gemaakt van kokoshaar maar van de afgestroopte stekelhuid van een egel. Er staat niet 'Welkom' op gedrukt, maar 'Nietzsche'.

Laat ik beginnen met een citaat uit diens *De geboorte van de tragedie*:

'Er is een oude sage die zegt dat koning Midas lange tijd in het bos jacht maakte op de wijze *Silenus*, de metgezel van Dionysus, zonder hem te pakken te krijgen. Als hij hem ten slotte toch in handen valt, vraagt de koning wat het allerbeste en allervoortreffelijkste is voor de mens. De demon hult zich in een koppig en onverstoorbaar stilzwijgen totdat hij, door de koning gedwongen, ten slotte in lachen uitbarst en de volgende woorden spreekt: "Jullie, beklagenswaardig eendagsgeslacht, kinderen van toeval en kommer, waarom dwing je me te zeggen wat je veel beter niet kunt horen? Het allerbeste is voor jou totaal onbereikbaar, namelijk niet geboren te zijn, niet te *zijn, niets* te zijn. Het op één na beste echter is - zo spoedig mogelijk te sterven."'

Puur sadisme, dat lachen van die oude sater Silenus, want zelfs het op één na beste is voor de meeste mensen geen optie. Al hangt hun leven van ellende aaneen, er een einde aan maken zien ze niet zitten. Doodsangst steekt daar een stokje voor.

Lijdzaam afwachten, meer kunnen we niet doen.

Er lopen allerlei draden van deze passage bij Nietzsche naar het werk van A.F.Th. van der Heijden. Meteen al in zijn debuut, het onder de naam Patrizio Canaponi gepubliceerde *Een gondel in de Herengracht*, is het Silenus-verhaal onderwerp van gesprek tussen Bruno Tirlantino en diens minnaar Simon Fringle. In de romancyclus De tandeloze tijd klinken de woorden van Silenus menigmaal, bijna als een refrein. De tekst van Nietzsche fungeert zelfs als motto bij het hoofdstuk 'Het antwoord aan koning Midas' in de roman *Vallende ouders* (De tandeloze tijd 1).

Het allerbeste is onbereikbaar, het op één na beste onwenselijk. Van der Heijdens hele oeuvre, zo schijnt het mij toe, is doordrenkt van de vraag wat dan wél een wenselijke manier is om het leven te kunnen verdragen. En in zijn zoek-

tocht naar antwoorden op die vraag lijkt hij geïnspireerd door de onmogelijkheid van wat Silenus het allervoortreffelijkste noemt. Het onmogelijke: daarin moeten de antwoorden gezocht worden.

Leven in de breedte

In De tandeloze tijd heeft het personage Albert Egberts zo'n mogelijk-onmogelijk antwoord bedacht. Op verleidelijke wijze legt hij het voor aan zijn vriend Thjum Schwantje: ‘Er is een manier, Thjum, een truc om tijd te winnen... oneindig veel tijd te winnen en te ontginnen. Tijd die niet aan je vreet... die je niet ouder maakt. Integendeel! Het is een tijd die je het eeuwige leven kan geven... of *bijna* in ieder geval.’

Wie wil dat niet, een trucje leren om een bijna eeuwig leven te verkrijgen? Mijn aandacht heeft hij in ieder geval, die Egberts. Hij gaat verder: ‘Aangezien het leven zich nietsontziend in de lengte ontrolt, moet je proberen het zo *breed* mogelijk te maken... moet je proberen het in de breedte te laten uitdijen...’

Hoe doet een mens dat? Door bijvoorbeeld in gedachten een muziekstuk op te roepen, in gecomprimeerde vorm: ‘niet verstrijkend via de tijd die nodig is om de hoeveelheid maten te verwerken.’ Tegelijkertijd laat je een erotische fantasie door je heen gaan, en een jeugdherinnering, en via associatie weer een andere jeugdherinnering, en zo verder... ‘De menselijke geest is een eindeloos uitvouwbaar leporelloboek.’

Dit is het beruchte ‘leven in de breedte’ waar de cyclus De tandeloze tijd zo bekend om is. Door de tijd in de breedte te rekken, zorg je dat hij geen vat op je krijgt, ja, *tandeloos* wordt.

Het spannende aan dat leven in de breedte: het is tot op zekere hoogte ook echt mogelijk. Als tiener, toen ik net kennismaakte met het werk van Van der Heijden, heb ik het weleens geprobeerd. Liggend op bed, ogen dicht. Het komt neer op een hoge mate van concentratie en razendsnelle associaties. Maar zelfs dan nog: de associaties, hoe snel ook, voltrekken zich altijd in de lengte, *na* elkaar. Nooit gelijktijdig. Leven in de breedte is mooi in theorie, maar in praktijk uiteindelijk onmogelijk. Het tikken van de klok houd je er niet mee tegen. Als methode om het verstrijken van het leven te vertragen en daarmee de dood uit te stellen, faalt het leven in de breedte dan ook jammerlijk. Silenus zou erom gebruld hebben van het lachen.

Het fascinerende is dat het leven in de breedte als metafoor voor het lezen van literatuur wel degelijk in praktijk gebracht kan worden. Het grote verschil tussen een boek en een schilderij is het feit dat je een boek niet in één oogopslag kunt overzien. Voor het lezen ervan is tijd nodig en zeker bij de eerste keer lezen heb je al je mentale energie nodig voor het verwerken van de gegevens die het boek biedt. Pas bij een tweede of derde keer lezen - Nabokov wees er al op in zijn *Lectures on Literature* - krijg je een meer panoramisch overzicht van het gehele boek.

Net als bij andere boeken werkt dat

natuurlijk ook zo bij het herlezen van De tandeloze tijd, heb ik gemerkt, maar méér nog en intenser dan bij andere boeken door de enorme omvang en de meerstemmigheid van de cyclus. Die hele kakofonie van stemmen, nu eens een lofzang op de muziek, dan eens een erotische fantasie, of een hele rits aaneengeschakelde jeugdherinneringen van de personages: op den duur kun je ze in één mentale oogopslag overzien, waarmee een vorm van leven in de breedte, of liever: lezen in de breedte toch nog mogelijk wordt.

Een carrière als ander

Mogelijk-onmogelijke alternatieven voor de deprimerende opties van Silenus tref je ook aan in die andere romancyclus van Van der Heijden, Homo duplex. In grote lijnen is die cyclus gebaseerd op de Oedipus-tragedies van Sofokles: *Koning Oedipus, Oedipus in Colonus* en *Antigone*. (Overigens treffen we in de *Colonus*-tragedie een ons bekend voorkomende wijsheid aan: nooit geboren te zijn, zingt het koor, is het meest verkieslijk, met op een goede tweede plaats: na je geboorte zo snel mogelijk terugkeren naar waar je vandaan kwam.)

Van der Heijdens moderne Oedipus heet Tibbolt Satink. Hij wordt gekweld door een extreme angst voor de dood. Deze jongeman heeft, net als Albert Egberts, een onmogelijk ideetje: een ander met zijn dood opzadelen. *Een carrière als ander* luidt dan ook de ondertitel van het o-deel van de cyclus, *De Movo Tapes*.

De kwetsbare maar goedgebekte gymnasiast Tibbolt wil zichzelf veranderen in de hooligan Movo (Moeilijke Voeten, maar je kunt het ook lezen als de gangbare afkorting van *motherfucker*, 'mofo', in alternatieve spelling). Zo zal Movo degene zijn die, in Tibbolts plaats, uiteindelijk zal sterven. En wat resteert er daarna van Tibbolt? 'Het kleine beetje afval dat overblijft, kan dan nauwelijks meer de kracht hebben zich "ik" te noemen. Het zal de grond in sijpelen en/ of verdampen.'

'Zielsverhuizing vindt niet na, maar tijdens het leven plaats,' zou Cees Nooteboom zeggen.

Buiten de proefopstelling van de roman zou Tibbolts onderneming op allerlei praktische bezwaren stuiten - nog even los van de onbeantwoorde vraag of zijn transformatie niet net zo goed een vorm van sterven is. Eenmaal Movo geworden is hij zijn oude leven immers kwijt. Enfin, daarover zeuren alleen de droogstoppels der letterlijkheid.

Voor mij persoonlijk wordt het een stuk interessanter als ik Tibbolts gedaanteverandering beschouw als een metafoor voor de schrijver, die elk personage dat hij bedenkt, een beetje moet *worden*. Het oeuvre van zo'n schrijver laat zich aldus lezen als een curriculum vitae van 'carrières als ander'.

Maar zoals de schrijver na het neerleggen van zijn pen gewoon weer zichzelf wordt, zo zal Tibbolt na zijn verandering in Movo uiteindelijk toch zichzelf tegenkomen. Zichzelf, dat wil zeggen: degene die hij eigenlijk altijd geweest is. Zo wil de mythe van Oedipus het nu eenmaal.

Wereldstaking

Tibbolt heeft wel meer onmogelijke ideeen in zijn kop. Zo is hij van plan om, als hij eenmaal Movo is, een ‘Wereldstaking’ te organiseren. Net als tussen Albert en Thjum in De tandeloze tijd is ook in *De Movo Tapes* de dialoog het voertuig van de filosofie, al is dat hier een dialoog van Tibbolt met zijn toekomstige incarnatie, Movo. Met zichzelf dus eigenlijk. De Wereldstaking, legt Tibbolt aan Movo uit, is ‘een wereldwijde staking tegen de omstandigheden op aarde, het beroerde leven, de mens als “eeuwig bedrogene van het universum”...’

Tegen wie richt die staking zich? God?

‘Geen idee. Het Geheime Monster. Het Wereldraadsel...’

En hoe gaat zo'n staking dan in z'n werk? Coïtusstaking? oppert Movo.

Tibbolt: ‘Je begint er iets van te begrijpen, geloof ik. We roeien onszelf uit door het geboortecijfer tot nul terug te brengen, en de vergrijzing zijn werk te laten doen.’

Dat lijkt verdacht veel op wat Van der Heijden her en der heeft losgelaten over zijn vroege, nooit gepubliceerde romanpoging *Kermis in de hel*, later: *Bejaardentehuis op het Dak van de Wereld*. In dat boek wordt, naar het schijnt, de eliminatie van de menselijke soort bewerkstelligd door middel van een voortplantingsverbod.

Trouwens, in *Het hof van barmhartigheid* (De tandeloze tijd 3a) krijgt niemand minder dan Albert Egberts het auteurschap van *Bejaardentehuis*... in de schoenen geschoven. Egberts begint aan het schrijven van de roman nadat hij Nietzsches *De geboorte van de tragedie* heeft gelezen, waarin die beruchte Silenus-anekdote voorkomt. Het haalbare alternatief voor nooit geboren te zijn, is volgens Silenus: zo snel mogelijk sterven, en Albert/A.F.Th. heeft dat alternatief blijkbaar nogal ambitieus opgevat: in zijn mislukte romanpoging moet niet één mens, maar de complete mensheid er zo snel mogelijk aan geloven.

Ook dit nobele streven, al dan niet onder de noemer Wereldstaking, moet het afleggen tegen de werkelijkheid. Zie ze maar eens zover te krijgen, de mensen, om massaal in staking te gaan en zichzelf het enige beetje troost te onthouden dat het leven voor de meeste van hen te bieden heeft: de coïtus.

Knusse huiver

Ik heb je nog veel te melden heet het boek waarin de briefwisseling is gebundeld die Van der Heijden voerde met zijn goede vriend Jean-Paul Franssens, gepubliceerd na diens dood. In een van de brieven schrijft Van der Heijden over een fenomeen dat hij ‘knusse huiver’ noemt. Het gaat om een omkering van de huiver die mensen ervaren wanneer zij nadenken over een wereld waarin zijzelf niet meer bestaan, na hun dood dus. In de omkering geldt de ‘doodsangst’ juist de tijd en de wereld voorafgaand aan je geboorte.

‘Het is,’ schrijft Van der Heijden, ‘natuurlijk allemaal maar filosofische Spiele-

rei, die - op z'n best - alleen in een roman werkzaam kan zijn.'

Die roman kwam er: het concept van de knusse huiver belandde onder de Engelse naam Cosy Horror in *Het schervengericht*, een deel uit de Homo duplexcyclus. In dat boek verschuift de focus van de handeling naar de Verenigde Staten. Daar vindt eind jaren zeventig een fictieve ontmoeting in de gevangenis plaats tussen psychopaat en sekteleider Charles Manson en filmregisseur Roman Polanski, wiens vrouw eind jaren zestig door leden van Mansons sekte werd vermoord. De twee mannen, aanvankelijk niet op de hoogte van elkaars identiteit, raken in gesprek - jawel, wederom een dialoog! - en dan doet Manson zijn ideeën uit de doeken. Over de raciale revolutie genaamd *hurlyburly* die hij in gang wil zetten. En over het idee van de Cosy Horror.

Manson ('Charlie') formuleert het als volgt: 'Is het uitgestrekte gebied dat zich voor jouw geboorte, of verwekking, uitstrekt *minder* troosteloos, doods, onbegaanbaar dan het land dat aan de overkant van jouw dood ligt?'

Polanski, hier onder de schuilnaam Remo, antwoordt: 'Ware het dus beter geweest dat we nooit geboren waren, zoals de oude Grieken zeiden?' (Kijk, daar hebben we Silenus weer...)

Charlie: 'Als ik nooit geboren was, dan was ik ook nooit een eeuwigheid dood geweest voor mijn geboorte. En dan was ik ook nooit voorbestemd geweest tot de dode eeuwigheid die straks, na mijn dood, aanbreekt. [...] Elke ter wereld gekomen mens draagt, als een perfect balancerend juk, deze twee doden op zijn schouders mee... deze twee bodemloze manden vol eeuwige dood.'

Allemaal helder, maar wat stelt Charlie dan als alternatief voor?

'Bij ons [zijn sekte, JO] wordt de geboorte in heel z'n onherroepelijkheid als een gruwelijker lot gezien dan de dood. [...] *Mijn* mensen hebben voor de dood alleen de knusse huiver over van kinderen in hun pyjama bij het knapperende haardvuur...'

Het principe is duidelijk: doodsangst vervangen door geboortevrees, en voor die dood nog slechts een knusse huiver voelen.

Toch is het de minst overtuigende, vind ik, van Van der Heijdens mogelijke onmogelijkheden om de doodsangst te bezweren. Net als bij die andere onmogelijke filosofieën - het leven in de breedte, de carrière als ander, de Wereldstaking - ontbreekt er een schakel in de redenering, en dat is precies de bedoeling. Daar is het een onmogelijke filosofie voor. Maar in het geval van de knusse huiver is die schakel mij te groot. Het tegenargument is te evident: leven is cumulatief, dat ten eerste, en hoe meer leven je 'opbouwt', puur door ouder te worden en herinneringen te verzamelen, hoe meer je te verliezen hebt. Vóór je geboorte heb je nog niets te verliezen. Vóór je dood, dus tijdens je leven, wel. Dat maakt afscheid nemen, doodgaan, een stuk moeilijker en verdrietiger dan geboren worden.

Het vreemde is dat mijn onbevredigde gevoel ten aanzien van de Cosy Horrorfilosofie niets afdoet aan *Het schervenge-*

richt als roman: de vertelling als geheel mist zijn effect niet. Blijkbaar werken romans, waarin door de personages op deze wijze gefilosofeerd wordt, als een wetenschappelijk experiment: een verkeerd of onverwacht of onbegrijpelijk resultaat is niet hetzelfde als een waardeloos resultaat. Het is hooguit een aanleiding voor verdere onderzoekingen. Het experiment mag mislukt zijn, de wetenschap is in haar opzet geslaagd.

Onmogelijkheid als literaire houding

Leven in de breedte, een carrière als ander, de Wereldstaking, Cosy Horror: wat ze met elkaar gemeen hebben is hun praktische onhaalbaarheid, ja, hun *onmogelijkheid*. Ze maken deel uit van wat je Van der Heijdens overkoepelende onmogelijkheidsdoel zou kunnen noemen: Het Onmogelijke Boek. In de verzameling dagboekaantekeningen *Engelenplaque* omschrijft hij het als volgt: 'Mijn esthetische ideaal bestaat al dertig jaar uit een boek dat menselijkerwijs niet geschreven kan worden.'

Die aandrang begon al vroeg. Over zijn nooit gepubliceerde roman *Kermis in de hel / Bejaardentehuis op het Dak van de Wereld* schrijft hij in het essay *Kruis en kraai* dat het een boek moest worden 'waar Alles in stond, de inzichten van een mens aan de vooravond van zijn volwassenheid, een boek waar ik de rest van mijn leven naar zou kunnen verwijzen: het staat er allemaal al in, vraag niet verder, lees maar.'

Dat onmogelijke 'Oerboek' krijgt een vervolg in wat Van der Heijden een onmogelijk 'Eindboek' noemt: een onhaalbaar ideaal. In *Kruis en kraai* schrijft hij er dit over: 'Als het Eindboek zich dan door een mensenhand niet laat schrijven, laat het zich misschien, en dan nog alleen fragmentsgewijs, via een (soort) metaboek*be*schrijven, *om*schrijven, omcirkelen. Een afgeleide van Platoonsgrottengoochelwerk.'

Veel concreter wordt het voorlopig niet. Uit toekomstige publicaties zal misschien blijken wat Van der Heijden precies voor ogen staat met het omcirkelen van dat Eindboek.

Ook Movo werkt trouwens aan zo'n Onmogelijk Boek. Zijn 'onmogelijke opus magnum *Gedichten Gods*' heet het in *De Movo Tapes*, maar ook daarover komen we weinig te weten, omdat de cyclus Homo duplex vooralsnog onvoltooid is. Van der Heijden heeft er wel iets over losgelaten in een vraaggesprek met Anthony Mertens en Menno Lievers. Movo, zegt hij daar, richt zich op 'besmette' verhalen, verhalen die van dusdanige onwaarschijnlijkheden, toevalligheden en synchroniciteiten aan elkaar hangen, dat elke normale schrijver ze zou verwerpen: 'leproza'. Een voorbeeld is het verhaal van Movo's moeder die, toen ze zwanger van hem was, tijdens een autoloze zondag de weg op ging en geramd werd door de enige tegenligger van die dag. Van der Heijden: 'Je zou wel kunnen concluderen, enigszins overdrachtelijk, dat Movo gebaard is door een onmogelijk verhaal, een leprozaverhaal.'

Risicoloos is het niet, dat flirten met

een ideaalboek. In *Kruis en kraai* schrijft Van der Heijden over Stéphane Mallarmé, die ook aan zo'n, noodzakelijkerwijs onvoltooid gebleven boek werkte. Na zijn dood zijn de aantekeningen voor dat boek, *Le Livre*, gepubliceerd. 'Met al z'n duistere gekrabbel en gecijfer maakte het inderdaad de indruk van een boek vol toverformules uit de werkplaats van een alchemist. Het deprimeert door de bevlogen onmacht die eruit spreekt. Men kan er zelfs niet aan aflezen dat het hier om een *grootse* mislukking gaat.'

Maar de aandrang blijft bij Van der Heijden: 'Ik hou van schrijvers die, net als Nietzsche, boven zichzelf uit proberen te scheppen, ook al blijven ze halverwege de hemel steken.'

Kloppen op de wanden van de werkelijkheid

Er zijn schrijvers die vinden dat expliciete filosofie niet in een roman thuishoort. Literair proza kan weliswaar een filosofische gedachte *uitbeelden* in een verhaal, maar als je hele theorieën uit de doeken wilt doen, dan moet je ergens anders wezen.

Maar waar dan? De onversneden filosofie? Die lijkt zich steeds meer te richten op de waan van de dag (*Nietzsche & Kant lezen de krant*, nietwaar?) en staat nou niet bepaald bekend om haar speelsheid. Geen zichzelf serieus nemende filosoof durft nu nog met een *Also sprach Zarathustra* aan te komen kakken.

We moeten het dus toch van de roman hebben, van schrijvers die zich niet door anderen laten vertellen wat er wel en niet in een roman thuishoort. Je kunt je blindstaren op de werkelijkheid, je kunt ook kijken of er lenzen zijn te slijpen die zicht bieden op andere, onontgonnen werkelijkheden.

Het is bijna honderd jaar geleden dat Howard Carter het graf van Toetanchamon ontdekte. Zeer recentelijk leek het er ineens op dat het graf één of meer verborgen kamers bevatte, nooit eerder ontdekt. Sindsdien is het wat stilletjes rondom het graf, al doen op internet geruchten de ronde dat onderzoek met radarscans het bestaan van de kamers definitief heeft ontkracht. Zo werkt wetenschap. Maar er was een vindingrijke archeoloog nodig om überhaupt op het idee van die verborgen kamers te komen. Het had zomaar gekund.

Mijn ideale schrijver is een man of vrouw die als een waanzinnige archeoloog op de wanden van de werkelijkheid klopt, op zoek naar verborgen kamers. Alleen wie in het onmogelijke durft te geloven, stuit af en toe op mogelijkheden die niemand vermoed had.

Van der Heijden is zo'n schrijver. Het zou zomaar kunnen dat hij met al zijn Onmogelijke Pogen op een goede dag een muur ontdekt die - klop, klop - niet massief blijkt te zijn, maar hol klinkt. Ik ben razend benieuwd naar wat zich achter die muur bevindt.

Ivo Victoria
De gekiste kat

Ook die nacht werd Louis Stevens wakker rond een uur of twee. Hij lag op zijn rug, met de ogen nog gesloten, en de wilde stroom aan gedachten die zijn brein urenlang geteisterd had doofde langzaam uit en maakte plaats voor een droog, ritmisch geluid dat via het openstaande kantelraam de kamer binnendrong.

Tak, tak. Tak.

Alsof iemand boven op het dakterras zat en uit verveling wat kurkdroge houten stokjes doormidden brak.

Tak.

Louis Stevens opende de ogen en staarde naar het plafond. Nu viel hem ook de scherpe geur op die in de slaapkamer ronddreef. Een rokerig aroma kietelde zijn neus. Hij kon het haast proeven. Er was iets. Er was iets geweest. Maar wat? In zijn schedelpan keken miljarden neuronen verdwaasd en verbaasd om zich heen. Wat is dit geluid? Waar kennen we deze geur van? En toen herinnerde hij het zich. Barbecue. Zijn vrouw had hem er reeds aan het eind van de middag op gewezen. ‘De buren zijn er vroeg bij dit jaar,’ had ze gezegd en daarbij stak ze haar wijsvinger recht omhoog alsof die barbecuegeur daar, naast haar hoofd, zichtbaar in de lucht hing. En ook toen hij uren later de trap afliep naar de slaapkamers - die zich op de begane grond bevonden - had dat uitgerookte parfum nog steeds door het huis gedwaald.

Tak, tak. Tak.

Kortom, hij had er zich niet druk om gemaakt. De lente was weliswaar nog pril, maar ook hij had de hele middag daarboven

doorgebracht, in het gezelschap van Quispel, de kat, en het was waar dat de temperatuur meer dan aangenaam was geweest, zo in de volle zon en de windstille luwte van het ommuurde dakterras. Aldus had hij zoals gewoonlijk eerst de kamer van de meisjes bezocht, en hen een kus op het voorhoofd gedrukt. Daarna had hij zich geruisloos naast zijn vrouw onder de lakens laten glijden en onmiddellijk had Louis Stevens geweten wat voor nacht het zou worden.

In bed volgde hij een vast patroon. Hij begon op zijn linkerschouder en overdacht de dag. Daarna draaide hij zich op zijn rug en fantaseerde over wat hij zou willen in het leven. Meestal betrof het vrouwen. Nu ja, altijd. Hij liep de lijst af van al wie hij in zijn jonge jaren ten onrechte had verlaten of niet lang genoeg had aangehouden en daarna ging hij door met de vrouwen naar wie hij heden ten dage verlangde - een dame uit het flatgebouw even verderop, de moeder van een meisje dat bij zijn oudste dochter in de klas zat. Hij inventariseerde de laatste contacten die hij met hen had gehad, probeerde na te gaan in hoeverre zij opgloeiden in zijn aanwezigheid. Of hij nam het laatste e-mail- en chatverkeer door dat hij met deze dames had gehad over speelafspraakjes voor de meisjes, op zoek naar een beloftevolle subtext. Daarna probeerde hij toekomstige contacten te visualiseren, stelde zich voor hoe gesprekken en ontmoetingen zouden kunnen verlopen tot hetgeen waarnaar hij verlangde in gedachten was verkregen. Tot slot draaide hij zich op zijn rechterschouder en viel in slaap.

Uiteraard wist Louis Stevens donders goed dat zijn verlangens niet realiseerbaar waren. Niet in dit leven. Ze waren reddingsboeien in een boot die nooit meer uit zou varen. Wellicht daarom dat zij zich met name in dat ongrijpbare grensgebied tussen waken en slapen manifesteerden, als wanen die bezit namen van zijn indommelende geest. In de diepe duisternis die daarop volgde was het alsof hij zonder ook maar een glas te hebben gedronken een welzalige roes uitsliep - was elke roes uiteindelijk niet een extreme vorm van zelfreflectie, waarbij het beeld dat men had van zichzelf

de strijd aan moest met de woede en wroeging om de wijze waarop een mens het leven uit handen kon geven? - om de volgende ochtend welgemutst en uitgerust zijn bestaan te hervatten.

De laatste tijd gebeurde het evenwel steeds vaker dat hij zich, wanneer hij op zijn rug lag, vergaloppeerde bij het visualiseren van zijn verlangens, en dan kon het gebeuren dat hij de beelden niet meer van zich af kon zetten. Hij noemde het: de maalstroom. Wanneer hij zich op zo'n avond op zijn rechterschouder draaide, viel hij niet voldaan in dat diepe, gelukzalige zwarte gat, maar werd hij meegesleurd in een draaikolk van beelden waartegen geen verzet mogelijk was. Hij verloor de controle over de gebeurtenissen en kon hen niet langer sturen, maar werd hun speelbal en zag zichzelf in de meest bizarre situaties belanden waarbij hij dingen deed en zei die waanzinnig waren. Een keer bevond hij zich voor zijn huis, naast een soldaat die zijn twee dochters onder schot hield. Ze stonden aan de overkant van de straat met de handen op de rug gebonden. De soldaat vroeg Louis van wie van de twee hij het meest hield. Hij dacht na, en koos voor de oudste. De soldaat keek hem aan met een bepaald glimlachje, richtte, en schoot de jongste dood. Ze viel neer als een pop. En zijn oudste dochter keek Louis recht in de ogen en hij had onmiddellijk geweten dat ze wist dat hij had gelogen, omdat ze wist dat hij *altijd* de slimste wilde zijn.

Wanneer hij na zo'n nacht ontwaakte, had hij het gevoel dat hij de hele tijd klaarwakker was geweest met de ogen dicht. Dat kwam omdat hij in zijn halfslaap vaak ook nog commentaar gaf op wat hij zag en hoorde en zichzelf zag doen en hoorde zeggen. Dan gebeurde er iets idioots of onmogelijks of hij zei iets en dan dacht hij bij zichzelf: dat moet ik onthouden, dat is stof voor een verhaal of misschien wel een roman. Maar Louis Stevens schreef niet, hoewel de dokter het hem vaak had aangeraden.

Tak, tak. Tak.

Het was een bijzonder geluid, niet helemaal conform met wat je van een barbecue verwachten kon. En dan op dit uur. Een donker en nijdig knappen, alsof iemand hem met ingehouden woede be-

velen toe beet, een stem uit het verleden, verbijsterd dat hij daar nog steeds lag, in dat bed, naast diezelfde vrouw: ‘Wég daar. Weg, zeg ik.’

Tak, tak.

De vuurkorf. Dat was het. Geen barbecue. De buren hadden de vuurkorf aan. Een oud, gietijzeren gevaarte dat door gespecialiseerde vaklui met staalwol, zout en azijn een sleets uiterlijk had toegediend gekregen alsof de tijd zelf er met roestige lippen op had liggen sabbelen. Hij spitste zijn oren en probeerde hun vrolijk kletsende stemmen te ontwaren maar behalve het onregelmatige knappen van het hout, hoorde hij enkel de diepe ademhaling van zijn vrouw naast hem. Blijkbaar genoten de buren in stilte van de gloeiende, langzaam uitdovende vuurhaard waarin zij staarden, terwijl hun gedachten wegdreven naar het leven dat ze hadden willen leiden.

Louis Stevens bewoog langzaam met zijn voeten en benen over het matras, tastend naar de warmte van Quispel, de rode kater die zijn vrouw en hij na al die jaren tot bedaren hadden weten te brengen en die zich elke avond tussen hen in nestelde. Hij lag er niet. Ze hadden hem samen uit een nestje gekozen, kort nadat Louis Stevens zich in deze stad gevestigd had. Of beter: kort nadat hij zich er onnadenkend naartoe had laten leiden door de onschuldige vrolijkheid van een vrouw op wie hij niet verliefd was geweest en die juist daarom altijd zo ongevaarlijk had geleken, als iemand van wie hij zich op elk moment zonder veel moeite zou kunnen ontdoen. Maar nu, vijftien jaar later, lag ze nog steeds naast hem. Hij was met haar meegegaan, had alles achtergelaten in een onoplettende seconde die in de jaren daarna eindeloos verder was uitgedijd zonder dat er ooit een nieuwe tel was gevolgd. Een huisdier moest hun samenzijn bezegelen en de keuze voor Quispel was zeker symbolisch gebleken. De eerste jaren was hij wild. Verscheurde gordijnen, plaste in de wasmand en op badkamertapijten. Maar nu was hij oud en moe en lag meestal te slapen, met uitzondering van zijn dagelijkse uitje naar de carport van de buren waar hij in de plantenbak scheet. Het was een kwestie van tijd voordat hij een rustig plekje zou opzoeken om voor altijd in te slapen, zoals katten deden.

Tak. Tak, tak.

‘Opgesodemieterd. Sodemieter op, zeg ik.’

Tak, tak. Daarna: een zacht janken, als van een ballon die langzaam leegliep met het tuitje aangespannen.

Louis Stevens durfde zijn ogen niet opnieuw dicht te doen, bang om zichzelf op te sluiten in die gevreesde tornado van beelden, en straks totaal uitgeput en bezweet het ochtendgloren te bereiken. Er was maar een manier om de maalstroom daadwerkelijk te doorbreken en dat was door op te staan, en met een glas cognac en een sigaret de twee trappen naar boven te lopen, naar het dakterras. Daar luisteren hoe de wind met de bladeren van de klimop speelde die de buitenmuren bedekte, gezeten op de grote houten tuinkist waarin wat houtskool, gereedschap en een hoge drukreiniger zaten opgeslagen. Meestal dook niet veel later ook Quispel op en nestelde hij zich tegen Louis aan. De kist was een van zijn favoriete plekjes. Wanneer Louis op zonnige dagen daarboven wat recreatief in de weer ging met kruiden en aardbeienplantjes, zoals hij vanmiddag nog tot zijn eigen grote voldoening had gedaan, kroop die schurk van een Quispel soms zelfs ín de kist en ging daar liggen krioelen tegen de zak houtskool tot zijn rode vacht het strepenpatroon van een mislukt luipaard vertoonde. Zo rookte Louis Stevens dan zijn sigaret en dronk hij van zijn cognac terwijl hij zich de eindeloze ruimte boven hem voorstelde als verafgelegen gebieden waar geen bewustzijn bestond. Het gaf hem een mooi en angstaanjagend gevoel van leegte dat hem tot nederigheid dwong.

Na een tijdje liep hij samen met Quispel terug naar binnen, zette het glas in de gootsteen en tot slot liep hij langzaam een paar rondjes door de keuken - de kat staarde hem dan verbaasd aan - terwijl hij zachtjes de laatste vreselijke dingen opsomde die in zijn hoofd rond speelden. Alsof hij ze uitdreef. Soms vroeg hij zich af of die woorden in de ruimte bleven hangen, of zijn vrouw de volgende ochtend kon ruiken wat hij had gezegd, zoals ze het rook wanneer hij had gerookt. Maar het bracht hem tot rust, en daarna gleed hij weer terug in bed en sliep binnen enkele seconden zorgeloos in, samen met Quispel die zich tussen zijn benen nestelde. Alsof die

kat zijn schuld wilde verlichten door zichzelf als medeplichtige aan te wijzen.

Het lukte niet altijd om deze uitgebreide afleidingsmanoeuvre uit te voeren. Soms had Louis simpelweg de kracht niet en zakte hij weer weg in die vreselijke draaikolk van onwezenlijke scènes nog voordat hij zich op kon richten. Alles wat hij ooit had meegemaakt en alles wat hij ooit nog zou meemaken werd dan vermangeld tot een spastische beeldenstorm die als een schot hagel zijn hoofd werd ingeblazen en daar urenlang bleef rondrazen.

'Kssst, donder op! Laat me met rust.'

Tak, knap, tak. Hij zou zweren dat hij het hoorde, dat het knappende hout deze woorden letterlijk zo formuleerde. Louis Stevens draaide zich met zijn rug naar zijn vrouw toe en bestudeerde de muur terwijl hij de brandlucht inhaleerde. Hij voelde hoe het lijf naast hem zinderde als een gloeiend heet blok hout dat hem het bed uit wilde branden. Hij herkende het gevoel. In die eerste jaren, wanneer ze seks hadden gehad en in slaap waren gevallen, werden ze soms midden in de nacht samen wakker. En dan kroop hij weer op haar en duwde zijn geslacht opnieuw bij haar naar binnen, beukte met zijn volle gewicht op haar in, met harde, snelle stoten in een razernij die hem zelf verraste en niet langer dan een paar minuten duurde tot het ritme stokte en hij kreunend op haar bleef liggen. Wanneer hij van haar af was gerold, draaide hij zich om en bleef liggen zoals hij nu lag, zonder dat hij iets zinnig uit kon brengen en ook zij verroerde zich niet, lag daar met haar rug naar de zijne en hij kon voelen hoe ook zij met wijd opengesperde ogen naar de muur staarde en zich afvroeg wie het beest was dat naast haar lag. Ze hadden er nooit over gesproken. Misschien wist ze dat hij haar zou verlaten wanneer ze zou uitspreken hoe hij op zulke momenten was, hoe hij misschien wérkelijk was, gevangen in zijn waanbeelden zoals sommige mensen alleen zichzelf zijn en de waarheid spreken wanneer ze hebben gedronken. En nu lag hij daar weer, en hij voelde haar gloeien, hoewel ze sliep en er verder niets was gebeurd.

Tak. Tak, tak. Tak.

Misschien droomde hij. Misschien wás dit de maalstroom, en was hij inmiddels zo gewend aan het fenomeen dat hij het onderscheid tussen die onweerstaanbare waan en de realiteit niet langer kon maken. Misschien was hij nu, na al die jaren malen, op het punt gekomen dat hij zichzelf helemaal gek had gemaakt met zijn zelfverwijten en melancholie. Misschien had hij het verleden tot leven gewekt in haar lelijkste gedaante en drong zij nu de werkelijkheid binnen, materialiseerde zij zich door middel van de maalstroom tot geluiden, en geuren... Louis voelde hoe zijn ogen draaiden en hij langzaam wegzakte... De diepe slaap wenkte hem met boosaardig plezier...

Tak.

Hij schrok wakker en een seconde later zat hij rechtop in bed. De geur. De geur was onmiskenbaar. En in de kamer ernaast lagen zijn twee kleine meisjes te dromen. Hij kon hun blonde krullen zien, in wanorde verspreid over hun gelukzalige gezichtjes die in de vlammenzee zouden smelten tot uitdrukkingsloze, lege schedels, hun laatste hysterische grimassen en kreten ongehoord uitgedoofd. Hij stond op en liep gehaast naar boven. Brandlucht sloeg uit het vaste tapijt waarmee de trap was gestoffeerd. Op de eerste verdieping aangekomen, zette hij een stap in de keuken. Niets. Ook in de woonkamer was alles donker en stil. Van Quispel geen spoor. Waar was die verdomde kat? Hij liep de tweede trap omhoog, en zodra hij de studiekamer betrad, via dewelke men toegang verkreeg tot het dakterras, zag hij het vuur. Metershoog, als een brandend spook.

Hij gooide de terrasdeur open en liep erop af. Het was de tuinkist die in lichterlaaie stond, al half verteerd. De vlammen wierpen zich tegen de scheidingsmuur met de buren aan. De kist moest om god weet welke reden al uren aan het smeulen zijn geweest, al van in de vroege avond dus, zoals zijn vrouw had gezegd, met dat vingertje, en al die tijd had Louis gedacht dat het die verdomde buren waren geweest maar voor zover hij kon zien was er aan de andere zijde van de muur niets aan de hand. Het gebeurde hier. Snel nam

hij de tuinslang en draaide het kraantje open. Hij richtte een magere straal op het hart van het vuur maar dat laaide daardoor alleen maar hoger op - hitte als een zweepslag, recht in zijn gezicht. Geschrokken deinsde Louis Stevens terug en kneep de ogen half dicht. Daar. Het zou toch niet? Ja, daar in het hart van de vlammen, verdomd als het niet waar was, een vuurbal met een vreemd, gloeiend lijf. Quispel! In de val gelokt door zijn eigen verlangen om een zak houtskool te knuffelen. Barbecue. Louis schreeuwde het uit.

'Wat gebeurt hier?'

Langzaam draaide Louis zich om en daar stond zijn vrouw. In haar witte nachtjurk, en het beweeglijke vaalgele licht van de vlammen, oogde ze frêle en ongrijpbaar, als een verschijning. Heel even vroeg Louis zich af of hij haar daadwerkelijk zag of dat dit een van de beelden was waarmee de maalstroom hem tot waanzin trachtte te drijven. Hij draaide zich opnieuw naar het vuur. De vuurbal die hij voor de kat had gehouden, leek te zijn gekrompen, en staarde hem leeg en donker aan.

'Quispel,' zei hij. Het klonk alsof hij iets bekende wat hij jarenlang geheim had weten te houden.

'De meisjes,' zei zijn vrouw. 'Ik bel 112. Dit is gevaarlijk. Als het overslaat.' En ze liep naar beneden. Seconden later hoorde Louis door het openstaande keukenraam haar stem. Hij knikte alleen maar alsof hij alles wat ze zei beaamde terwijl hij in het vuur bleef staren en hij dacht aan zijn meisjes en aan zijn vrouw en de beelden die hem elke nacht overvielen en hij vroeg zich plots af: wat als het geen wanen waren, maar gedachten? Werkelijke overwegingen die wel degelijk op hun realisatie wachtten?

Eindelijk kwam Louis Stevens in beweging. Hij liep naar beneden en haalde in de keuken een emmer uit de kast, die hij vulde, en in twee, drie halen gooide hij het water zo gelijkmatig mogelijk over het vuur dat onmiddellijk kromp. Dit bleef hij zo doen, op en neer lopend van het vuur naar de tuinslang, emmer na emmer, terwijl hij de sirenes hoorde naderen. Ze kwamen steeds dichterbij, hingen boven het terras, vulden de eindeloze duisternis met

hun striemende gezangen en Louis vulde nog een emmer, gooide hem over het vuur, en daarna nog een, en nog een, en het duurde lang, zo lang dat hij op zeker moment niet meer durfde uit te sluiten dat die sirenes niets te maken hadden met de komst van hulp. Misschien hadden ze begrepen naar wie ze onderweg waren en namen ze afstand van alles wat Louis al die jaren in zijn hoofd had gefabriceerd, zwierven ze treiterig met hun bijbehorende wagens en diensten om de wijk heen, vastbesloten niet eerder op te dagen dan wanneer het huis tot de grond zou zijn afgebrand en dan zou hij hier voor altijd moeten blijven, zoekend, gevangen, dood. En hij schaamde zich, en gooide nog een emmer over het vuur, en hij schaamde zich en zijn vrouw riep vanuit het trappenhuis ‘Ze zijn er!’ en hij schaamde zich en hoorde hoe ze met hun laarzen de treden op kwamen stampen als soldaten die hem kwamen halen, ja dat was het, ze kwamen voor hém, het vuur was enkel de aanleiding waarop ze hadden gewacht om hem te pakken en hij schaamde zich en vervloekte de vlammen die steeds kleiner werden maar nog altijd tegenstand boden en de terrasdeur zwaaide open met veel misbaar en daar kwamen ze, ja, daar waren ze, hij ging eraan.

Ze waren met zijn drieën, in dikke vuurbestendige pakken. Hun helmen glansden goud in het aarzelende ochtendlicht. Louis hield de lege, gebarsten emmer in zijn beide handen en staarde hen aan. In de verte weerklonk het kraaien van een haan. De brandweermannen liepen langzaam op de verkoolde tuinkist af. Een van hen zag de tuinslang, nam haar ter hand en draaide de kraan open. Zo stonden ze daar een tijdje, in stilte, met zijn vieren om die kist heen. Alleen het klateren van een dun straaltje water en het sissen van de laatste gloeiende asresten.

Een van de brandweerlui zei: ‘Heeft iemand een fototoestel bij zich?’ En hij wees op zijn blussende collega, met de tuinslang in de hand, en ze lachten alle drie, want ja, het was een koddig zicht. Maar Louis Stevens zweeg en schudde ernstig het hoofd, en hij bleef kijken, tuurde diep in het hart van het stervende vuur, totdat alles wat hij zag vakkundig was gedoofd.

Daan Stoffelsen
De tongzoen van tante.
De redacteur als lezer over *Advocaat van de hanen*

‘Weg daar. Weg, zeg ik.’ Zo zou ik begonnen zijn, met zin twee en drie. De echte openingszin van *Advocaat van de hanen* (1990) is een complexe zin: ‘Hij had er beter aan gedaan van al zijn zinnen uitsluitend de reuk en de smaak te vertrouwen, en dan nog alleen voor zover ze hem zijn eigen verrotting lieten ruiken en proeven: wat zijn oor ving was onherkenbaar vervormd door de angst, onder zijn aanraking kregen de dingen onmiddellijk een andere huid, terwijl zijn ogen ook wijd open niet veel anders meer zagen dan het schouwspel dat zijn vergiftigde brein voor zichzelf opvoerde.’

Lang, overgeconstrueerd, met springerige variatie: ik moest deze zin herlezen, en nog eens. Een versimpeling zou directer lezen: ‘Vertrouw uitsluitend de reuk en de smaak, en alleen je eigen verrotting.’ En: ‘Zijn ogen zagen niets dan de opvoering van zijn vergiftigde brein.’ Toch zit die complexiteit me niet het meeste dwars. Ingewikkelde zinnen horen bij het leven. En dit is A.F.Th. van der Heijden, dit is bovenal Ernst Quispel, een man met oog voor detail en woorden voor scherpe zelfanalyse. De stijl past. Maar abstractie - reuk, smaak, wat, dingen, schouwspel - is een keuze, en ik zou die niet meteen in de eerste zin maken.

De redacteur als lezer wordt al snel een redigerende lezer. Een prachtig voorbeeld daarvan blijft Herman Frankes herschrijving van de opening van W.F. Hermans' *De tranen der acacia's* (1949) in *Revisor* 2005-2. Hij stelt in dat essay: ‘Op de eerste bladzijde doet een schrijver vaak extra zijn best. Dit geldt nog sterker voor de eerste zin. De stilistische oneffenheden daar heeft hij dus gewoon niet gezien of niet als zodanig ervaren, wat even ongelooflijk als waar is. De eerste zin is zo belangrijk als de eerste tongkus van verliefden. Smaakt die niet naar meer, dan wordt het nooit wat.’

Daar valt op af te dingen: ik herinner me weinig van die eerste tongzoen, maar hier ben ik, dertien jaar en drie dagen verder met de moeder van mijn kinderen. Frankes beeld, zijn overweging en vooral zijn herschrijving zijn wel pijnlijk overtuigend. Nu ik de missie van Franke op me heb genomen, om Van der Heijdens eerste zinnen woord voor woord te lezen,

een pagina lang, heb ik houvast aan een eerdere versie, in *Revisor* 1987-1, met de titel ‘Advocaat van de hanen’. (Twee andere fragmenten uit de roman werden ook in het tijdschrift opgenomen, en twaalf in andere publicaties.) En het harde oordeel over Hermans hoef ik hier niet te hernemen: Van der Heijden ziet wat er beter kan, zeker na zin twee en drie.

De gelijkenis tussen dat *Revisor*fragment en de definitieve opening van de roman is groot. De oorspronkelijke openingszin is een andere: ‘Z'n tante werd nooit beu te vertellen hoe hij in de wieg een keer tot krijsens toe geschrokken was van het geluid van zijn eigen wind - en in zoverre was er niets veranderd, want ook als volwassene liet hij zich vaak nog angst aanjagen door de onvrijwillige uitstoot van wat zich aan giftige dampen in hem had opgehoopt, zo niet in zijn ingewanden dan toch in de geest.’

Ernst Quispel als bangerik, moest het verhaal daarmee beginnen? Nee, Van der Heijden verplaatste de anekdote twee pagina's verder, gaf de tante een naam (Isabel), splitste de zin. Tussen haakjes voegt Van der Heijden details toe over die prehistorische gebeurtenis.

Kan dat, een parenthese in fictie? Hoe dan ook: die tante gaf niet de ideale tongzoen. Dat blijkt. Ook de zin daarop, een verrassende stellingname (‘Niet de kater onmiddellijk na een wekenlang drinkgelag is de gesel van de chronische alcoholist, maar de kater volgend op die kater...’), brengt dit *Revisor*fragment niet in beweging. Of de summiere introductie van de hoofdpersoon daarop: ‘Ernst Quispel (“Dip” voor zijn vrienden sinds ze hem zijn kwaal eens plechtig hadden horen omschrijven als chronische dipsomanie) was die hele nacht na zijn eerste, doodzieke dag van onthouding zwetend en trillend getuige geweest - nu eens als toeschouwer die “wel beter weet”, dan weer als direct slachtoffer - van de schrijnendste hallucinaties, sommige visueel, andere alleen maar akoestisch.’

Nee, haakjes horen niet in fictie thuis, en deze verdwenen dan ook in de romanversie, zoals dat ook bij de tante-anekdote had gekund. In de roman nam Van der Heijden meer ruimte voor de dipsomanie, voegde nog een vroegere associatie bij de naam Quispel toe. Verlaagde het tempo. Quispel is geen bangerik, hij is vooral een alcoholist, en een man die ernst en luchtigheid afwisselt.

Van der Heijden debuteerde in 1978, een decennium voor die bijdrage in het eerste nummer van 1987, en werd in 2003 geëerd met een dubbeldik nummer vanwege zijn vijfentwintigjarig schrijverschap, met een groot interview door Anthony Mertens en Menno Lievers. Ook aan dat tweede nummer van 2005 schreef hij mee. Het staat vol met herschrijvingen en commentaren, een fijne oefening in goed lezen. Van der Heijden herschrijft Céline. Niet zoals bij Franke met snijdend commentaar en het origineel ernaast, nee: autonoom. Je leest Van der Heijden. Wie Emanuel Kummers vertaling van *Reis naar het einde van de nacht* uit 1968 erbij pakt, ziet hoe hyperbolisch zijn variatie op de meester is.

Céline: ‘Ik kon me er niet toe zetten de Seine over te steken. Niet iedereen is Caesar!’ Van der Heijden: ‘De Amstel oversteken... geen haar op m'n kop. Laat ze doodvallen, daar aan de andere kant. Ja, de Rubicon, de Berezina, dat was andere koek... maar niet iedereen kan zich een Caesar of een Bonaparte noemen.’ Het wordt niet mooier, krachtiger, kaler - het wordt eigener. Van der Heijden eigent zich de klassieker toe, plaatst hem in zijn eigen, in Movo's universum. Een experiment in onafhankelijkheid.

Misschien moet je zo'n *Revisor*fragment en het fragment in dit nummer of het feuilleton in *NRC* ook zo lezen: een oefening. De volgende zin in 1987 was: ‘Bij alles wat er in de bijna stikdonkere slaapkamer aan bewegende en gebarende schimmen te zien viel, had hij, enkel op het gehoor, waartoe hij zijn hoofd een stukje van het kussen moest opheffen, allerlei indringers door zijn woon- en werkvertrekken gevolgd.’ Die heeft 1990 niet gehaald, hij is opgeknipt, geconcretiseerd. ‘Bijna stikdonker’ is weinig precies. En is ‘alles wat er aan schimmen te zien viel’ niet even vaag als ‘allerlei indringers’?

Van der Heijden debuteerde in de *Revisor* voor ik geboren werd, en de inhaalslag heb ik nooit helemaal gemaakt. De tandeloze tijd stond op de plank bij mijn ouders, ik moet er delen uit gelezen hebben in mijn middelbareschooltijd. *Advocaat van de hanen* heb ik toen niet gelezen, zodat ik, toen ik in 2007 *Het schervengericht* besprak, de kiemen van die roman in *Advocaat van de hanen* niet kon benoemen. Ik ben geen kenner, wel een liefhebber.

In scènes als het auto-ongeluk van Robby (*Weerborstels*), de verblinding van Movo (*Mim*), de moord op Sharon Tate (*Het schervengericht*), de dood van de spionne Sara (*De ochtendgave*), laat Van der Heijden het sterven tergend lang duren, zit de pijn in de details, en kun je niet wegkijken. De verwonde Gideon Schwantje, elders in dit nummer, geeft er een indruk van, maar Van der Heijden kan meer als hij je echt vermorzelen wil. En mijn liefde is niet volledig: ik heb gevloekt op de dialogen in *Het schervengericht*, waarin dezelfde kunstmatige spreekstemmen tegen elkaar opbieden, of het contrast tussen de ik en Robby in *Weerborstels*. Vaak ook op de reflectie en analyse.

Maar ik kijk altijd uit naar een nieuwe Van der Heijden, er zit een ongemakkelijke en uiterst effectieve spanning in zijn publicatieritme, vergelijkbaar met het uitstel dat hij in zijn romans toepast. Dat is bedoeld. Over *Advocaat van de hanen* vertelde hij in 2003 aan de *Revisor*: ‘Die hele voorbereiding van Ernst Quispel [is] heel belangrijk. We hebben het al over die stropdassen gehad, maar ook het hamsteren van handgeld.’ Stropdassen kopen, geld opnemen - het tekent Quispel -, en het pijnigt de lezer die vijftig pagina's lang op actie wacht. In 1987 begint het spel pas echt bij de hallucinaties. Hier wordt het concreet:

> De eerste verschafte zich toegang via het souterrainluik, een volgende door bruutweg de voordeur te forceren,

> terwijl ze zich ook wel van de daken neerlieten in de luchtkoker waar de slaapkamerramen op uitgaven. Quispels enige verweer bestond uit een zacht gefluisterd ‘Godverdomme, sodemieter op’.

Hier gebeurt iets. Een concrete zin, en zelfs met het voorbehoud van zinsbegoocheling beangstigend. En de *Revisor*zin kan verbeterd, blijkt ook in de roman, waarin hij de vierde zin geworden is: ‘De eerste verschaft zich toegang via het souterrainluik, de tweede door met een koevoet de voordeur te forceren, waarna een derde en een vierde zich langs een touw neerlieten in de luchtkoker waar de slaapkamerramen op uitkeken. “Ksstt... donder op! Laat me met rust!”’ Die nummering werkt. De koevoet is concreter dan ‘bruutweg’. Het vage ‘ook wel’ is terecht geschrapt. En het klankrijm in Quispels uitroep, de slaperige o's en m'en, de scherpere t's, en de ontdekking dat ‘rust’ rijmt en eigenlijk een onomatopee is: ijzersterk.

(Zo is het oorspronkelijke verweer ook verbeterd naar de mooie herhaling ‘Opgesodemieterd. Sodemieter op, zeg ik’, een pagina verder. Zonder volumeaanduiding.)

Zijn deze schimmen eigen aan Quispels delirium? Of zijn ze echt? Het is die vraag die de openingszin van 1990 - had ik hem wel moeten wraken? - oproept, en die de roman opjaagt: welk schouwspel? Is dit zelfbedrog? ‘Onder zijn aanraking kregen de dingen onmiddellijk een andere huid,’ schrijft Van der Heijden. Enkele pagina's later, in beide versies, tast Quispel naar de huiskater, die tussen hem en zijn echtgenote ligt, met ‘een harde, bobbelige korst vol ribbels en scherpe punten’. Daar is ‘De geharnaste kat’ van de hoofdstuktitel. Bezaaid met kleine slakkenhuizen, en Quispel wordt teruggeworpen naar ‘een idyllische herinnering, scherp en overweldigend als een visioen’.

Zo'n vergelijking verduidelijkt niet, maar de retoriek is niet onterecht. De ‘geharnaste’ boerderijkat vecht met een flinke slang: ‘Eerder een dans was het, een wreed ballet. Griselle, als een gelaarsde kat op haar achterpoten, draaide enkele pirouetten met tussen haar tanden de kop van het reptiel, dat in een perfect soort voortgezette S borst en buik en tepels van de poes ranselde, juist daar waar ze - raadsels van het moederschap - zo gevoelig was en geen geknuffel duldde.’

Overvol maar inderdaad overweldigend, deze scène, en wat Van der Heijden vervolgens vertelt, versterkt het effect. De kat wint. Ze wordt overreden. En hier breidt Van der Heijden de *Revisor*episode ferm en effectief uit: het lijk wordt weggehaald van het asfalt, en blijkt daarna teruggelegd. ‘Hij moest het zelf hebben gedaan, het kon niet anders. Hij, Ernest Quispel, had het stinkende overschot van Griselle teruggelegd langs de route die Zwanet te gaan had naar Aix-en-Provence. Om haar te kwellen. [...] Het was geen herinnering [...], het was een conclusie.’

Die eerste zin mag blijven, hij wijst vooruit als geen tongzoen doen kan. En deze zelfbeschuldiging wijst nog verder vooruit. De metamorfosen die de kat

doormaakt tot een viervoetige ridder, een strijdster met de duivel, de dood, het gesleep met lijken en de schuldvraag: dit zijn schouwspelen van een vergiftigd brein.

Dus gebeurt er iets? ‘Nee, het was geen droom. Hij droomde niet. Hij sliep niet. Hij was pijnlijk wakker,’ staat er vervolgens in krachtige korte zinnen op die eerste romanpagina. En het *Revisor*fragment van 1987 en het eerste hoofdstuk eindigen met een gesprek: ‘Overdreven menselijk, want enigszins bijtend, was daarentegen de stem die op normale sterkte zei: “Luister 's, meester Quispel” (het woord “meester” vol verachting langgerekt uitgesproken) “waag het niet straks die kop dicht te houwen, hunh?”’ (‘Enigszins bijtend’ werd in 1990 ‘sarcastisch’, de ‘normale sterkte’ ‘bijna normale sterkte’.) Dit gebeurt er: de kreuntjes van Zwanet, ze wordt niet wakker, de versufte reacties van Quispel, de dreigementen van de twee indringers met hun hanenkammen. Ze vertrekken, een haan kraait. ‘Nog eens kraaide de haan. Quispel had geen deur gehoord.’ Bijbels, actueel, terug- en vooruitwijzend: een literair web zoals alleen Van der Heijden kan spinnen. Ik moet mezelf nog eens verbeteren. Ik kan me die zoen wel herinneren. Indenken in ieder geval: hij was vast onhandig, onstuimig, gretig. Ik geloof dat dat er niet toe deed, het verhaal eromheen maakte die eerste zoen groots: de maaltijd in het eetcafé, de laatste metro, de inbraak de maand ervoor, het tentamen de volgende dag. Er kwamen al snel twee versies, waarin de rol van verleider verschilde. Niet de eerste kus, maar het eerste verhaal doet ertoe. De eerste verhalen, Franke, de eerste dertien pagina's maken een boek. Nee, Van der Heijden is zeker niet de Hermans van *De tranen der acacia's*. Hij herschrijft, herschikt, verbetert. Laat me zeuren over de schets in de *Revisor*, over die eerste zin, te indirect geformuleerd, te reflectief, dat de roman pas tientallen pagina's later, na stropdassen en handgeld, op gang komt. Maar laat me toegeven: het klopt wel. Het begin smaakt naar meer.

Op Revisor.nl is het essay van Herman Franke te lezen, en blogt Stoffelsen verder over Van der Heijden, Céline en de herschrijving door Ivo Victoria van deze eerste pagina's.

Marja Pruis
Een liefde voor Zwanet

Er zijn nogal wat redenen waarom je je kunt *vergissen* in de liefde. Je kunt je zelfs afvragen of er iets anders bestaat dan dat, en dat het inzake de liefde nadat er iets in gang is gezet aankomt op het grote Neerleggen Bij. Van iemand begeesterd raken betekent immers dat wat niets was, minder dan niets, het wás er gewoon niet, plotseling lijnen krijgt, contouren, dimensies, ergens wordt lucht ingeblazen en dan wordt het alles. Zaak is het, al is dat een romantische gedachte, om het alles te doen blijven zijn, en het zelfs het verhaal van je leven te laten worden. Maar waarom heb ik het dan zo cynisch over Neerleggen Bij, en niet over Trouw Blijven Aan?

Mijn moeder - die ik niet zonder mijn vader voor me kan zien - vertelde me ooit dat er ook nog een politieagent in haar leven was geweest. Ze kende hem van dansles, in Tuindorp-Oostzaan, waar alles zich afspeelde. Terwijl ze al iets - min of meer - met mijn vader had. Mijn vader en min-of-meer. Mijn vader was diepserieus.

'Wat moet je met die jongen van Pruis?' vroegen haar vriendinnen die mijn moeder met hem zagen praten op het pontje.

Vannacht droomde ik dat ik op een foto van mezelf stuitte van vroeger. Ik had een zonnebril op. Ik pakte de foto op en er gebeurde een klein wonder. In de weerspiegeling van de glazen kreeg ik het tafereel voorgeschoteld waarvan ik toen deel moet hebben uitgemaakt. Ik zeg het een beetje krom, maar het is ook iets ongekends. Ik zag wat ik toen, met die zonnebril op, moet hebben gezien. En daar was mijn moeder, zoals ze was voordat ze ziek werd. Ik hoorde opeens weer haar manier van roepen - *joe joe* - zo tinkelend en vrolijk, ze draaide zich om op haar ligstoel, de zon scheen, ik geloof dat ze een badpak aanhad. En toen hoorde ik ook mijn vader, ik hoorde zijn stem, en mijn moeder reageerde op wat hij zei. O, ik draaide en draaide in mijn droom, reikhalzend, maar ik kreeg mijn vader maar niet in het vizier.

Voordat ik iets ga schrijven bedenk ik hoe een echte schrijver dat zou aanpakken.

Ik bedacht bijvoorbeeld dat ik zou gaan schrijven over *Advocaat van de hanen*, de roman van A.F.Th. van der Heijden uit 1990, met behulp van het verschijnsel mimetische begeerte. Dit type begeerte

werd mij voor het eerst gewaar dankzij Willem-Jan Otten, die het weer van René Girard had. Ik interviewde Otten over seks, lust, porno. Een beweeglijke man, klein, druk redenerend, beschaamd en nieuwsgierig tegelijkertijd. Hij had het over cataracten, ken je dat woord niet? vroeg hij. Ik kende het woord niet. Stroomversnellingen. En mimetische begeerte ervoer je als je bijvoorbeeld op een terras zat met een vriend, en die vriend die zei: kijk eens wat een mooie vrouw. En opeens ervoer je een verlangen naar die vrouw. Je begeerte blijkt bemiddeld te zijn, nagebootst; dat is het idee.

I'll have what she's having.

Maar dan op het niveau waaraan volgens Girard mensen en samenlevingen voortdurend kapotgaan.

Dit detail uit *Advocaat van de hanen* was me steeds bijgebleven: Ernst Quispel die kijkt naar zijn vrouw Zwanet als ze net thuis is gekomen. Hij ziet haar staan, en zijn oog valt op de voering van haar jas. Opeens raakt hij vervuld van liefde voor haar, het heeft te maken met een soort medelijden. Alsof hij iets van haar ziet wat hij niet had mogen zien, iets wat haar klein en menselijk maakt. Voor mij was het feit dat ik in zo'n wijd uitwaaierend verhaal getroffen kon worden door zo'n kleine scène, waarin op zich niets *gebeurde*, andermaal bewijs van de brille van de schrijver, de toverkracht van het boek.

Vijfentwintig jaar later - zijn er echt vijfentwintig jaar verstreken? Ik lig het boek te lezen in een hete zomer in het park, er speelt een peuter binnen handbereik op een kleed, er woelt een baby in mijn buik, ik heb een witte hemdjurk aan, de rozenbottelstruik geurt, een man komt voorbij, hij roept naar me: 'Mama, ik wil jouw kindje zijn!' - lees ik *Advocaat van de hanen* opnieuw en stuit op blz. 362 op de voering van Zwanets jas. Het is toch net anders dan ik me herinnerde, en sowieso was ik het drama eromheen vergeten. Zwanet komt thuis na een bezoek aan de kapper, ze heeft zich een ander kapsel laten aanmeten, veel te kort naar Quispels zin.

'Hoe vind je 't zo?' vraagt ze hem, terwijl ze met haar hand door haar haren woelt, 'als wilde ze het nieuwe model uitwissen'.

Quispel hoopt tegen beter weten in dat hij achter haar in het portaal hun dochtertje in haar buggy zal ontwaren, het dochtertje dat hij even daarvoor níet in haar bedje aantrof terwijl hij op haar had zullen passen. Eerst nog half lachend - 'Hoezo, "waar is de kleine"? Rare jongen.' - maar alras jammerend rent Zwanet naar de kinderkamer, glijdend en struikelend omdat een naaldhak in de voering van haar jas blijft haken. En wat blijkt? De baby ligt wel in haar bedje, klaarwakker, Zwanet beukt op Quispel in, scheldend en tierend - 'Zulke woorden gebruikte ze anders nooit, zelfs niet bij grote boosheid; ze moesten een geheim bestaan in haar leiden.' - en Quispel trekt zich in licht dronken verwarring terug in de salon, en ziet daar de jas liggen, 'Zwanets donkergroene jas, waar de binnenstebuiten gekeerde mouw als een eindeloos weerloos en niet voor menselijke

ogen bestemd voorwerp overheen gedrapeerd lag, met zijn zilverwitte voering vol kreukels. Met de verloren schoen, waarvan de kleine maat hem na al die jaren nu pas echt opviel, vormde het een beeld dat hem deed volschieten met mededogen jegens Zwanet, die bij al haar schoonheid en statigheid ook maar een bezorgd moedertje was.'

Het gaat nog verder. Met schrik vraagt Quispel zich af waar deze gevoelens van liefdevolle compassie opeens vandaan komen, en hoe het kan dat die zijn aanvankelijke euforische stemming verstoren. Een euforie die hem zeker eens per jaar gedurende enkele weken doet onderdompelen in alcohol en seks buiten de deur. 'Had hij vader moeten worden om gevoelens te ontwikkelen - van liefde, bezorgdheid, medelijden, woede - sterk genoeg om de strijd aan te binden met die redeloze euforie, die altijd ongelegen kwam?'

Inderdaad, *Advocaat van de hanen* is het portret van een zelfbenoemde kwartaaldrinker, van iemand die zich met behulp van de meest ingewikkelde rationalisaties en bezwerende rituelen op cruciale momenten onttrekt aan de verplichtingen die werk en privé, oftewel het gewone burgerleven, met zich mee brengen. Daarmee is het óók het portret van een hufter, die, omdat hij weet dat hij dat is, zichzelf soms toestaat om dat te zijn. En soms niet. Zijn jaarlijkse escapades beschouwt hij als een noodzakelijke duiveluitbanning die hem tot een betere advocaat, maar vooral ook een betere echtgenoot en vader moet maken.

En dan is er nog iets, dat zich moeilijker laat benoemen, maar waarbij het idee van de mimetische begeerte misschien kan helpen. Het heeft te maken met dat idee van Neerleggen Bij, of Trouw Blijven Aan. Net als Proust dat doet in zijn *Verloren tijd*-cyclus, met name in het tweede deel, *Een liefde van Swann*, creëert Van der Heijden in zijn Tandeloze tijd-cyclus, met name in *Advocaat van de hanen*, een gevoelig-beweeglijke ruimte waarin de liefde voor die ene persoon het toeval overstijgt.

De verliefdheid wordt een lotsbestemming.

Het medelijden dat Quispel voelt als hij de stoffelijke resten van Zwanets paniek aanschouwt, was er al op een eerder moment in hun verhouding, en wederom is dat terug te voeren op haar - toen nog aankomende - moederschap. Ze is hoogzwanger, hun keuken wordt verbouwd, en zij stelt hem voor de dagschotel te gaan gebruiken in het nabijgelegen eetcafé De Engelandvaarder. Als ze er samen heen lopen, valt hem op dat zij er in zwangere staat nog meer uitziet als een zwaan, 'met die vooruitgestoken buik, die boeg met verborgen beeld'. Een prachtig sterk en kwetsbaar beeld van haar wordt neergezet: peddelend met haar kleine voeten gaat ze hem voor, voortzeilend met haar armen half naar achteren gestrekt om haar evenwicht te kunnen bewaren. Bovenaan de trap naar het café blijft ze even blijft staan, de handen in haar rug geplant, en als hij haar zo ziet staan overvalt

Quispel een schuldgevoel. ‘Lief Zwaantje... ach, zij was geen meisje meer. [...] Het kwam hem voor dat hij, door zelf ouder te worden, haar tijd *mee* opvrat. Hoe graag had hij haar niet behoed voor het verstrijken van de tijd! Maar in het vergaren van tijd voor haar voelde hij zich als een kind dat water uit de kraan in een washandje probeert op te vangen.’

Medelijden, schuld, bezorgdheid, woede. Het hele palet dient zich aan bij Quispel als hij naar Zwanet kijkt. Alleen van liefde lijkt geen sprake, voor zover liefde niet een optelsom is van alles wat je voor iemand kunt voelen. Het is pas op ongeveer twee derde van de roman als dit een kwestie lijkt te worden, en Quispel erop terug gaat kijken hoe hun verhouding is begonnen. Wat moest hij met die Zwanet, of Jeanet zoals hij eerst dacht dat ze heette. ‘Liefde... er was geen liefde. *Bijna* was er liefde. Nageslacht? Dan bij haar. Zij was een volbloed. Vertedering, trots, bewondering, welbehagen, waardering, eerbied, tevredenheid, ontroering, vertrouwen... dat allemaal. Maar *verliefdheid*?’

Hij was haar tegen het lijf gelopen in een Amsterdamse discotheek tijdens een van zijn mateloze uitjes. Hij herkent in haar onmiddellijk het vriendinnetje van Albert Egberts, oftewel ‘mooie Albert’, voornaamste personage in de andere delen van de romancyclus De tandeloze tijd. Haar opzwepende dans brengt hem een anekdote van zijn leraar Frans in herinnering, over halfblote meisjes in Parijs die een privédansvoorstelling gaven, met diamanten in hun navel. Zijn dronken invitatie met hem mee te gaan naar huis wordt door haar verontwaardigd afgewimpeld. Maar dan staat ze 's nachts toch opeens voor zijn deur. Ondanks dat ze hem probeert duidelijk te maken het slachtoffer te zijn geworden van een aanranding of verkrachting, en niet naar huis te durven, kan hij haar niet anders zien dan door de ogen van de afgewezene. Zij is een berekenende slet. Mooie Albert was zeker niet op komen dagen, en nu moest ze toch ergens heen met haar ‘geslachtsdrift’. ‘Zo stond ze er ook bij...’ Dan kan ze het krijgen ook. Honend voegt hij haar toe dat er types zijn die het wel prikkelend vinden, het idee van een versverkrachte jonge vrouw, maar dat hij daar niet toe behoort. Hij hoeft niet zo nodig in andermans kwakkie te dweilen. En doet dat uiteindelijk toch. Tot zijn eigen afschuw achteraf, zoals Quispel altijd achteraf van zichzelf walgt.

In andermans kwakkie dweilen.

Ik denk niet dat René Girard had durven dromen van zo'n plastische vertaling van zijn chique uitvinding ‘le désir mimétique’, al weet je het met Franse denkers natuurlijk maar nooit. Zijn eigen favoriete literaire voorbeeld was per slot van rekening Proust, die zijn hoofdpersonage neerzet als iemand die niets liever doet dan in andermans kwakkie te dweilen. Swann bemint zijn Odette zolang hij door de ogen van zijn rivalen naar haar kan kijken, ontpopt zich tot haar stalker, valt

haar boudoir binnen als een ander dat nog maar net verlaten heeft. De verrassing die Van der Heijden zijn hoofdpersonage bereidt is van een grotere tragiek, ingewikkelder ook. Wordt diens verlangen haar te beheersen aanvankelijk inderdaad gevoed door het feit dat eerder Albert Egberts zijn oog op haar had laten vallen, later komt deze mimetische begeerte als een boemerang terug in het eigen gezicht. Na vijf jaar huwelijk laat hij Quispel overvallen worden door een hevige, ongekende verliefdheid op zijn Zwanet. Het begint ermee als zij hem komt opzoeken op Schiermonnikoog, waar hij net aan het recupereren is van een zware drinkperiode. Zwanet lijkt een nieuwe, lossere gedaante te hebben gekregen, geniet van een jenevertje, drijft de spot met hem. Quispels adem, 'heet geworden van alle ingeslikte tedere woorden', schroeit zijn keel, zijn ogen doen pijn van het naar haar kijken. Pas als ze de volgende dag naar de boot lopen om huiswaarts te gaan, snapt hij wat hem te pakken heeft. 'Het was liefde op het eerste gezicht geweest. Bij haar aankomst de dag tevoren bezag hij zijn vrouw niet zozeer met andere ogen - *hij zag haar voor het eerst*.'

Zo wreed is het. Als hij samen met Zwanet de uitvoering van het stuk van Albert Egberts heeft bezocht, en de volgende dag in de krant de foto ziet bij de recensie, snapt hij wat er aan de hand is. Wat de oorzaak is van zijn hartstochtelijke verliefdheid. Albert Egberts. Zwanet. Hijzelf. De driehoek van de begeerte, zoals Girard dat noemt. Denken we dat een ander op een derde valt, dan bootsen we die begeerte na. Maar hier keert die zich tegen hem: de kracht van zijn verliefdheid wordt gevoed door die van haar op de ander. Zijn ogen en hart zijn voor haar open gegaan, juist omdat zij een ander is gaan beminnen. En het is net, zo legt hij het voor zichzelf uit, alsof zijn verliefdheid, die volgens hem even sterk en zuiver is als die van iemand van zeventien, hem *dwingt* helemaal opnieuw te beginnen. Bij het begin.

Maar wat is het begin, als je er zoals Girard van uitgaat dat het in feite niet mogelijk is om op eigen kracht, zonder bemiddeling, te begeren? Een jongen van zeventien ziet een meisje voorbijkomen op de Meteorensingel in Tuindorp-Oostzaan - haar krullen dansen op haar schouders, haar blik is naar binnen gekeerd, de rozenbottelstruik geurt - en hij legt zijn hart in haar schoot te rusten.

'Rietje, ik wil jouw vriendje zijn!'

Mensen laten ons gewoonlijk zo onverschillig, schrijft Proust in *Een liefde van Swann*, dat als wij eenmaal in een van hen zo'n mogelijkheid tot verdriet en vreugde hebben gelegd, deze ene voor ons tot een andere wereld gaat behoren, en van ons leven iets maakt waarin wij min of meer samen zullen zijn. Misschien wist mijn vader het wel, van die andere kaper op de kust, de hatelijke politieagent. Of zag hij iets van haar - de zoom die uit haar jurk hing, het speldje in haar haren - dat zijn adem de keel deed schroeien. Wie weet riep haar gestalte bij hem onbewust de herinnering op aan een meisjespersonage in een van de stichtelijke jeugdboeken die

hij op zondagsschool te lezen kreeg. Al is dat meer iets voor mij, om zo te denken. Zelf werd ik op 16-jarige leeftijd verliefd op de jongen die de titelheld speelde in het schooltoneelstuk *De Rode Pimpernel*.

Iets moet je op het idee brengen.

Je de ogen openen.

Het is de blik van de ander, de stem die je roept.

Joe joe.

Daan Heerma van Voss
Witte lelies in Berghof

Van alle bewoners van Berghof, die ik evenzogoed mijn vrienden als mijn patiënten zou kunnen noemen, heb ik met niemand zoveel tijd doorgebracht als met hem, en met niemand zo weinig woorden gewisseld.

Zijn gezicht nodigt nu eenmaal niet uit tot gepalaver over het weer of het eten. Zijn ogen, half verscholen onder borstelige wenkbrauwen, zijn even doordringend als klein. De brede mond heeft iets strengs, iets kwaads ook. Die afwerende uitstraling heeft zijn uitwerking niet gemist. Ik heb het nagezocht: in al die jaren heeft nog nooit iemand hem bezocht. En dat terwijl hij al langer in Berghof zit dan welke patiënt, directeur of verpleger ook. Bij aankomst is er voor tachtig jaar vooruitbetaald, ‘zodat zeker was dat hij hier zou sterven’. En toch heb ik altijd het gevoel gehouden dat hij heimelijk op iemand wacht die op een dag voor de deur staat om hem op te halen.

De hoge zon is nog altijd krachteloos, het zal maanden duren voordat het weer gaat dooien. Ik ben er bijna.

In de wintermaanden drukken de verschillende sneeuwlagen, elke dag een nieuwe, elkaar zo aan dat er een soort verdikte witte plaque op de wegen komt te liggen die werkelijk niets meer te maken heeft met die lieflijk dwarrelende vlokken, met dat pittoreske beeld dat ik in mijn hoofd had toen ik hier neerstreek. Bussen rij-

den met dit weer natuurlijk niet, veel te gevaarlijk, een verkeerde beweging en het ravijn wacht. Daarom neem ik gedurende de koudste maanden van het jaar mijn intrek in het bedenkelijke hostel in St. Gorlitz, waar geen plafond zonder schimmelvlek is. Elke ochtend gebruik ik allereerst een koude douche, om mijn lichaam alvast voor te bereiden op de temperaturen die het straks zal moeten doorstaan. Dan stap ik naar buiten. Tien minuten lang doen mijn laarzen de sneeuw knerpen, raken mijn brillenglazen bij elke ademtocht meer beslagen, en gloeien mijn oorlellen van de kou. Wanneer ik de deur van het kuuroord opendoe zijn mijn vingers alle pijn voorbij.

Met gebogen hoofd passeer ik het borstbeeld van Thomas Mann dat in de aankomsthal staat. Misschien enigszins uit verlegenheid, ja. Ik heb nooit veel gelezen, de verwijzing die in de naam van het oord schuilgaat begreep ik pas veel en veel later. Bovendien is Berghof, sinds het moment dat ik middels een open oproep in de streekkrant van het bestaan van het kuuroord op de hoogte werd gesteld, voor mij een op zichzelf staand begrip geweest. Een plotseling opdoemende, maar vanaf dat moment volstrekt vanzelfsprekende aanwezigheid. Een verleidelijke aanwezigheid ook. Hoewel ik mijn verplegerdiploma steevast op mijn cv vermeldde, had ik mijn schoolkennis nog nooit hoeven toepassen. En toen was er die advertentie, die op het perfecte moment kwam, maandenlang had ik rondgetrokken, inmiddels moe en berooid wachtte ik op iets wat me tot stilstand zou brengen. En dat iets was Berghof.

Als ik mijn jas heb opgehangen, is zijn kamer altijd de eerste die ik bezoek. Ik weet precies wat ik er zal aantreffen. Het is dertien over acht, wat betekent dat hij nog zeventien minuten naar zijn favoriete radioprogramma zal luisteren, *Stimmen aus Italien*. Hoewel zijn naam een Italiaanse afkomst verraadt, heb ik hem die taal nooit horen spreken, ook niet op verdwaalde momenten, in een uitroep,

vloek of verzuchting. Schijnbaar is hij geboren op een boot die van Messina naar Genua voer, maar ook dat heb ik van horen zeggen. Door het raampje in de deur zie ik hem zitten, in zijn luie stoel, met zijn lange vingers ineengevlochten, met gesloten ogen te luisteren. Altijd in een smetteloos wit pak. Hij heeft er zeven in de kast hangen, voor elke dag één. Precies een half uur duurt het programma, daarna gaat de radio uit.

Het krullerige, grijze haar bevat hier en daar nog een plukje zwart, als een subtiele ode aan de kleur van vroeger. ‘Nee, het krult niet,’ verbeterde hij me eens, ‘het onduleert.’ Om er vervolgens aan toe te voegen dat *ondula* het Latijnse woord was voor golf. Hij gebruikt graag woorden waarvan alleen hij de herkomst weet. Niet uit betweterigheid, nee, het lijkt eerder uit een zeker plichtsbesef voort te komen; alsof hij vreest dat sommige woorden zonder zijn inmenging simpelweg zouden verdwijnen. Misschien is dat zijn bescheiden taak op deze wereld. Patrizio Canaponi, beschermheer van vergeten woorden.

Zodra de *Stimmen aus Italien* zijn vervaagd, klop ik aan. Hij bromt dat ik mag binnenkomen. Op zijn leestafel staat een vaas met daarin een witte lelie. Ik heb nog nooit een bloem in zijn kamer gezien. Als ik vraag van wie hij de lelie heeft gekregen - klink ik nou jaloers?, maakt hij een wegwerpgebaartje. Hij pakt zijn wandelstok, van sierlijk hout gemaakt, met een ivoren vossenkop als knop, en samen wandelen we naar de ontbijtzaal. We nemen plaats voor het raam en kijken naar het doodswitte dal, de bevroren beekjes. Langzaam schuifelen ook andere bewoners binnen. Iedereen groet hem, zo luidt de code. Niet alleen omdat hij de langst zittende bewoner is, maar ook vanwege de prominente rol die hij altijd heeft gespeeld in wat de andere verplegers ‘het groepsproces’ noemen. Geregeld is hij de aanstichter geweest van commotie. Hij schrijft romantische gedichten over andere bewoners, of tekent de vrouwen na, naaktportretten welteverstaan. Hij

houdt vol dat erotiek voor hem een kwestie is van esthetiek en niet van lust, maar in dat soort taalspelletjes is het personeel weinig geïnteresseerd. Het bestuur heeft hem op het hart gedrukt om geen erotische schrijfsels of tekeningen meer te produceren. Hij antwoordde dat een kunstenaar in zijn hart 'vrij is als een vogel'.

Het bezoekuur nadert. Anderen zullen worden bezocht, hij niet. Maar in zijn gezicht bespeur ik geen enkele na-ijver. Hij ziet me loeren en zegt met krakerige stem: 'Maak je geen illusies. Maar één iemand weet dat ik hier zit. En dat is precies degene die me hier nooit zal opzoeken.'

Die winter zal nog slechts één incident volgen. De heer Canaponi had de inwoners zover gekregen om vijf uur in de morgen op te staan om vanuit de gemeenschappelijke ruimte de zon te zien opkomen. De meesten gaven gevolg aan zijn oproep, maar mevrouw Tirlantino brak bij het verlaten van haar bed haar heup, en meneer Santini verdwaalde hopeloos, en defeceerde uit paniek in de gangen. Maar volgens Canaponi was de zon die dag zo mooi, dat het alle ellende waard was geweest.

Maart. We zitten op onze vertrouwde plek achter het raam wanneer de dooi invalt. Langs de takken op de binnenplaats sijpelt een dun waterstroompje, het ijs in de beekjes is gebarsten. Bezoekuur. 'Vandaag heb ik geen zin in die gezelligheid,' mompelt hij, en ik ondersteun hem bij de terugtocht naar zijn kamer. Wanneer ik hem heb verlaten kijk ik uit automatisme in het grote boek. Morgen om tien uur in de ochtend: bezoek voor meneer Canaponi. Eerst denk ik dat het een vergissing is, iemand die zijn naam op de verkeerde regel heeft gekrabbeld, maar dan zou hij hem toch wel hebben doorgehaald? De naam is onleesbaar, ik ontwaar een A, verder niets.

Met zware benen klop ik op zijn deur. Wanneer ik hem over het aanstaande bezoek vertel, zakt hij achterover in zijn stoel, zijn ge-

zicht verbleekt. Voor het eerst in onze verstandhouding dring ik aan, maar hij weert mijn vragen af. Hij wil alleen zijn.

De volgende ochtend, na een wandeling langs de inmiddels weer ruisende beekjes, ben ik vroeger dan anders. De boom voor de ingang vertoont een zeldzame knop aan zijn dikste tak, maanden te vroeg, een anomalie. De naam staat nog steeds in het boek.

Hij zit op zijn kamer en luistert naar *Stimme aus Italien*, zoals gebruikelijk. Dan valt me op dat zijn koffer op zijn bed ligt, gepakt en wel. In het midden van de kleren is een gat ingegraven, groot genoeg voor een radio.

We brengen ons uur achter het raam door als twee mannen in een wachtkamer. Af en toe werpen we elkaar een ernstige blik toe, maar nooit spreken we. Om tien uur verschijnt zuster Chauchat in de zaal. In haar hand heeft ze een witte lelie.

Vanuit de deuropening kijk ik toe hoe de heer Canaponi uit mijn leven verdwijnt. Naast hem loopt een man die in veel opzichten zijn spiegelbeeld belichaamt, hij is zwaar en breed, zijn vingers zijn knoestig. Hij draagt geen getailleerd wit pak, maar een grote, verhullende groene regenjas, en zijn tred is allerminst zuidelijk-elegant, zoals die van de heer Canaponi. En toch hebben ze iets gemeen, niet alleen de *ondula* in het haar, iets diepers verbindt hen, iets wezenlijks. ‘Zijn broer?’ fluister ik zuster Chauchat toe. Ze schudt het hoofd. ‘Zijn vader.’ Ik werp tegen dat het onmogelijk is, ze lijken toch echt even oud. ‘En toch is het zo,’ zegt ze, alvorens zich om te draaien en naar binnen te gaan.

Maar ik blijf staan. De auto trekt op en rijdt weg. Patrizio Canaponi kijkt niet om, geen laatste blik op de plek die hem zo lang heeft opgevangen, waar hij behoorde te sterven. En de zeldzame knop op de dikste tak van de boom is verdwenen.

Over de auteurs

Daan Heerma van Voss (1986) is fictieschrijver en historicus. Hij schreef voor verscheidene nationale en internationale kranten en tijdschriften. Zijn recentste roman is *De laatste oorlog*.

Van Thomas Heerma van Voss (1990) verscheen in 2009 *De Allestafel* en in 2013 de veelgeprezen roman *Stern*. Ook publiceerde hij verhalen, essays en artikelen in onder meer *de Volkskrant, nrc. next, Vrij Nederland, Trouw, Tirade, Das Magazin* en *Hollands Maandblad*. In 2014 verscheen de verhalenbundel *De derde persoon*. Heerma van Voss is redacteur van *Revisor*.

A.F.Th. van der Heijden debuteerde in 1978 als Patrizio Canaponi in de *Revisor*, voordat zijn verhalenbundel *Een gondel in de Herengracht* verscheen. Behalve aan de romancycli De tandeloze tijd en Homo duplex werkt hij aan zijn kroniek over de ramp met de MH17. In 2011 verscheen *Tonio. Een requiemroman*, over de plotselinge dood van zijn enig kind, die werd bekroond met de Libris Literatuur Prijs en de NS Publieksprijs. In 2015 publiceerde hij de historische roman *De ochtendgave* en in 2016 verschijnt het zesde deel van De tandeloze tijd: *Kwaadschiks*.

Rosan Hollak (1971) studeerde politieke wetenschappen en filosofie. Ze is sinds 2004 redacteur van *NRC Handelsblad*. Hollaks debuut, de mozaïekroman *Scherptediepte*, verscheen in 2012 bij De Bezige Bij. Vorig jaar verscheen '*Ik blijf nog even kletsen.' De laatste gesprekken met René Gude* bij De Vrije Uitgevers. Haar nieuwe

roman verschijnt in 2017 bij De Bezige Bij. Hollak is de dochter van filosoof Jan Hollak (1915-2003), die Van der Heijden opvoerde in *Een gondel in de Herengracht*.

De New Yorker Michael Orthofer (Graz, 1964) richtte in 1999 The Complete Review (complete-review.com) op, en in 2002 het dagelijkse weblog The Literary Saloon, met internationaal literair nieuws. Eerder schreef hij voor *Revisor* over het Nederlandse literaire landschap vanuit een transatlantisch perspectief. In 2016 verscheen *The Complete Review Guide to Contemporary World Fiction* (Columbia University Press).

Jamal Ouariachi (1978) debuteerde in 2010 met de roman *De vernietiging van Prosper Morèl*. In 2013 publiceerde hij samen met David Pefko en Daan Heerma van Voss de trilogie *25-45-70. 25* is een variatie op Van der Heijdens *De slag om de Blauwbrug*. In 2013 verscheen zijn tweede roman, *Vertedering*, die shortlistnominaties binnensleepte voor de Gouden Vullings, de BNG Literatuurprijs en De Gouden Boekenuil. In mei 2015 verscheen zijn roman *Een honger*.

Marja Pruis (1959) is schrijfster en redacteur van *De Groene Amsterdammer*. Dit jaar verscheen haar roman *Zachte riten*. Voor *Kus me, straf me. Over lezen en schrijven, liefde en verraad* (2013) ontving ze de Jan Hanlo Essayprijs. In januari 2017 verschijnt *Genoeg nu over mij. Confessies van een ervaren schamer*.

Marieke Rijneveld is schrijver, muzikant en dichter. Ze werd door Arie Boomsma en *Das Magazin* benoemd tot literair talent van 2014, won de Hollands Maandblad Aanmoedigingsbeurs 2014/2015 en de C.C.S Crone Stipendium literatuurbeurs 2015. In juni 2015 verscheen haar poëziedebuutbundel *Kalfsvlies* bij Atlas-Contact. Momenteel werkt Rijneveld aan haar debuutroman.

Daan Stoffelsen (1981) is medeoprichter van Recensieweb, freelance recensent en coördinator van de website van Athenaeum Boekhandel, Athenaeum.nl. Zijn essay 'Waarschuwingen, ravijnen en ziekenhuisgebouwen' werd bekroond met de Jan Hanlo Essayprijs Klein 2013.

Wytske Versteeg (1983) schreef het non-fictieboek *Dit is geen dakloze* (2008). Haar romandebuut *De Wezenlozen* (2012) won de Vrouw Debuutprijs en stond op de longlist van de AKO Literatuurprijs. Met *Boy* (2013) won ze de BNG Literatuurprijs; het boek werd in vier talen vertaald. In 2015 verscheen *Quarantaine*. Wytske Versteeg is redacteur van literair tijdschrift *Tirade*.

Ivo Victoria (Antwerpen, 1971) is auteur van drie romans die op meerdere long- en shortlists van literaire prijzen prijkten. Daarnaast publiceert hij regelmatig fictie en non-fictie in diverse bladen en kranten en staat hij met grote regelmaat op een al dan niet literair podium. In januari 2017 verschijnt zijn vierde roman, *Billie & Seb*, bij Lebowski Publishers. Ivo Victoria woont en werkt in Amsterdam.

Lisa Weeda schrijft, maakt een literair programma bij Mooie Woorden in Utrecht, geeft les en workshops. Haar werk verscheen onder meer in *Das Magazin, De Titaan*, op *De Optimist* en *Hard//Hoofd*.

Christiaan Weijts (1976) is schrijver van romans als *Art. 285b, Euforie* en *De linkshandigen*. Zijn nieuwste roman, *Het valse seizoen*, verschijnt in november. Ook is hij columnist bij *nrc.next* en *De Groene Amsterdammer*.